

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

LAKATOS KATALIN

**KÁRPÁTALJAI MAGYAR ISKOLÁSOK NYELVI
TUDATA ÉS ATTITŰDJE**

Nyelvtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Dr. Bańcerowski Janusz

Magyar Nyelvészeti Program

Programvezető: Dr. Kiss Jenő MHAS

A bizottság tagjai:

A bizottság elnöke: Dr. Hajdú Mihály DSc., professor emeritus

Hivatalosan felkért bírálók:

Dr. Zelliger Erzsébet CSc.

Dr. P. Lakatos Ilona PhD.

A bizottság titkára: Dr. Bodó Csanád PhD.

A bizottság további tagjai:

Dr. Posgay Ildikó PhD.

Dr. Gerstner Károly, Dr. Vörös Ottó (póttagok)

Témavezető: Dr. Kiss Jenő MHAS

Budapest, 2010

Tartalomjegyzék	2
Előszó	5
Bevezetés	7
A leírás tárgya, módja	9
Rövid tájékoztató a nyelvi tudatot érintő magyar felmérésekről	11
 A gyűjtésről	16
1. A minta kiválasztása	16
2. Az alkalmazott gyűjtési módokról.....	17
3. A kérdőívről.....	17
4. A gyűjtés megszervezése, lebonyolítása	19
5. Az adatok feldolgozása.....	20
 Hipotézisek	21
1. Általános hipotézisek.....	21
2. Az államnyelvhez való viszonyról.....	21
3. A különböző nyelvváltozatokhoz való viszonyról.....	22
4. A nyelvjárásokhoz, nyelvjárási beszélőkhöz való viszonyról.....	23
5. A köznyelvi normatudatról.....	25
 I. A vizsgált szociológiai változókról	26
1. A csoport megoszlása az ismert szociológiai változók szerint.....	27
2. Az anyanyelv és a nemzetiség kérdése.....	29
 II. Az államnyelvhez, az anyanyelvhez való viszonyról	31
1. A lakóhely típusa szerinti megoszlás.....	31
2. Az iskola típusa szerinti megoszlás.....	41
3. Az érdemjegy szerinti megoszlás.....	50
4. Összefoglaló megjegyzések.....	55
5. Egyéb szociológiai változókkal való lényeges összefüggések.....	58

III. A különböző nyelvváltozatokhoz való viszonyról.....	60
1. A lakóhely típusa szerinti megoszlás.....	60
2. Az iskola típusa szerinti megoszlás.....	70
3. Az érdemjegy szerinti megoszlás.....	76
4. Összefoglaló megjegyzések.....	82
5. Egyéb szociológiai változókhoz való lényeges összefüggések.....	85
 IV. A nyelvjárásokhoz, a nyelvjárási beszélőkhöz való viszonyról.....	 87
1. A lakóhely típusa szerinti megoszlás.....	87
2. Az iskola típusa szerinti megoszlás.....	100
3. Az érdemjegy szerinti megoszlás.....	108
4. Összefoglaló megjegyzések.....	115
5. Egyéb szociológiai változókhoz való lényeges összefüggések.....	118
 V. A kárpátaljai magyar iskolások köznyelvi normatudatáról.....	 120
1. A lakóhely típusa szerinti megoszlás.....	121
2. Az iskola típusa szerinti megoszlás.....	130
3. Az érdemjegy szerinti megoszlás.....	136
4. Összefoglaló megjegyzések.....	139
5. Egyéb szociológiai változókhoz való lényeges összefüggések.....	142
 VI. Egy a kárpátaljai magyar pedagógusok körében végzett felmérésről.....	 143
1. Bevezetés.....	143
2. Az adatgyűjtésről, feldolgozásról röviden.....	143
3. Hipotézisek.....	145
4. A vizsgált szociológiai változók.....	146
5. Eredmények.....	148
6. Összefoglaló megjegyzések.....	167
7. Befejezés.....	168
 A hipotézisek a vizsgálati eredmények tükrében.....	 169

Befejezés	171
Szakirodalom	175
 Mellékletek	 198
1. Ábrák jegyzéke.....	198
2. Táblázatok jegyzéke.....	202
3. A köznyelvi normatudatra vonatkozó feladatok megoldásainak iskolatípus szerinti megoszlása.....	204
4. A kutatópontokról.....	210
5. Interjúrészletek.....	211
6. A gyűjtés során használt kérdőívek	
a) Tanulóknak szánt kérdőív.....	214
b) Pedagógusoknak szánt kérdőív.....	219

Előszó

Doktori tanulmányaim tervezésekor, megkezdésekor az volt a célom, hogy olyan területet válasszak kutatásom tárgyául, amely szervesen kapcsolódik a hazai (kárpátaljai) magyar nyelvközség anyanyelvi nyelvhasználatának, életének a kérdéseire – oly módon is, hogy vizsgálati eredményeim lehetőség szerint hasznosíthatók legyenek. Ez azt jelenti, hogy kutatásaimmal szervesen kapcsolódni törekszem a Kárpátalján folyó hungarológiai, s mindenek előtt az ottani szociolingvisztikai munkálatokhoz.

A nyelvi, nyelvjárási tudat kérdése több kárpátaljai kutatásban is felbukkant, átfogó tanulmány, doktori értekezés azonban doktori tanulmányaim kezdetén ebben a témában tudommal még nem volt folyamatban. Ezért is választottam ennek a – főleg kisebbségi körülmények között – a nyelvhasználatot jelentősen befolyásoló, alakító tényezőnek a vizsgálatát disszertációm témájaként.

Az adatgyűjtő csoportjának kiválasztását az a tény határozta meg, hogy számottevő az iskola szerepe a nyelvhasználat, nyelvi attitűd alakításában. Az iskolákban tehetik a legtöbbet a tudatos anyanyelvhasználat formálásáért, s az itt tanuló fiatalok (a következő felnőtt nemzedék) nyelvi értékítéletének a helyes irányban történő alakításáért. Ezért döntöttem a kárpátaljai iskolások (14–17 éves fiatalok) körében végzendő kutatások mellett. Elhatározásomat csak erősítette, hogy 2006 szeptemberétől lakóhelyem, a munkácsi járási Barkaszi középiskolájában tanítok 10–17 éves gyerekeket, s szinte naponta tapasztalom, hogy tanítványaim nyelvhasználatát, nyelvekről, nyelvváltozatokról való vélekedése, hozzájuk fűződő értékítélete mennyire bizonytalan, s mennyire fontos a pedagógus pozitív, ugyanakkor racionális viszonyulása az anyanyelvvel érintő kérdésekhez. Több iskolában járva az is bebizonyosodott, hogy különböző külső tényezőktől függően változó a kapott eredmény: ezért egy egész Kárpátalját érintő, több szempontú felmérést tűztem ki célul.

Vizsgálatommal a nyelvi bizonytalanság csökkentését elősegítő hatékony anyanyelv-oktatási módszerek kidolgozásához, az egészséges, kiegyensúlyozott, tudományos szempontból hiteles anyanyelvtudat megerősítéséhez, valamint a kárpátaljai magyar nyelvtudomány eredményeinek gazdagításához kívánok a magam szerény lehetőségeivel hozzájárulni.

Munkám elején szeretném köszönetemet és hálámat kifejezni azoknak, akik az évek folyamán segítettek, támogatták kutatásomat. Legfőképpen témavezetőmnek, *Kiss Jenőnek*, aki biztatott, utat mutatott, s időt és energiát nem sajnálva látott el tanácsokkal. Köszönöm

Csernicskó Istvánnak disszertációmmal kapcsolatos hasznos észrevételeit, javaslatait. Köszönettel tartozom adatközlőimnek, a tanulóknak és pedagógusoknak, az iskolák vezetőinek és a kollégáknak, volt évfolyamtársaimnak a gyűjtés megszervezésében nyújtott segítségükért. Köszönöm a *Domus Hungaricának*, hogy lehetőséget biztosított disszertációm két fejezetének elkészültéhez. S köszönöm családom minden tagjának a türelmes, megértő támogatást.

Bevezetés

Disszertációmban kárpátaljai iskolások nyelvi tudatát vizsgálom, különös tekintettel nyelvjárási attitűdjükre. Kisebbségi fiatalokról lévén szó különösen fontos, hogy anyanyelvükhöz, anyanyelvváltozatukhoz pozitívan viszonyuljanak, hiszen a magyar hátrányosabb gazdasági és politikai státusa ellenére csak így alakulhat ki egészséges nyelvi öntudatuk, ami egy kisebbségi nemzetrész fennmaradásához elengedhetetlen. A kiegyensúlyozott anyanyelvi öntudat kialakításáért, s az állam részéről érkező negatív hatások (az új ukrainai érettségi rendszer, l. Csernicskó 2008: 302–315) ellensúlyozásáért legtöbbet az iskolák tehetik. Az iskola az a hely, ahol a fiatal konkrét véleményt, többoldalú tájékoztatást hallhat anyanyelvéről, annak változatairól, az otthonról hozott nyelvváltozatról. Az anyanyelvváltozatra való odafigyelés azért is fontos, mert a határon túli magyar nyelvváltozatok esetében a különfejlődés, a nyelvhasználati szinterek korlátozottsága miatt egyfajta fáziskésés figyelhető meg (Csernicskó 2003: 60, P. Lakatos–T. Károlyi 2002: 233–248), így sok fiatal az iskolába kerülven szembesül először azzal, hogy a jó előmenetelhez nem elég az otthon használt nyelvváltozat. Ám egyáltalán nem mindegy, milyen formában történik ez a szembesítés. Hiszen *„ha az iskola ridegen és határozottan elkülöníti a standardot, ha nem is föltétlenül idegenként, de külföldiként (anyaországiként) kezeli, az közvetve a helyi regionális és kontaktusváltozat ignorálásához vezet, egyfajta stigmatizálásához. Márpedig a kisebbségi körülmények között semmi szükség arra, hogy a hivatalosan amúgy is ignorált és stigmatizált anyanyelv legbensőségesebb változatát az iskola bélyegezze meg”* (Péntek 1998: 302).

Mind Magyarországon, mind Kárpátalján az eddig használt tantervekben a grammatika oktatása mellett a nyelvhelyességi kérdésekre helyezték a hangsúlyt. Ezek a tantervek, tankönyvek kevesebb figyelmet szenteltek a tanulók elsődleges nyelvváltozatának, kisebbségi helyzetben a kontaktusjelenségeknek. Ez a szemlélet nem bizonyult célravezetőnek. Számos felmérés bizonyítja, hogy a tanulók sok esetben bizonytalanok, nem ismerik a köznyelvi megfelelőjét egy-egy kifejezésnek, nincsenek tudatában annak, hogy az a nyelvtani alak, amit még írásos megnyilatkozásaikban is használnak, nem köznyelvi, hanem nyelvjárási (Beregszászi 2004: 77–96, Czibere 2004: 32–39, Felde 1992: 177–191, Kiss 1998: 257–269, Lanstyák–Szabó Mihály 1997: 193). Az utóbbi években egyre több tanulmányban, kézikönyvben, tankönyvben olvashatunk arról, hogy az anyanyelvoktatás szemléletén, módszerein, céljain változtatni kell: a felcserélő helyett a hozzáadó anyanyelvi nevelés a célravezetőbb (Antalné Szabó 2003: 293–297, Beregszászi 2004: 77–96, 2009: 20–25,

Beregszászi–Csernicskó 2004: 168–173, 2007: 44–62, Csernicskó 2008a: 105–147, Kolláth 2003: 349–354, Kontra 2003: 355–358, 2010: 83, Kiss 2001: 149–152, 2002: 263–269, Sándor K. 1995: 121–148, Sándor 2007: 233–238). Nagy előrelépés, hogy Kárpátalján a magyar iskolák 5–12 osztályai számára 2005-ben készített tanterv már újfajta, a modern kutatások eredményeit is figyelembe vevő szemléletben íródott (Kótyuk 2005: 159). Ez a tanterv a 2010/2011-es tanévben a 10. osztályig van érvényben, a felsőbb osztályban még a régi útmutató használatos. Ahogy a szerkesztők írják: *„Az anyanyelv oktatásának fő célja annak elérése, hogy a tanuló birtokolja az anyanyelv eszközeit, annak változatait, stílusait és műfajait, szabadon és a kommunikációs célnak megfelelően tudja alkalmazni ezeket a beszédevékenység minden szférájában, azaz elérje a kommunikatív kompetencia megfelelő szintjét”* (Kótyuk 2005: 3).

Gyakorló magyartanárként azonban tisztában vagyok azzal, hogy a tanterv állította követelmények és a mindennapi valóság között gyakran nagy a különbség, hiszen a korábban rögzült és elterjedt véleményeket, előítéleteket nehéz átformálni. Ahhoz, hogy ez sikerüljön, pontosan kell tudnunk, milyen problémákkal állunk szemben.

Ennek érdekében vizsgálatommal a következőkre keresem a választ:

- A kárpátaljai magyar iskolások hogyan viszonyulnak anyanyelvükhöz, a különböző nyelvváltozatokhoz, a nyelvjárásokhoz, beszélőihez?
- Milyen mértékű következetesség, tudatosság figyelhető meg a válaszok alakulásában?
- Ezzel összefüggésben milyen fokú köznyelvi normatudatuk, mekkora eltérés van a valóság és a vélemény között?
- Melyek azok a szociológiai változók, amelyekkel leginkább összefüggnek a kapott adatok?
- Arra is választ kívánok kapni, hogy melyek azok a tényezők (iskolai tananyag, pedagógus hozzáállása, saját tapasztalat, előítéleteken alapuló sztereotípiák), amelyek nagyobb mértékben alakítják, alakíthatják e korosztály nyelvi tudatát.
- Milyen mértékű az iskola szerepe és hatékonysága a nyelvi tudat alakításában?

Ezekre a kérdésekre választ kapva a kisebbségi anyanyelv-oktatási módszerek hatékonyabbá tehetők, ezáltal a felnövekvő nemzedék egészséges nyelvi öntudata erősíthető, mely a nyelvmegtartás szempontjából döntő fontosságú lehet.

A leírás tárgya, módszere

Nyelvi tudaton tágabb értelemben a beszélők nyelvekkel, szűkebb értelemben a saját nyelvükkel, nyelvvaltozatokkal kapcsolatos ismeretek együttesét értjük (Kiss 2001: 211). Ennek három összetevőjét, területét különíthetjük el: a nyelvi kompetenciát, a kommunikációs kompetenciát és az ún. metanyelvi kompetenciát.

Dolgozatomban a kárpátaljai iskolások nyelvi tudatát e harmadik összetevő alapján vizsgálom, hiszen ez nagy mértékben befolyásolja a magyar nyelv tantervben célként kitűzött megfelelő szintű kommunikációs kompetencia alakulását. Metanyelvi kompetencián mindazt a nyelvhasználatot így vagy úgy befolyásoló tudást értem, amellyel az egyén és a csoport anyanyelvéről, anyanyelvvaltozatáról, mások nyelvhasználatáról, a különböző nyelvvaltozatokról, nyelvi jelenségekről, sztereotípiákról rendelkezik; mely hatására egy nyelvet, nyelvvaltozatot, nyelvi jelenséget szépnek vagy csúnyának, hasznosnak vagy kevésbé hasznosnak, helyesnek vagy helytelennek minősít.

A leíró adekvátság elvét szem előtt tartva összegyűjtött és elemzett adatokat a következő, egymással szervesen összefüggő fejezetekben közlöm.

- A vizsgált csoport különböző szociológiai változók szerinti megoszlása
- Az iskolások anyanyelvükhöz, az államnyelvhez való viszonyának elemzése
- A különböző nyelvvaltozatok megítélésének vizsgálata
- A nyelvjárásoknak és az adatközlők szerint nyelvjárásban beszélők nyelvhasználatának, az ezzel kapcsolatos sztereotípiáknak az értékelése, megítélése
- A köznyelvi normatudat vizsgálata
- Egy a kárpátaljai magyar pedagógusok körében végzett felmérés ismertetése

Minden fejezet után összefoglalom a főbb eredményeket, s a disszertáció végén vonom le következtetéseimet.

A vizsgálat során figyelembe veszem több független változó esetleges hatását, ám – hipotéziseim alapján – végig három tényezővel (lakóhely, iskolatípus, magyar nyelvből szerzett érdemjegy) összefüggésben közlöm és elemzem valamennyi kérdés adatait. E mellett a fejezetek végén a további szociológiai változókka mutatkozó szignifikáns összefüggésekről is szólok.

Elemzésem során az áttekinthetőség, informativitás, az ellenőrizhetőség és a helyvel való takarékoskodás végett az összes statisztikai adatot (%-os arányt) diagramok vagy táblázatok formájában közlöm, s valamennyi esetben feltüntetem a három szociológiai

változóval való összefüggés valószínűségét (χ^2 -próba adatai). Következtetéseimet a tanulók nyitott kérdésekre érkező válaszaival, illetve az interjúk során elmondott véleményével, történeteivel is alátámasztom, magyarázom.

Mellékletben közlöm az ábrák és a táblázatok jegyzékét, további statisztikai adatokat, valamint a gyűjtések során használt kérdőíveket, s a lejegyzett interjúrészleteket.

Rövid tájékoztató a nyelvi tudatot érintő magyar felmérésekről

A nyelvi tudat jelentőségét már évtizedekkel ezelőtt felismerték a magyar nyelvtudományban: Gombocz Zoltán 1931-ben, Végh József 1959-ben, Imre Samu 1963-ban említi a nyelvhasználatot erősen befolyásoló tényezőt (Gombocz 1931: 1–11, Végh 1959, Imre 1963: 279–283). Bokor József 1984-es tanulmányában a nyelvjárásokkal kapcsolatban foglalkozott a fogalom tisztázásával (Bokor 1984: 339–344). Azóta több szempontból is, több módszerrel s több csoportot megkérdezve végeztek felméréseket mind a magyarországi, mind a határon túli magyar nyelvészek közül. Az elmúlt évek magyar nyelvtudományi konferenciáinak is központi kérdése volt a nyelvhasználatot befolyásoló, alakító körülmények tanulmányozása:

14. Élőnyelvi Konferencia. Bük, 2006. – *Nyelv, területiség, társadalom*. (Zelliger szerk. 2007)

15. Élőnyelvi Konferencia. Párkány, 2008. – *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. (Borbély–Vančoné Kremmer–Hattyár szerk. 2009)

Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században. Beregszász, 2009 (Karmacs–Márku szerk. 2009)

16. Élőnyelvi Konferencia. Beregszász, 2010. – *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép Európában elméletben és gyakorlatban*.

Az egyik legszélesebb körű magyarországi felmérés a Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat, illetve a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú, melyek során Magyarország, illetve Budapest felnőtt lakosságának reprezentatív mintáját kérdezték nyelvhasználatáról, nyelvváltozatokról való véleményéről. E két felmérés adatait, eredményeit sokan és sok tanulmányban, könyvben közzölték (Borbély 2007a: 53–58, Kassai 2007: 72–76, Kassai 1998: 23–25, Kontra 1997: 224–232, 2003a, 2009: 37–52, Váradi–Kontra 1994: 115–124 stb.). Többen végeztek kérdőíves gyűjtést, készítettek interjút, illetve használták az ún. ügynökmódszert a nyelvi tudat különböző összetevőinek tanulmányozása céljából. Kiss Jenő mihályi általános iskolásokat, szüleiket, pedagógusait kérdezte nyelvi, nyelvjárási attitűdjükről, köznyelvi normatadatokról (Kiss 1996: 138–151, 1996a: 403–415, 1998: 257–269, 2000: 465–467). Három csoport körében vizsgáldott, amikor fiatalok nyelvi intuíciónak tanulmányozta, 2001-ben pedig Kárpát-medencei egyetemisták körében tudakolta a nyelvjárásokhoz való viszonyulást, a dialektológiai oktatásról való vélekedést (Kiss 1999: 129–137, 2009: 1–14). Felde Györgyi és Guttmann Miklós szintén 10–14 éves fiatalok normatadatát vizsgálta (Felde 1992: 177–191, Guttmann 1994: 159–162, 1996: 108–113),

Czibere Mária és Okamoto Mari középiskolásokat kérdezett kérdőív segítségével nyelvhasználati jelenségekről, azok megítéléséről, nyelvjárási attitűdjükről (Czibere 2000: 55–64, 2004: 32–39, Okamoto 2002: 342–354, 2004: 33–40). Egyetemisták illetve főiskolások körében végezte felmérését Kassai Ilona, Posgay Ildikó, Fodor Katalin és Huszár Ágnes, Sándor Klára, Juliet Langman és Pléh Csaba, valamint Strelí Zita Ágnes (Fodor–Huszár 1998: 196–210, Kassai Ilona 1994: 125–130, Posgay 2002: 246–249, 2007: 211–216, Sándor–Langman–Pléh 1998: 29–40, Strelí 2007: 244–251). Szende Aladár 500 általános és középiskolás, illetve szakmunkásképzős tanulót kérdezett arról, hogy miként élnék tudatukban a különböző nyelvhasználati minták (Szende 1988: 923–929). Oszkó Beatrix a III. Dialektológiai Szimpozionon számolt be arról a felmérésről, melyet a nyelvatlász kérdőíve alapján végeztek, kiegészítve a nyelvi tudatosságra vonatkozó kérdésekkel (Oszkó 1998: 144–150). Szabó Tamás Péter magyarországi fiatalok metanyelvi tudását vizsgálja: több írásában is beszámol adatközlőinek a nyelvművelésről, a különböző nyelvi jelenségekről, a nyelvhasználati kérdésekről való vélekedéséről (Szabó 2006: 205–214, 2006a: 100–109, 2007: 416–423, 2007a: 461–470, 2007b: 167–188, 2007c: 171–181). Gyuriczáné Bazsika Enikő pedig egy település lakóinak nyelvi attitűdjéről számolt be két előadásában (2007: 95–100, 2009: 129–140).

Számos vizsgálatot végeztek a magyarországi német, szlovák, román és roma lakosság körében (Gerner 2003, Erb 2007: 57–60, 2009: 157–166, Uhrin 2007: 61–69, Tóth–Uhrin 2009: 175–180, Borbély 1995: 287–297, 2001, 2007: 89–94, Pálmáiné Orsós 2007: 79–88, Bartha 2007: 95–112, 2009: 141–156, Tuska 2009: 167–174, Németh 2009: 181–190).

A határon túl élők magyar nyelv használatára, annak megítélésére vonatkozóan is több kutatás eredménye látott napvilágot: az egész Kárpát-medencét érintő, RSS-kutatás néven ismertté vált felméréssorozat következtetéseiről számolnak be a szerzők az eddig megjelent kötetekben (Csernicskó 1998, Göncz 1999, Lanstyák 2000). Szintén valamennyi határon túli területet érintette az a vizsgálat, melyről Gereben Ferentől értesülhetünk (Gereben 1996: 91–97, 1999). P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit pedig három ország határ menti településein végzett kutatásokat. (P. Lakatos–T. Károlyi 2009: 53–62). A Szegedi Tudományegyetem doktoranduszaitól is határon túli magyarok nyelvi tudatát érintő kérdésekről hallhattunk a 15. Élőnyelvi Konferencián (Kiss Zs. 2009: 507–512, Ódry 2009: 501–506, Szabó–Gilingér 2009: 519–526).

Az emigráns magyarok különböző nemzedékeinek nyelvi attitűdjéről, nyelvhasználati szokásairól is vannak adataink: az amerikai magyarok körében Kontra Miklós és Bartha Csilla

végzett felméréseket (Bartha 1995: 37–47, 2002: 111–136, Kontra 1990). Kovács Magdolna pedig a Finnországban élő magyarok nyelvekhez való viszonyulását vizsgálta (Kovács 2009: 359–366).

Olvashatunk a moldvai, az ausztriai, a szlovéniai magyar nyelv megítéléséről, használatáról is (Heltai 2007: 126–132, Heltai–Tarsoly 2004: 118–125, Bodó 2007: 123–142, 2009: 339–348, Szoták 2009: 467–472, Zelliger 2001: 171–183, Zelliger 2002: 383–389, Zelliger 2007a: 59–62, Pathy 2009: 473–476, Bokor 2004: 180–184, 2005: 15–20, Bokor 2006: 471–478, Kolláth 2004: 13–24, 2004a: 185–191, 2009: 459–466, Gasparics 2009: 487–492).

A vajdasági magyarok nyelvi tudatáról több vizsgálatból, több korosztályt több megközelítésből érintő felmérésekből informálódhatunk. Horváth Máttyás, Molnár Csikós László és Kalocsai Karolina vizsgálata iskoláskorúakat, Király Attiláé egyetemistákat, Rajsli Ilonáé iskolásokat és egyetemistákat érintett (Horváth M. 1989: 459–464, Molnár Csikós 1998: 229–234, Kalocsai 2009: 383–392, Király 1998: 189–202, Rajsli 2004: 146–152). Turi Márta a beszédhelyzet nyelvhasználatot befolyásoló hatását vizsgálta az Újvidéki Televízió egyik műsora alapján (Turi 1989: 477–483). Göncz Lajos vajdasági és magyarországi adatközlők nyelvhasználati szokásait hasonlította össze előadásában (2004: 13–24).

Az erdélyi magyar beszélőket is többen kérdezték nyelvekkel, változataikkal kapcsolatban: Fodor Dóra és Pap Anna Mária a kétnyelvűségi kérdésekkel, az ehhez kapcsolódó attitűdökkel foglalkozik egy család, illetve három város nyelvhasználatán keresztül (Fodor 2005: 253–263, Pap 2008, 2009: 340–355). Veress Márta kolozsvári fiatalok nyelvekhez, nyelvváltozatokhoz való viszonyulását tanulmányozta, Lukács Csilla pedig székelyföldi középiskolások körében végzett széleskörű attitűdvizsgálatot, a nyelvjárásokra helyezve a hangsúlyt (Lukács 2007: 80–90, 2007a: 164–167, 2009: 331–338, Veress 2000: 239–245).

Több megközelítésből és több csoportot vizsgálva végeztek szlovákiai nyelvészek a nyelvi tudatot érintő felméréseket. Születtek iskolások, egyetemisták, pedagógusok, egy-egy település lakóinak nyelvi, nyelvjárási attitűdjét, köznyelvi normatudatát, nyelvhasználatát bemutató tanulmányok, disszertáció fejezetek (Kožík 2004: 93–124, 2006, Lanstyák-Szabó Mihály 1997, Menyhárt 2007: 168–176, Pintér 2004: 63–71, Presinszky 2007, 2007a: 215–222, 2009: 241–248, Sándor 1998: 351–355, 2000, 2001: 87–95, 2009: 231–240).

A kárpátaljai nyelvhasználat szociolingvisztikai szempontú vizsgálatának kezdete egyben a nyelvi tudatra vonatkozó kutatások kezdetét is jelentette: a már említett RSS-kutatás

Kárpátaljára vonatkozó kérdőívében is felbukkannak nyelvi attitűdre, különböző nyelvi változók megítélésére vonatkozó kérdések (Csernicskó 1998). A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán működő Hodinka Antal Intézet munkatársai különböző konferenciákon, tanulmányokban, főiskolai segédanyagokban számolnak be a folyamatosan végzett kutatások eredményeiről, melyekről a nyaranta megrendezett pedagógus-továbbképzéseken rendszeresen tájékoztatják a magyar szakos pedagógusokat.

Több kiadvány is napvilágot látott a főiskolán működő műhely munkatársainak eredményeiből: ezek közül kiemelkedik *A mi szavunk járása* című mű, melyben több empirikus felmérés következtetései alapján mutatják be a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot (Csernicskó szerk. 2003). Képet kapunk a magyar nyelv használatának lehetőségeiről Beregszász hivatalaiban, szolgáltató egységeiben (Karmacsi 2003: 93–100, Márku 2003: 100–104), az Iskola 2000 elnevezésű nyelvhasználati felmérés eredményeiről, melyet Kárpátalja magyar iskoláinak érettségi előtt álló fiataljai körében végeztek (Beregszászi–Márku 2003: 179–207). Ez utóbbi gyűjtés adatainak különböző szempontú elemzését több tanulmányból ismerhetjük meg (Beregszászi–Csernicskó 2004a: 140–154, 2004b: 195–203, 2006: 40–50, 2007a: 7–96, Csernicskó 2004: 126–129, Márku 2004: 135–145). A saját nyelvváltozatról, a kárpátaljai magyar nyelvről, a szókölcsönzésről való vélekedésekről is olvashatunk több tanulmányban (Csernicskó 2008b: 7–19, 2008c: 353–354, 2008d: 69–79, 2009a: 11–27).

A magyar nyelv Kárpátalján – ahogyan a „valódi beszélők” látják című írásában Csernicskó István az RSS-kutatás során kapott adatok alapján vizsgálja, hogy a kárpátaljai magyarok érzékelik-e a magyarországitól eltérő nyelvhasználatukat, s ebből adódott-e kellemetlenségük (Csernicskó 2003c: 221–225). A suksükölés kárpátaljai elterjedéséről, megítéléséről pedig *A -t végű igék kijelentő módja mint egyetemes változó?* című tanulmányában szól (Csernicskó 2002: 313–320). A helyi nyelvváltozatok presztízséről, megítéléséről is több tanulmányból tájékozódhatunk (Beregszászi–Csernicskó 2003: 247–250, Csernicskó 2009: 405–414). A kárpátaljai magyarság nyelvi és nemzetiségi attitűdjéről, sztereotípiáiról két felmérés (az Ügynök 2000 és a Mozaik 2001) adatai alapján kaphatunk képet Beregszászi, Csernicskó, Hires és Márku írásából (Beregszászi–Csernicskó–Hires–Márku 2003: 233–242), s a nyelvi attitűdöt gyengítő és erősítő hatásokról szól Karmacsi Zoltánnak a 15. Élőnyelvi Konferencián elhangzott előadása (Karmacsi 2009: 415–422). A 2007-ben megjelent *Hiába repülsz te akárhová...* című gyűjtemény pedig a kárpátaljai

magyar nyelvjárásokra vonatkozó jelentősebb tanulmányokat, gyűjtéseket adja közre 1886-tól napjainkig (Csernicskó–Márku szerk. 2007).

Hires Kornélia egy falu lakóinak, Braun Éva pedig egy kétnyelvű középiskola tanulóinak nyelvhasználati sajátosságairól számol be tanulmányában (Braun 2005:36–39, Hires 2004: 130–134.). Márku Anita egy 2006-ban egyetemisták és főiskolások körében végzett kérdőíves gyűjtés eredményei alapján mutatja be a kárpátaljai magyar fiatalok nyelvválasztási stratégiáit (Márku 2009: 145–162). Tiszaújlak lakóinak nyelvi attitűdjéről, identitástudatáról, nyelvhasználatáról több írásból tájékozódhatunk: P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit a felnőtt lakosság anyanyelvváltozatához való viszonyát, Karmacs Zoltán a felnőttek és az iskolások magyar nyelvhasználatát, nyelvhasználati lehetőségeit vizsgálta (Karmacs 2003a: 74–82, 2003b: 58–63, P. Lakatos–T. Károlyi 2003: 383–391, 2003a: 509–512). Horváth Katalin a kárpátaljaiak nyelv- és nyelvváltozat-választásáról szól tanulmányában (Horváth 2007: 41–52). Molnár Anita a tannyelv, az identitás és a nyelvek presztízsenek összefüggéseit vizsgálja, Séra Magdolna pedig a tannyelv-választást meghatározó tényezőket veszi számba (Molnár 2009: 439–446, 2009a: 122–128, Séra 2009: 154–157). A beregszászi főiskola hallgatóinak nyelvi tudatosságáról, attitűdjéről, identitásáról T. Károlyi Margit és Szabó Géza felméréseiből tudhatunk: azt is leszögezik, hogy nagy mértékben befolyásolja a diákok vélekedését, hogy részesültek-e már szociolingvisztikai, dialektológiai képzésben (T. Károlyi–Szabó 2000: 105–112, T. Károlyi 2002: 135–144).

Az utóbbi években az ELTE kárpátaljai nyelvészdoktoranduszai is több konferencián, tanulmánykötetben beszámoltak a nyelvi tudatot érintő kutatásaikról: vizsgálataikat általános és középiskolások, egyetemisták és pedagógusok körében végezték (Árpa 2007: 32–36, 2008: 49–54, Fejes 2007: 69–74, Lakatos 2006: 29–40, 2006a: 97–104, 2007: 30–38, 2007a: 293–299, 2007b: 156–163, 2008: 53–61, 2008a: 160–166, 2009: 423–430, 2009a: 82–88, 2009b: 171–179).

E felmérések módszereit, eredményeit figyelembe véve szerveztem gyűjtésemet, végeztem elemzésemet.

A gyűjtésről

1. A minta kiválasztása

A kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudatát vizsgálva 14–17 éves korosztálybelieket választottam adatközlőimnek, mert ebben a korban már érhette őket több olyan pozitív vagy negatív élmény, ami alakíthatta nyelvi értékítéletüket (Felde 1992: 177, Kiss 1996: 139, 1996a: 404, 1998: 257).

A leíró adekvátság elvét tartva szem előtt, a minta kiválasztásánál teljességre törekedtem: Kárpátalja valamennyi magyar középiskolájának érettségi előtt álló és kilencedikes tanulóját, valamint járasonként két általános iskola végzős osztályának (kilencedik) fiataljait kívántam megkérdezni. A gyűjtés során előforduló hiányos osztálylétszámok miatt, s mivel egy iskolában nem sikerült megszerveznem a gyűjtést, kérdőívemet nem tölthette ki a kiválasztott korosztály valamennyi tagja, de a kapott minta így is jól reprezentálja a kárpátaljai magyar iskolásokat.

Vizsgálatom során 2006 és 2008 között 37 település 46 iskolájában gyűjtöttem (37 középfokú tanintézet, 8 általános iskola, 1 tanítóképző): 764 végzöst kérdeztem meg (hozzájuk sorolva a 25 tanítóképzős diák, 789 tanuló), valamint 701 kilencedikest.

A vizsgálatban részt vevő iskolák járasonkénti megoszlásban a következők:

Ungvári járás: Csapi 2. sz. Középiskola, Eszenyi Középiskola, Homoki Általános Iskola, Kisgejőci Középiskola, Nagdobronyi Középiskola, Nagdobronyi Református Líceum, Ráti Általános Iskola, Sislóci Dobó István Középiskola, Szürtei Középiskola, Ungvári 10. sz. Dayka Gábor Középiskola.

Munkácsi járás: Barkaszoói Középiskola, Beregrákosi 2. sz. Általános Iskola,

Csongori Általános Iskola, Derceni Középiskola, Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola, Munkácsi Szent István Katolikus Líceum, Munkácsi Tanítóképző.

Beregszászi járás: Bányai Középiskola, Beregszászi 3. sz. Zrínyi Ilona Középiskola, Beregszászi 4. sz. Kossuth Lajos Középiskola, Beregszászi 8. sz. Mikes Kelemen Középiskola, Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium, Bótrágyi Általános Iskola, Csomai Középiskola, Gáti Középiskola, Jánosi Középiskola, Kaszonyi Középiskola, Mezővári II. Rákóczi Ferenc Középiskola, Nagyberegi Középiskola, Nagyberegi Református Líceum, Nagymuzsalyi Középiskola, Rafajnaújfalui Általános Iskola.

Nagyszőlősi járás: Feketeardói Középiskola, Forgolányi Általános Iskola, Nagypaládi Mórész Zsigmond Középiskola, Nagyszőlősi 3. sz. Perényi Zsigmond Középiskola,

Nevetlenfalui Középiskola, Péterfalvai Középiskola, Péterfalvai Református Líceum, Salánki Középiskola, Szőlősgyulai Általános Iskola, Tiszaújlaki 2. sz. Széchenyi István Középiskola.

Felső-Tisza-vidék: Aknaszlatina Bolyai János Középiskola, Técsői Középiskola, Técsői Református Líceum, Viski Középiskola.

2. Az alkalmazott gyűjtési módokról

A szociolingvisztikai szakirodalomban elismert tény, hogy annál megbízhatóbbak, hitelesebbek az eredmények, minél többfajta módszert alkalmazunk a gyűjtés során.

A nyelvi tudat, különösen a nyelvi attitűd vizsgálatakor az adatközlő szubjektív véleményét kérdezzük, s *„szubjektív nyelvi adatok gyűjtése kérdőív, illetőleg interjú nélkül úgyszólván lehetetlen, hiszen a nyelvről, a nyelvhasználatról, nyelvi jelenségekről és adatokról a spontán beszédben ritkán esik szó”* (Kiss 1995: 42). Az általam kiválasztott minta nagyságát, valamint az adatok empirikus vizsgálatának, összehasonlításának célját tekintve a kérdőíves gyűjtési mód bizonyult a legmegfelelőbbnek: egyszerre több embernek tehettem fel ugyanazokat a kérdéseket, s a végén számszerűsíthető, statisztikailag is elemezhető adatokat kaptam.

Számokon keresztül azonban egy közösség nyelvi viselkedése, érzelmi viszonyulása nem ismerhető meg: konkrét esetekre, véleményekre is szükség van az empirikus eredmények értelmezéséhez, magyarázatához. S ehhez a kérdőívben szereplő nyitott kérdések nem elegendők. Így a statisztikai adatokat rögzített irányított beszélgetésekkel egészítettem ki, melyek során adatközlőim elmondhatták azokat az észrevételeiket, megjegyzéseiket is, melyek kifejtésére a kérdőív nem nyújtott lehetőséget.

A két aktív, direkt gyűjtési mód mellett, munkából adódóan alkalmam nyílik passzív módszerrel, résztvevő megfigyeléssel gazdagítani anyagomat. Ez ugyan kevesebb konkrét adatot biztosít, de jól kiegészíti a másik két módszert.

3. A kérdőívről

Mielőtt a végleges kérdőívem szerkesztéséhez kezdtem, próbagyűjtéseket végeztem két, nyitott kérdéseket tartalmazó kérdőívvel. Ezzel az volt a célom, hogy az adatközlők szabadon megfogalmazhassák válaszaikat, véleményüket, s ne kényszerítsem az általam kiválasztott válaszlehetőségek keretei közé őket, hanem a kapott válaszok alapján határozzam meg a majdani válaszlehetőségeket. Kiderült, hogy vizsgálatom során a nyelvjárásokkal kapcsolatban általánosan kell fogalmaznom, hiszen a tanulók többsége azt vallja, hogy náluk nem beszélnek nyelvjárásban. Így ugyanis megeshetett volna, hogy nem válaszolnak az erre vonatkozó kérdésekre, úgy érezvén, a kérdés nem érinti őket. Az is bizonyossá vált, hogy

eredményesebb ilyen jellegű kérdésekkel a 14–17 éves korosztályhoz fordulni: az előzetes vizsgálatok során fiatalabb tanulókkal is kitölttettem a kérdőíveket, de az 5–8. osztályosok körében ez a módszer nem bizonyult célravezetőnek.

Az így nyert adatok segítségével, a szakirodalomból ismert hasonló vizsgálatok eredményeit, valamint korábbi gyűjtési tapasztalataimat felhasználva szerkesztettem meg azt a végleges kérdőívet, mellyel disszertációm anyagának jelentős részét gyűjtöttem.

A kárpátaljai iskolások nyelvi tudatát feltérképezni kívánó kérdőívem öt egymáshoz szorosan kapcsolódó, de különböző tematikájú részből áll:

- A tanulók társadalmi hátterére vonatkozó kérdések
- A magyar és az államnyelv ismeretére, használatára, presztízisére vonatkozó kérdések (1–9. kérdés)
- A magyar nyelv különböző változataihoz, saját nyelvváltozatukhoz való viszonyra vonatkozó kérdések (10–23. kérdés)
- A nyelvjárásokhoz, nyelvjárási beszélőkhöz való viszonyra vonatkozó kérdések (24–35. kérdés)
- A köznyelvi normatudatra vonatkozó kérdések

A kérdőívben az adatok összehasonlíthatósága végett sok a zárt kérdés (válaszlehetőségeket megadó, skála), de az adatközlők nyitott kérdésekben is kifejtették véleményüket.

A köznyelvi normatudatra vonatkozó kérdésekben szereplő nyelvi változók kiválasztásánál ugyancsak figyelembe kellett vennem, hogy Kárpátalja egész területét érinti vizsgálatom, így csak olyan jelenségeket választhatok, amelyek széleskörűen elterjedtek. Ezek kiválasztásánál az RSS kutatás Kárpátaljai kérdőívét, valamint az Iskola 2000 néven ismert nyelvhasználati vizsgálatban szereplő kérdéseket vettem alapul (Beregszászi–Márku 2003: 179–207, Csernicskó 1998). A nyelvhasználati jelenségek használatára három feladattípussal kérdezek rá:

1. Mondatjavító
2. Mondat-kiegészítő
3. Mondatválasztó

A mondatjavító feladatok között néhány kontaktusjelenség is felbukkan. Arra kívántam ezzel választ kapni, hogy melyik jelenségtípus nem standard volta tudatosabb a fiatalok körében, melyiket fogják nagyobb arányban javítani.

4. A gyűjtés megszervezése, lebonyolítása

A próbagyűjtéseket a Munkácsi járás két középiskolájában, a falusi Barkaszió Középiskolában és a városi Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskolában magam végeztem. Így a felmérés során előforduló nehézségeket, felmerülő kérdéseket személyesen oldhattam meg, s javíthattam a hiányosságokat a végleges kérdőívben.

A tényleges gyűjtés során is a legtöbb helyre magam juttattam el kérdőíveimet (előzetes telefonos egyeztetés után), s jelen lehettem a kitöltésnél is. Így személyesen is megfigyelhettem a fiatalok reakcióit, hallhattam megjegyzéseiket, válaszolhattam kérdéseikre. Ahol személyesen nem voltam jelen, ismerős kollégák, barátok, évfolyamtársak segítségét kértem, s ők lelkesen szervezték munkahelyükön a felmérés lebonyolítását. Nekik pontosan elmagyaráztam, mennyire fontos, hogy hiteles adatokat kapjak, s a tanulók egyedül, segítség, befolyásolás nélkül válaszoljanak a kérdésekre. A nyitott kérdésekre érkező különböző és változatos válaszokat olvasva bebizonyosodott, hogy azokon a helyeken is önállóan dolgoztak a fiatalok, ahol nem voltam jelen.

A kérdőív kitöltése, egy-két kivételtől eltekintve, egy tanórát, 45 percet vett igénybe. Elegendő időt kívántam hagyni a kérdések megválaszolására, ezért a kérdőívet két részre bontottam, hogy igény szerint akár két különböző órán dolgozzanak vele a fiatalok. A tapasztalat azonban azt mutatta, hogy ha a fiatalok elkezdték, be is akarták fejezni, s sok esetben önként áldozták szünetüket is a kérdések megválaszolására vagy kérdések feltételére.

Az 1490 kitöltött kérdőívet 15 (kb. 10–20 perces) interjúval egészítettem ki. Ezeket olyan iskolákban rögzítettem, melyek reprezentatívan képviselik a teljes mintát járás szerint, iskolatípus szerint, településtípus szerint. Ezek a következő helyszínek: Ungvári 10. sz. Dayka Gábor Középiskola, Eszenyi Középiskola, Nagydobronyi Középiskola, Barkaszió Középiskola, Beregrákosi 2. sz. Általános Iskola, Csongori Általános Iskola, Mezővári II. Rákóczi Ferenc Középiskola, Jánosi Középiskola, Nagyberegi Református Liceum, Rafajnaújfalui Általános Iskola, Tiszaújlaki 2. sz. Széchenyi István Középiskola, Salánki Középiskola, Nagypaládi Móríc Zsigmond Középiskola, Viski Középiskola.

A kérdőívvel való munka során aktívabbnak tűnő, s a további beszélgetésre hajlandó fiatalokkal készítettem el interjúmat. Megkérdeztem jó és kevésbé jó előmeneteliüket is. Előtte a pedagógus véleményét is kikértem a megfelelő, „beszédese” tanuló kiválasztásához. Előfordult olyan eset, hogy 1–1 fiatallal maradtunk kettesben, de olyan is megesett, hogy az egész osztály folytatni kívánta szóban is a téma kifejtését. Ez utóbbi bizonyult eredményesebbnek: a fiatalok közösségben bátrabban, magabiztosabban mondták el

véleményüket a nyelvekkel, nyelvváltozatokkal kapcsolatban, meséltek kellemes vagy éppen kellemetlen élményeikről. A beszélgetéseket Sony DSC–S930 típusú digitális diktafonnal rögzítettem, melyet sok esetben az interjú kezdete előtt be kellett mutatnom az érdeklődő tanulóknak, így megnézegetve a kisméretű készüléket, az esetleges feszültség is oldódott.

A kérdőívvel és interjúkkal gyűjtött adatokat a felmérés szervezése, lebonyolítása, valamint pedagógusi munkám során szerzett észrevételekkel, tapasztalatokkal egészítem ki. Középiskolai magyartanárként naponta alkalmam adódik arra, hogy megfigyeljem, alakítsam tanítványaim nyelvekhez, s különösen nyelvváltozatokhoz való viszonyát is. A gyűléseken, járási és területi tantárgyi vetélkedőkön pedig más magyar iskolából érkező kollégáktól, illetve tanítványaiktól nyerhetek értékes és hiteles adalékokat vizsgálatomhoz.

5. Az adatok feldolgozása

1490 kérdőív több szempontú elemzését megkönnyítheti valamely számítógépes program használata. Anyagomat az SPSS 13.0 statisztikai programmal vizsgálom, mely segítségével a rögzítés után másodpercek alatt kaphatok megbízható eredményeket. A program segítségével megbizonyosodhatok az eredmények és különböző szociológiai változók szignifikáns összefüggéseiről. Ennek hitelességét χ^2 -próba segítségével bizonyítom (Babbie 2003: 520–526).

Az adatok kódolását, számítógépes rögzítését magam végeztem, így már a munkának ebben a szakaszában általános képet kaptam az eredményekről.

Az interjúk lejegyzésénél a fonematikus elvet követtem. Az így nyert adatok mellett a fiatalok személyes tapasztalatait is figyelembe véve pontosabban értelmezhetjük a statisztikai eredményeket.

Hipotézisek

1. Általános hipotézisek

A korábbi, hasonló jellegű felmérések, valamint saját előzetes vizsgálataim, próbagyűjtéseim alapján a következő eredményekre számítok a kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudatát vizsgálva.

Megítélésem szerint a különböző témájú kérdéscsoportokra érkezett válaszok szorosan összefüggnek, ezek együttes elemzésével általános képet kaphatunk a vizsgált csoport metanyelvi ismereteiről. Ezek összesített eredményeinek felhasználásával hatékonyabbá válhat az anyanyelvoktatás.

Úgy vélem, a tanulók nyelvekről, nyelvváltozatokról, különösen a nyelvjárásokról való vélekedése igencsak bizonytalan, határozatlan:

- a pozitív attitűdöt erősíti az érzelmi kötődés, a tolerancia fontosságának hangoztatása az iskolákban, médiumokban. Úgy érzik, fontos, hogy megőrizze az otthonról hozott hagyományokat.
- a távolságtartó viszonyulást pedig a köztudatban elterjedt nyelvi előítéletek erősítik (ezeket sokszor szintén a különböző médiumok sugallják). Úgy érezhetik, csak az érvényesülhet, aki halad a globalizálódó világgal, aki nem *maradi* nyelvhasználati szempontból sem.

Feltételezésem szerint a lakóhely típusa, az iskola típusa, valamint a magyar nyelvből szerzett érdemjegy a legtöbb változóval szignifikáns összefüggést mutat. Ezen kívül – kérdéscsoportoktól függően különböző mértékben – befolyásolhatja a válaszok alakulását az adatközlők neme, életkora, anyanyelve, a szülők iskolai végzettsége, illetve az iskola területi elhelyezkedése (járása).

2. Az államnyelvhez való viszonyról

Az 1490 tanuló nagyobb része magyar-domináns kétnyelvű: valószínűleg a kétnyelvűség különböző szintjein helyezkednek el, de magyar nyelvtudásukat magasabb értékkel osztályozzák egy ötfokú skálán.

Több erre vonatkozó kárpátaljai felmérés is bebizonyította, hogy minél formálisabb a beszédhelyzet, annál kisebb arányban használható a magyar nyelv területünkön (Beregszászi–Csernicskó 2004d: 68, Csernicskó 1998: 222, 2003b: 35, Karmacsai 2003: 100, Márku 2003: 100–104). Ezek alapján feltételezem, ugyanez igaz adatközlőim esetében. A magyar nyelv használatának megoszlása a különböző beszédhelyzetekben változó: kisebb arányban beszélnek/beszélhetnek anyanyelvükön a formálisabb, nyilvánosabb színtereken. Ennek

ellenére, a magyart használják gyakrabban, hiszen kiskorúak lévén nyilvánosabb, hivatalosabb helyeken főleg szüleik kíséretében mozognak.

Feltételezem, hogy tisztában vannak azzal, hogy kisebbségi körülmények között, lehetnek nehézségei annak, aki nem ismeri az államnyelvet, s az is előfordulhatott többükkel, hogy kellemetlen élményben volt része anyanyelvhasználata miatt.

Ennek ellenére érzelmileg jobban kötődnek anyanyelvükhöz, ezt nevezik a legszebb nyelvnek. Megfigyeléseim alapján arra számítok, hogy a magyart nem az ukrán, hanem a korábbi államnyelv, a régebbi irodalmi nyelvvel, irodalommal rendelkező, jobban ismert és használt orosz követi majd.

A vizsgált szociológiai változók közül az mutathat nagyobb összefüggést a kapott adatokkal, amely a tanulók származásával, környezetével függ össze: feltételezem, hogy a városi, városi iskolások jobban ismerik, s gyakrabban is használják az ukrán, orosz nyelvet, mint a főleg magyar többségű falvakban élő társaik. Ennél a kérdéscsoportnál a tanulók anyanyelve is befolyásolja a magyar ismeretét, használatát, beszédszíntereken való megoszlását: az ukrán anyanyelvűek nyilván jobban és több helyzetben beszélnek saját anyanyelvükön, mint magyarul. Ugyanez igaz lehet a szórványhelyzetben élő magyarságra is: a felső-Tisza-vidéki iskolások nyilván magasabb szintű államnyelvismeretről és használatról vallanak, mint pl. a magyar többségű beregszászi járási társaik.

3. A különböző nyelvváltozatokhoz való viszonyról

Feltételezésem szerint a megkérdezett tanulók érzékelik a kárpátaljai és a magyarországi magyar beszéd közötti különbséget, s ezt leginkább a kisebbségi változat nyelvjárásiabb voltában látják majd. Az érzelmi kötődés miatt többségük a kárpátaljai magyar beszédet mondja majd legszebbnek (l. az RSS-kutatás kárpátaljai eredményeit, Csernicskó 1998). S arra számítok, hogy az adatközlők saját településtípusuk magyar beszédét nevezik meg az erre vonatkozó kérdésnél.

Különböző szociológiai változóktól függően tisztában vannak a települések nyelvhatalosabb helyeken főleg szüleik kíséretében mozognak.

Látják a korosztály szerint mutatkozó eltéréseket is, s feltételezem, hogy a fiatalabbak beszéde tetszik nekik leginkább, de tudnak sorolni a – szerintük – csak idősek által használt kifejezéseket is.

Saját lakóhelyük magyar beszédét szépnek mondják, s a szomszéd település lakóinak nyelvhasználatáról is mértékletesen nyilatkoznak: arra számítok, hogy e kérdésnél leginkább az *olyan, mint más magyarul beszélőké* választ jelölik legtöbbször. Amikor a nyelvváltozat jövőjéről kérdezem őket, a pozitív attitűd ellenére megeshet, hogy nem tűnnek bizakodónak, hiszen a nyelvek, nyelvváltozatok változásának tényét is figyelembe vehetik válaszuknál.

Valószínűleg többieket dicsérték beszédük miatt, mint akiket gúnyoltak, s a fiatalok már kevésbé ismerik, őrzik, használják azokat a nyelvi falucsúfolókat, amelyeket az idősebb korosztály körében más jellegű gyűjtési módokkal még fellelhetünk.

Feltételezésem szerint a lakóhely típusa alapján a következőképpen alakulnak az eredmények: a falusiak a falvak, a városiak a városok magyar beszédét mondják szebbnek. A különböző életforma, családi berendezkedés miatt a falusiak nyilván jobban tudják majd jellemezni az idősebb korosztály nyelvhasználatát. Saját lakóhelyük nyelvhasználatának megítélésénél a városiak magabiztosabbnak bizonyulnak: a falusiak, a köztudatban elterjedt sztereotípiák miatt bizonytalanabbak lehetnek anyanyelvváltozatuk szépségét illetően. A különböző mondókák, fordulatok ismeretében a falusiak bizonyulnak majd tájékozottabbnak.

Az iskola típusa és a magyar nyelvből szerzett érdemjegy szerint nézve hasonló adatokat kapunk: a felvételiztető iskolások és a jó érdemjegyűek nyilván magasabb szintű ismeretekkel rendelkeznek a nyelvhasználattal kapcsolatos kérdésekről, így nagyobb arányban tudják jellemezni a különböző nyelvváltozatokat. Feltételezem, hogy ők többször részesültek dicséretben is nyelvhasználatuk miatt. A magyar nyelv órán kevésbé jól teljesítő tanulók jobban ismerik (vagy inkább bevallják, leírják) a csúfolókat, mint a magyar nyelv órán rendszeresen megfelelő fiatalok.

Feltételezem, hogy a lányok válaszaiból nagyobb tájékozottságra következtetünk majd, s az idősebb korosztály is határozottabb a nyelvváltozatok jellemzése terén.

4. A nyelvjárásokhoz, nyelvjárási beszélőkhöz való viszonyról

A vizsgált változóktól függetlenül a válaszadók többsége azt vallja, hogy beszédhelyzettől, beszédpartnertől, a partner nyelvváltozatától függően különbözőképpen beszél. Ebből arra következtethetünk, hogy bár a többség azt állítja, hogy nem beszél nyelvjárásban, a gyakorlatban több nyelvváltozatot használnak a szituációtól függően. Ez is azt a feltevést támasztja alá, hogy a nyelvjárás, tájszólás kifejezés alacsony elismertsége, a köztudatban hozzájuk kapcsolódó negatív vagy érzelmes hangulat miatt kerülik ezt a megnevezést a fiatalok.

Feltételezésem szerint a tanulók többsége megpróbál választ adni a *Mit nevezünk nyelvjárasnak (tájnyelvnek vagy tájszólásnak)?* kérdésre. A meghatározások inkább a hagyományosság, a közösséghez való tartozás kifejezésének eszközeként említik. Mivel jellemző, hogy mások nyelvhasználatában inkább felismerik a nem köznyelvi elemeket, s a nyelvjárásoknak egyébként sincs nagy társadalmi presztízse, úgy gondolom, hogy kevesen mondják azt, hogy lakóhelyén nyelvjárásban beszélnek, s még kevesebben azt, hogy ő maga beszél úgy. Ellenben a szomszéd település lakóinak nyelvhasználatát egyértelműen nyelvjárásnak minősítik, s nagy valószínűséggel sorolnak is olyan tájszavakat, amiket azok másképp mondanak, mint ők.

A tanulók tisztában lehetnek azzal, hogy mind kisebbségi helyzetben, mind Magyarországon jobban érvényesül az, aki anyanyelvjárása mellett ismeri a köznyelvet is. ennek ellenére nem nyilatkoznak elítélően azokról, akik csak valamely nyelvjárásban beszélnek. Viszont elnézőbbek ezzel a változattal a családiasabb beszédhelyzetekben, s kevésbé engedékenyek a nyilvánosabb megszólalásokkor. Maguk is azt vallják, hogy a helyzethez igazítják beszédmódjukat.

A köztudatban elterjedt sztereotípiákról óvatosan nyilatkoznak: inkább azzal értenek majd egyet, amelyik pozitív színben említi a nyelvjárásokat, beszélőiket, illetve a kárpátaljai magyar nyelvet. A köznyelv ismeretének fontosságával, megítélésem szerint, a többség egyet ért.

Bár hipotéziseim szerint a tanulók távolságtartóak, elhatárolódnak a nyelvjárásias beszédétől, rejtett presztízse van a változatnak: többségük sajnálná, ha kivesznének.

A nyelvjárásokhoz való viszonyt nagyban befolyásolja a lakóhely típusa: a falusiak nagyobb arányban vallják azt, hogy náluk, s ők maguk is beszélnek nyelvjárásban, mint a városi társaik. Utóbbiak valószínűleg kevésbé érzik magukénak ezt a változatot, s távolságtartóbb attitűdről vallanak. A nyelvjárás beszéd különböző szintereken való használata kapcsán is szigorúbbak, mint falusi társaik, s nem is sajnálnák annyira eltűnését.

A különböző tehetséggondozó iskolák tanulói pontosabban képesek meghatározni a nyelvjárások fogalmát, mint a másik két iskolatípusban tanulók, viszont inkább elhatárolódnak ettől a nem standard változattól. Ugyanez érvényes a jó érdemjegyű tanulókra is: e két csoport úgy érezheti, hogy jobban ismeri a köznyelv normáit, nem is használja lakóhelye nyelvváltozatát, s egy nyelvhasználati kérdőívben *így kell megfelelően* nyilatkoznia.

Feltételezem, hogy a fiúk engedékenyebbek az alacsonyabb presztízszű nyelvváltozattal szemben: kevésbé zavarja őket a használata, mint a lányokat. Utóbbiak viszont érzelmesebben

viszonyulnak hozzá: megítélésem szerint jobban megéri őket egy nyelvváltozat eltűnésének lehetősége, s inkább sajnálkoznak, mint a fiúk (l. Kiss 1989: 406–411, 1991: 86–89). Korosztály szerint is várható különbség: a kilencedikesek pozitívabb, nyitottabb hozzáállásról vallanak a kérdések kapcsán, mint az érettségi előtt álló társaik.

Ennél a kérdéscsoportnál a szülők iskolai végzettsége is alakíthatja a válaszokat: a magasabb végzettségű szülők gyermekei kevésbé fogadják el ezt a változatot.

Úgy vélem, hogy a Felső-Tisza-vidéken élő fiatalok körében tudatosabb nyelvjárási anyanyelvűségük: nagyobb arányban mondják azt, hogy beszélik ezt a változatot, mint társaik.

5. A köznyelvi normatudatról

Előzetes feltevéseim szerint a válaszadó tanulók köznyelvi normaismerete nem nevezhető kielégítőnek: a feladatok megoldása közben több nem köznyelvi alakot használnak, fogadnak el helyesnek (l. Beregszászi–Márku 2003: 179–207). Úgy vélem a vizsgált nyelvi változók köznyelvi formájának ismerete különböző (l. Csernicskó 2002: 313–320, Váradi–Kontra 1994: 115–124): tudatosabb azoknak a jelenségeknek a normatív használata, melyek a magyar nyelvterületen széles körben elterjedtek (süksükölés, *-bV* inessivusi funkcióban), mint azoké, amelyek kárpátaljai sajátosságok (*kell lesz*, *-nál/-nél* a *-hoz/-hez/-höz* helyett, *-tól/-től* hasonlító funkcióban). Úgy vélem, a kontaktusjelenségekről is kevesen tudják, hogy Magyarországon nem ismerik, nem használják azokat a kifejezéseket.

Mind magyarországi, mind kárpátaljai vizsgálatok bebizonyították, hogy a nyelvhasználati kérdőívekben szereplő feladatok típusa nagyban befolyásolja a válaszok alakulását (Borbély 2007a: 53–58, Csernicskó 2003a: 178, Kontra 2003: 229–239, Váradi–Kontra 1994). Így, feltételezésem szerint, legnagyobb arányban a tanulóktól is a mondatjavító feladatok megoldásakor érkeznek nem-standard válaszok.

A különböző iskolatípusok közül legnagyobb arányú a köznyelvi norma ismerete a felvételiztető iskolákban, s nagyobb arányban adnak köznyelvi választ a magyar nyelv órán jobban teljesítő fiatalok (l. Beregszászi–Csernicskó 2004a: 140–154, 2004b: 195–203). A városi tanulók kisebb arányban fogadják el, használják azokat a jelenségeket, amelyek a kárpátaljai nyelvjárások sajátosságai.

A lányok, illetve az idősebbek nagyobb arányban adnak majd köznyelvi válaszokat, mint a fiúk, illetve a kilencedikesek.

I. A vizsgált szociológiai változókról

A beszélő nyelvi tudatát (attitűdjeit, nyelvhasználatát) számos független, szociológiai változó befolyásolhatja (Göncz 2001: 152–171, Labov 1993: 187–200, Zsirmunszki 1993: 201–218.). A kárpátaljai magyar iskolások körében végzett Iskola 2000 elnevezésű felmérés során a kutatók a tanulók köznyelvi normatudatát vizsgálva figyelembe vették az adatközlők nemét, anyanyelvét, lakóhelyük típusát, a szülők iskolai végzettségét (Beregszászi–Márku 2003: 179–207). Ezeket az adatokat vizsgálva az is bebizonyosodott, hogy a kárpátaljai magyar középiskolások nyelvhasználata szignifikáns összefüggést mutat az iskola típusával, valamint a magyar nyelvből szerzett érdemjeggyel (Beregszászi–Csernicskó 2004b: 195–203).

Az általam vizsgált kérdéscsoportokkal, feltételezésem szerint az alábbi három változó mutat legtöbb esetben lényeges összefüggést: lakóhely típusa, iskola típusa, magyar nyelvből szerzett érdemjegy. Ezért részletes elemzésemben ezekkel összefüggésben mutatom be a kapott adatokat.

A különböző településtípusok közötti társadalmi és gazdasági különbségek ismertek. Ukrajnában a településeket hivatalosan három kategóriába sorolják: a falu és a város mellett léteznek úgynevezett városi típusú települések, amelyek egyes szempontok szerint a városok, más szempontok szerint a falvakhoz állnak közelebb. A mintámban négy (8,7%) ilyen település van: Bátyú, Tiszaújlak, Aknaszlatina és Visk. Korábbi vizsgálatok, s saját eredményeim is azt bizonyítják, hogy a nyelvhasználat, illetve a nyelvhez, nyelvváltozathoz való viszony szempontjából a városi típusú települések egyértelműen a falvakhoz állnak közel, s e szempontból a két településtípus között nincs statisztikailag szignifikáns különbség (Beregszászi–Csernicskó 2006a: 58). Éppen ezért dolgozatomban én is egy kategóriába vonom össze a falusi és a városi típusú települések lakóinak válaszait, s *falusiak* néven említem őket.

A középfokú magyar iskolákat Kárpátalján három csoportba sorolhatjuk: falusi, városi, felvételiztető (tehetséggondozó) (Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001). Ez utóbbi, a hagyományos középiskolákkal ellentétben felvételi alapján válogatja tanulóit. A liceumok (amelyeket a református, római, illetve görög katolikus egyházak működtetnek), az általános iskola (9. osztály), a gimnáziumok az elemi iskola (4. osztály) befejezése után várják a tanulók jelentkezését. Az előbbieken három, az utóbbiakban nyolc év után szerezhetnek érettségit a fiatalok.

1. táblázat. A vizsgálatban részt vevő iskolák típusonkénti megoszlása

Iskola típusa	Száma
Falusi	31
Városi	8
Felvételiztető	7
Összesen	46

Elemzésem során a felvételiztető iskolákhoz soroltam a munkácsi tanítóképző szakközépiskolai részét, ahová szintén az általános iskola befejezése után felvételizhetnek a fiatalok, s négy év után középfokú alsós tanítói oklevelet kapnak. A falusi iskolák között elemzem a nyolc (falusi) általános iskola adatait.

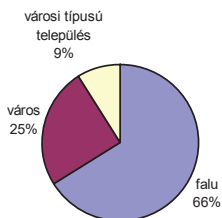
A 2000/2001-es tanévtől Ukrajna közoktatásában a tizenkettes osztályozási rendszer van. Vizsgálatomban a tanulókat magyar nyelvből szerzett érdemjegyük alapján két csoportba soroltam: jó érdemjegyű (7–12-es) és kevésbé jó érdemjegyű (1–6-os).

1. A csoport megoszlása az ismert szociológiai változók szerint

A 2001-es népszámlálás eredményei alapján a kárpátaljai magyarság 64,6%-a falvakban él, 26,6%-a városokban, 8,8%-a pedig ún. városi típusú településeken (Molnár–Molnár D. 2005: 24). Az általam megkérdezett 1490 tanuló lakóhelyük típusa szerint a következőképpen oszlik meg:

1. ábra. Az adatközlők lakóhelyük típusa szerinti megoszlása (falu, város, városi típusú település szerinti bontásban) (%)

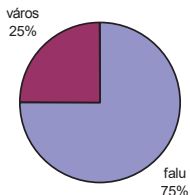
N=1490

A megkérdezett kárpátaljai magyar iskolások csoportja a magyar összlakossághoz mérten is reprezentatívnak tekinthető a lakóhelyük típusát tekintve. Ha a városi típusú településeket a falvakkal egy kategóriába soroljuk, a következő eredményeket kapjuk:

**2. ábra. Az adatközlők lakóhelyük típusa szerinti megoszlása
(falu, város szerinti bontásban) (%)**

N=1490

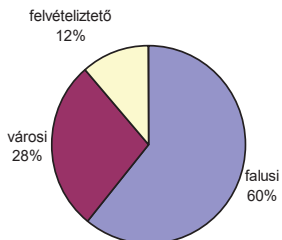

A tanulók 25%-a városokban él, 75%-uk falvakban.

A megkérdezett tanulók 60%-a falusi iskolában, 28%-uk városiban, 12%-uk valamely tehetséggondozó intézményben tanul.

3. ábra. Az adatközlők iskolájuk típusa szerinti megoszlása (%)

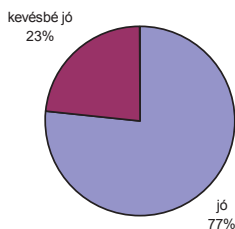
N=1490

A kárpátaljai iskolások magyar nyelvből a következő arányban kapnak jó, illetve kevésbé jó érdemjegyet: a tanulók 77%-a teljesít 7–12-es osztályzatra, s csak 23%-uk a kevésbé jó 1–6-os jegyre.

**4. ábra. Az adatközlők magyar nyelvből szerzett érdemjük szerinti megoszlása
(%)**

N=1490

Az 1490 tanuló 53%-a végzős (ebből 25 ember a tanítóképző végzőse), 47%-a kilencedik osztályos, ami Kárpátalján az általános iskola utolsó éve, így ezek a fiatalok is döntés előtt állnak jövőjüket illetően.

A megkérdezettek 55,4%-a nő, 44,6%-a férfi. A 2001-es népszámlálás erre vonatkozó kárpátaljai adatai szerint hasonló az összlakosság nemek szerinti megoszlása: nők – 52,8%, férfiak – 48,2%.

A válaszadó tanulók szüleit iskolai végzettségük szerint három kategóriába soroltam: alapfokú (általános iskola, szakiskola érettségi nélkül), középfokú (középiskola, szakközépiskola, tanítóképző, technikum), felsőfokú (főiskola, egyetem). Az eredmények az alábbi táblázatban láthatóak:

2. táblázat. A tanulók szüleinek iskolai végzettség szerinti megoszlása (%)

N=1490

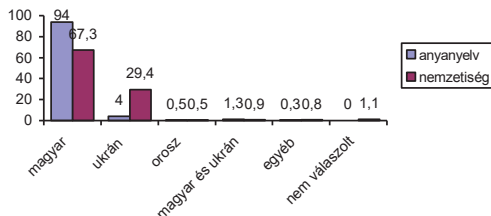
Szülő	Alapfokú	Középfokú	Felsőfokú
Édesanya	17,4	68,3	14,2
Édesapa	16,4	69,6	14

2. Az anyanyelv és a nemzetiség kérdéséről

Kisebbségi helyzetben az anyanyelv és a nemzetiség kérdése nagyobb jelentőségű, mint általában. A megkérdezett kárpátaljai magyar iskolásoktól az alábbi adatokat kaptuk ezekre vonatkozóan:

5. ábra. Az adatközlők anyanyelve és nemzetisége saját bevallásuk szerint (%)

N=1490

Azt, hogy mi az anyanyelvük, nem volt nehéz eldönteni a tanulóknak: többségük csak magyar nyelven szocializálódott, s ezen a nyelven érteti meg magát legjobban. 94%-uk vallotta magát magyar anyanyelvűnek, 1,3% két anyanyelvet jelölt meg (magyar és ukrán). 4%-uk az ukrán, 0,5%-uk az orosz, 0,3%-uk valamely egyéb nyelvet (szlovák, német) jelölte meg anyanyelveként.

A nemzetiség kérdése már nem volt ennyire világos az adatközlők számára. Körükben nem él a nemzetiség és az anyanyelv szoros összefüggésének tudata, hiszen jóval kevesebben (67,3%) vallották magukat magyar nemzetiségűeknek, mint ahányan magyar anyanyelvűeknek, az adatközlők 1,1%-a pedig nem is válaszolt erre a kérdésre. Ez arra utalhat, hogy a tanulók nincsenek tisztában a nemzetiség és az állampolgárság közötti különbséggel, vagy arra, hogy inkább vallják magukat a többségi nemzethez tartozónak, mint kisebbségi magyarnak. Mindkét magyarázat elgondolkodtató, de az utóbbi aggasztó is, hiszen a magyar fiatalok körében lassan bekövetkező nemzeti identitásváltásra utalhat.

A városi iskolák tanulói közül többen (38,9%) mondják magukat ukrán nemzetiségűeknek, mint a falusi vagy a felvételiztető iskolákban tanulók ($\chi^2=66,581$, $df=10$, $p<0,000$). Ugyanilyen arányban vallják ezt a városi fiatalok a falusiakkal szemben (26,2%), ($\chi^2=54,103$, $df=5$, $p<0,000$). A magyar nyelvből szerzett érdemjegy szerint nézve is szignifikáns a különbség a két csoport között: a jó osztályzatúak 68,1%-a, a kevésbé jó osztályzatúak 64,8%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek ($\chi^2=11,740$, $df=5$, $p<0,05$).

Lényeges az eltérés a különböző járásokban található iskolák adatai között: legnagyobb arányban a szörványban élő (Felső-Tisza-vidék) magyar iskolások közül vallják magukat magyar nemzetiségűeknek (81%, $\chi^2=36,266$, $df=20$, $p<0,05$). Körükben, éppen nehezebb helyzetük miatt (l. Orosz 2004: 55–76, Orosz 2007), valószínűleg tudatosabb az anyanyelv és a nemzetiség fogalma, s magyarságtudatuk is erősebb. Legkisebb arányban (62,9%) a Nagyszőlősi járás iskoláiban vallják magukat magyar nemzetiségűeknek a megkérdezett kilencedikes és érettségi előtt álló fiatalok.

II. Az államnyelvhez, az anyanyelvhez való viszonyról

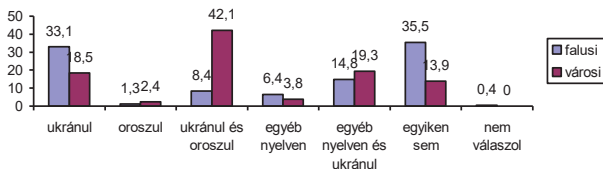
A kárpátaljai magyarság körében az ukrán nyelv iskolai oktatásának módszertani hiányosságai miatt (l. Csernicskó 2004a: 113–123) egyáltalán nem ritka, hogy valaki nem ismeri jól az államnyelvet, hiszen „*akik magyar többségű településen élnek, jelenleg nem tanulhatnak meg megfelelő szinten ukránul az iskolában. Azok a magyarok pedig, akik nem magyar többségű településen élnek, az utcán, a nyelvi környezetüktől megtanulják az ukrán nyelvet, de annak nem a standard változatát, hanem a helyi nyelvjárást*”. (Beregszászi–Csernicskó 2004c: 101–102). Kérdőívem első kérdésével arra kívántam választ kapni, az iskolások, saját meglátásuk szerint, beszélnek-e az államnyelvet.

1. A lakóhely típusa szerinti megoszlás

A *magyaron kívül milyen nyelven beszélsz?* kérdés kapcsán a megkérdezett tanulók 62,2%-a vallotta azt, hogy beszél ukránul, esetleg emellett még oroszul vagy valamilyen egyéb (angol, német, francia, szlovák) nyelven. A válaszok alakulása főleg a tanulók lakóhelyének típusával mutat összefüggést:

6. ábra. A magyaron kívül milyen nyelven beszélsz? (%)

N=1490

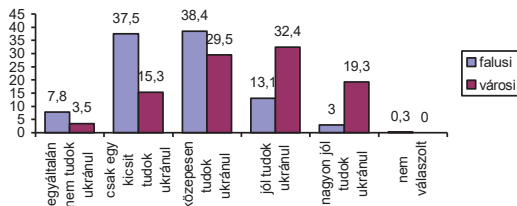
$$\chi^2=262,43, df=6, p<0,000$$

Nem meglepő a városi tanulók jóval magasabb arányú jelölése, hiszen ahogy fentebb olvasható, többségi nyelvi környezetben a másodnyelv elsajátítása spontán módon következik be, míg a magyar többségű falvak fiataljai mintegy elszigetelten, saját szűkebb közösségükben mozognak, s csak ritkán kerülnek kapcsolatba ukrán anyanyelvű emberekkel.

Érdeemes összehasonlítani ezeket az adatokat a következő kérdésre kapott válaszokkal. Mivel a szakirodalom is igen tágan értelmezi a kétnyelvűség fogalmát (Bartha 1999: 34–40, Crystal 1998: 451, Kiss 1995: 217), arra kértem adatközlőimet, hogy egy ötfokú skálán (ahol 1-egyáltalán nem tudok ukránul, 5-nagyon jól tudok ukránul) értékelje saját államnyelvismeretét.

7. ábra. Ukrán nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? (%)

N=1490

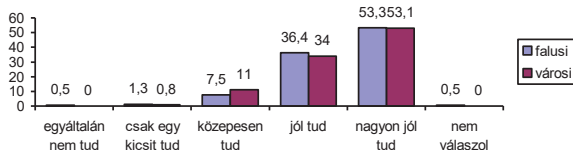
$$\chi^2=222,713, df=5, p<0,000$$

Látható, hogy míg az előző esetben a falusi fiatalok 35,5%-a, a városiak 13,9%-a azt jelezte, hogy a magyaron kívül nem beszél más nyelven, itt csupán 7,8%, illetve 3,5%-uk jelölte be az egyest, azaz hogy egyáltalán nem tud ukránul. Ebből kiderül, hogy a kárpátaljai magyar iskolások akkor érzik és vallják azt, hogy valaki tud egy nyelvet, ha azt a tudást legalább egy közepes, hármassal értékkel „osztályozhatjuk”.

Nincs ez másként anyanyelvükkel kapcsolatban sem:

8. ábra. Magyar nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? (%)

N=1490

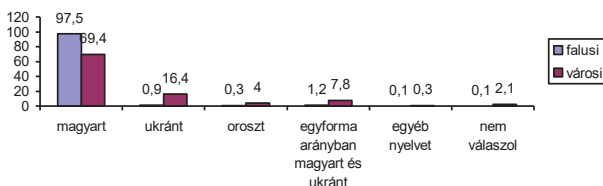
$$\chi^2=6,984, df=5, p=0,222 \text{ (nem szignifikáns)}$$

Láthatjuk, hogy a tanulók többsége (több mint 35%) lakóhelyüktől függetlenül jól értékeli magyar nyelvtudását. Nagyon jól viszont csak 53,3%-uk, illetve 53,1%-uk gondolja. E kisebb bizonytalanság mögött valószínűleg a magyar nyelvórakon való kevésbé jó teljesítmény, s ezáltal kevésbé jó osztályzat állhat (l. a következő részben).

Gyakrabban is használják a magyar nyelvet az államnyelvnél. A *Melyik nyelvet használod gyakrabban?* kérdésre kapott válaszok megoszlását az alábbi diagramon láthatjuk:

9. ábra. Melyik nyelvet használod gyakrabban? (%)

N=1490

$$\chi^2=260,735, df=5, p<0,000$$

Bár a városiak is egyértelműen (69,4%) a magyart jelölték leggyakrabban használt nyelvként, az ukrán nyelvhasználatuk jóval gyakoribb falusi társaikénál, hiszen az előző adatokból világosan kiderült, hogy jobban is ismerik.

Csernicskó István és munkatársai a kárpátaljai magyar közösség kétnyelvűségét vizsgálva egyértelműen leszögezik, hogy esetünkben magyar-domináns kétnyelvűségről kell szólnunk, annak ellenére, hogy az anyanyelv használata leginkább az informális helyzetekre korlátozódik még akkor is, ha bizonyos hivatalos helyeken jogilag a magyar is használható lenne (Beregszászi–Csernicskó 2004d: 68, 2003a 110–122, 122, Csernicskó 1998: 222, 2003b: 35, Karmacsai 2003: 100, Márku 2003: 100–104).

Nézzük, hogyan oszlik meg a nyelvek használati aránya az iskoláskorú fiatalok esetében, akik magyar tannyelvű oktatási intézményben tanulnak, kiskorúak, így formális szituációkban főleg szüleik segítségét veszik igénybe.

3. táblázat. Milyen nyelven beszélsz édesanyáddal? (%)

N=1490

Településtípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falu	93,4	2	0,2	3,8	0,3	0,4
Város	72,4	8,3	2,1	15,8	0,8	0,5
Összesen	88,1	3,6	0,7	6,8	0,4	0,5

$$\chi^2=123,705, df=5, p<0,000$$

A falusiak közül jóval nagyobb azoknak az aránya (93,4%), akik édesanyjukkal csak magyarul beszélnek, míg a városi tanulók közül 8,3% csak ukránul, s 15,8% ukránul is, magyarul is kommunikál édesanyjával. Ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy

városon a különböző nemzetiségűek gyakrabban kerülnek kapcsolatba, ezáltal a vegyes házasságok is gyakoribbak. Emellett nagy hatással van a nyelvhasználatra (adott esetben a tan nyelv-választásra is) a közösség nyelve, amelyben a vegyes családok élnek. Hiszen egy ukrán vagy orosz nemzetiségű házastárs egy magyar többségű településen kisebbségben van, s nem ritka, hogy ő alkalmazkodik a többségben lévő „kisebbséghez”.

Ugyanez figyelhető meg az édesapával való kommunikációra vonatkozó számokat tekintve:

4. táblázat. Milyen nyelven beszélsz édesapáddal? (%)

N=1490

Településtípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem választott
Falu	92,7	1,9	0,5	3,1	0,1	1,6
Város	68,6	8,8	6,4	11,8	0,5	3,8
Összesen	86,7	3,6	2	5,3	0,2	2,1

$\chi^2=152,827$, $df=5$, $p<0,000$

Az arányok a nagyszülőkkel használt nyelv esetében is hasonlóak az előzőekhez, azzal a különbséggel, hogy feltételezhetően itt a magyar és ukrán nyelv használata a vegyes családokban nem azt jelenti, hogy egy nagyszülővel használja a két nyelvet, hanem az ukrán nagyszülővel ukránul, a magyar nagyszülővel magyarul zajlik a beszélgetés.

5. táblázat. Milyen nyelven beszélsz nagyszüleiddel? (%)

N=1490

Településtípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem választott
Falu	91,4	1,3	0,5	5,6	0,1	1
Város	70,5	4,6	1,9	21,2	0,8	1,1
Összesen	86,2	2,1	0,9	9,5	0,3	1

$\chi^2=109,569$, $df=5$, $p<0,000$

Kisebbségi körülmények között az anyanyelven való vallásgyakorlás lehetőségének nyelvmegtartó szerepe van. A kárpátaljai magyarok nagy része, a többségi nemzettel ellentétben, református vagy római katolikus vallású (Csernicskó 1998: 87–98, Orosz 2005: 87–89). Így más határon túli területekkel ellentétben nem áll fenn a többségi nyelven beszélő lelképászorok kihelyezésének veszélye, szabadon gyakorolhatják anyanyelvükön vallásukat.

A vallás nyelve mindkét településtípuson a magyar, a városi tanulók 6,2%-ának jelölése ukrán nemzetiségével, illetve anyanyelvével, ezáltal vallásával (ortodox) van összefüggésben.

6. táblázat. Milyen nyelven beszél papotokkal? (%)

N=1490

Településtípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falu	97,1	0,8	0,1	0,4	0,1	1,4
Város	82,8	6,2	0	4	1,1	5,9
Összesen	93,6	2,1	0,1	1,3	0,3	2,6

$\chi^2=100,375$, $df=5$, $p<0,000$

Nyilvánvaló a különbség a szomszédokkal való beszélgetés nyelvét tekintve a falusi és a városi fiatalok válaszai között. Hiszen ahogy már korábban említettem, a falusiak közvetlen környezetében ritkábban laknak nem magyar anyanyelvűek, akik nem sajátítják el a lakóhelyükön használt kisebbségi nyelvet. A falusi tanulók 84,7%-a, csak magyarul beszél szomszédaival, míg a városiaknak csak 31,9%-a nyilatkozott így.

7. táblázat. Milyen nyelven beszél a szomszédokkal? (%)

N=1490

Településtípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falu	84,7	2,1	0,3	12,4	0,2	0,4
Város	31,9	25,5	3,8	38,9	0	0
Összesen	71,5	7,9	1,1	19	0,1	0,3

$\chi^2=438,154$, $df=5$, $p<0,000$

Hasonlóak az arányok és az okok, ha a barátokkal való társalgáskor választott nyelvek megoszlását nézzük. A falvakban élő fiatalok 82,1%-a csak magyarul beszélget baráti körben, a városi ifjak körében ez a szám csak 34,3%.

8. táblázat. Milyen nyelven beszélsz barátaiddal? (%)

N=1490

Településtípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem választott
Falu	82,1	0,7	0,1	16,7	0,1	0,4
Város	34,3	6,4	1,3	57,4	0,3	0,3
Összesen	70,1	2,1	0,4	26,8	0,1	0,3

$\chi^2=317,902$, $df=5$, $p<0,000$

Érdeemes megnéznünk a városi tanulók válaszai közül azokat, amelyek azt jelzik, hogy szomszédaikkal, illetve barátaikkal csak ukránul beszélnek: az előbbinél az adatközlők 25,5%-a, az utóbbinál csupán 6,4%-a nyilatkozott így. Ennek oka, hogy a szomszédait általában nem válogathatja meg mindenki, a barátait annál inkább: így ha szűkebb lakóhelyén ukránul is beszélnek, a megválasztott baráti kör általában vegyes.

Mint már említettem, vizsgálatomat kárpátaljai magyar, esetleg két tannyelvű oktatási intézményeiben (a városi iskolák közül mindegyik egy tannyelvű, magyar) végeztem. Ennek ellenére a városi tanulóktól érkező válaszok aránya a következő kérdés kapcsán így oszlik meg:

9. táblázat. Milyen nyelven beszélsz iskolatársaiddal? (%)

N=1490

Településtípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem választott
Falu	93,9	0,2	0	5,5	0,1	0,4
Város	70	1,9	0,3	27,9	0	0
Összesen	87,9	0,6	0,1	11,1	0,1	0,3

$\chi^2=163,169$, $df=5$, $p<0,000$

A falusiak 93,9%-a iskolatársaival csak magyarul beszél, a városi fiatalok közül viszont csak 70% nyilatkozott így. 27,9%-uk, saját bevallása szerint társaival magyarul és ukránul, esetleg oroszul kommunikál (gyűjtésem során magam is tapasztaltam, s városi iskolákban tanító kollégáim is sajnálkozva számoltak be erről). Ennek oka lehet a magyar iskolákban tanuló jelentős számú (15,5%) nem magyar anyanyelvű fiatal, illetve előjele lehet az államnyelv népszerűsödésének.

A tanárokkal való kommunikáció nyelve Kárpátalja magyar iskoláiban egyértelműen a magyar (lakóhelytől függetlenül az adatközlők 68,5%-a nyilatkozott így). Azok, akik több

nyelv használatát is bejelölték, az ukrán, illetve idegen nyelv órákon való nyelvhasználatra utalhattak, esetleg olyan pedagógusokra, akik nem beszélnek magyarul.

10. táblázat. Milyen nyelven beszélsz tanáraiddal? (%)

N=1490

Településtípus	Magyarul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falu	69	30,6	0,1	0,3
Város	66,8	33	0,3	0
Összesen	68,5	31,2	0,1	0,2

$\chi^2=2,374$, $df=3$, $p=0,498$ (nem szignifikáns)

Az egészségügyben használt/használható nyelv tekintetében is jelentős a különbség a két településtípus fiataljai között: a falusiak 40,9%-a csak magyarul, 32,4%-a magyarul és ukránul kommunikál orvosával. A városiak esetében ezek a számok jóval alacsonyabbak: 15,3%-uk beszél csak magyarul, magyarul és ukránul pedig 30%. Az arányok alakulása azzal lehet összefüggésben, hogy a falusi gyerekek kisebb betegségeikkel a falusi orvoshoz, esetleg ápolóhoz fordulnak (akit nem ritkán orvosnak neveznek), akik általában beszélnek magyarul. A városi tanulók viszont a városi klinikát felkeresve ritkábban találkoznak magyarul tudó, beszélő egészségügyi dolgozóval (Márku 2003: 103).

11. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az orvossal? (%)

N=1490

Településtípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falu	40,9	24,9	0,7	32,4	0,4	0,7
Város	15,3	48,8	5,1	30	0,3	0,5
Összesen	34,5	30,9	1,8	31,8	0,3	0,7

$\chi^2=135,287$, $df=5$, $p<0,000$

Ugyanez magyarázhatja a következő kérdésre adott válaszok alakulását (*Milyen nyelven beszélsz az üzletben az eladóval?*). Falusi üzletben általában magyarul, városi üzletben főleg ukránul vagy oroszul szól hozzánk az elárusító (kivétel a magyar többségű Beregszász, l. Márku 2003: 101–102). Éppen ezért a falusi gyerekek 53,4%-a, a városiaknak csak 12,1%-a boldogul csak a magyar nyelvet használva egy üzletben.

12. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az üzletben az eladóval? (%)

N=1490

Településtípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falu	53,4	10,3	1	34,6	0,3	0,4
Város	12,1	38,1	5,4	43,7	0,5	0,3
Összesen	43,1	17,2	2,1	36,9	0,3	0,3

$\chi^2=268,819$, $df=5$, $p<0,000$

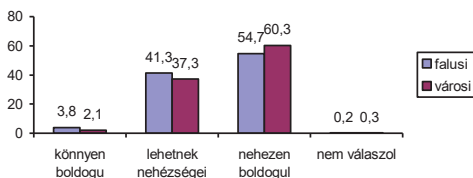
Tudjuk, hogy egy nyelv presztízsére, használatára a gazdasági hasznosíthatóság nagy hatást gyakorol. Kisebbségi helyzetben ezen akár a nyelv fennmaradása is múlhat. Hiszen „*ahol a kisebbség gazdasági (és társadalmi) körülményei rosszak, ott igen erős a késztetés a többségi nyelvre való áttérésre*” (Bartha 1999: 145).

Az általam vizsgált csoport pedig éppen abban a korban van, amikor már magának kell döntenie sorsa alakulásáról, több szempontot is figyelembe véve. Nézzük, hogyan látják a magyar nyelvtudás hasznosíthatóságát!

Meglátásuk szerint nehézségekkel kell megküzdenie annak, aki csak magyarul tud ezen a területen. Ennél a kérdésnél nincs statisztikailag szignifikáns összefüggés a lakóhely típusa és a válaszok alakulása között.

10. ábra. Ha valaki csak magyarul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=1490

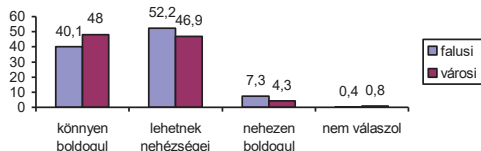
$\chi^2=5,174$, $df=3$, $p=0,160$ (nem szignifikáns)

Falun is, városon is úgy gondolják (54,7%, illetve 60,3%), hogy nehezen boldogulnak a csak magyarul beszélő emberek. Pedig a magyar többségű Beregszászban és Tiszaújlakon végzett ilyen jellegű felmérések bebizonyították, hogy a legtöbb vizsgált helyen képesek voltak magyarul megértetni magukat (Karmacs 2004: 97–105).

Ezzel szemben a *Ha valaki csak ukránul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul?* kérdésre az alábbi válaszok érkeztek:

11. ábra. Ha valaki csak ukránul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=1490

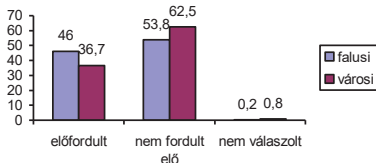
$$\chi^2=10,089, df=3, p<0,05$$

A városiak közül nagyobb arányban gondolják úgy, hogy az államnyelv ismerete is tökéletesen elegendő ahhoz, hogy Kárpátalján könnyen boldoguljon valaki, ám mindkét településtípuson vannak sokan (52,2%, ill. 46,9%), akik szerint adódhatnak nehézségei a csak ukránul tudó embereknek. Ebből kiderül, hogy az iskoláskorú fiatalok érzékelik ugyan az államnyelvet beszélők előnyét, de azt is látják, hogy a soknemzetiségű Kárpátalján leginkább egy több nyelven beszélő ember boldogulhat, érvényesülhet.

A következő kérdéssel (*Előfordult már, hogy kellemetlen élményben volt részed, amiért magyarul beszéltél?*) arra kívántam választ kapni, hogy ezek a vélemények megalapozottak-e, állnak-e mögöttük esetleg tapasztalatok, melyek miatt a tanulók erre a következtetésre jutottak.

12. ábra. Előfordult már, hogy kellemetlen élményben volt részed, amiért magyarul beszéltél? (%)

N=1490

$$\chi^2=12,525, df=2, p<0,01$$

A válaszokból kiderült, hogy az 1490 tanuló 43,7%-ának volt már negatív élménye magyar beszéde miatt. A városiak körében kisebb az arány (36,7%), mint a falusi fiataloknál (46%), ami érthető, ha figyelembe vesszük, hogy többségük legalább két nyelvi kód közül választhat, míg az államnyelvet kevésbé ismerő tanulók (főleg a falusiak) akkor sem képesek az ukrán nyelv használatára, amikor arra szükség volna.

Ennél a kérdésnél arra is megkértem a válaszadókat, hogy meséljék el röviden, milyen helyzetben érte őket ez a negatív élmény. Kiderült, hogy legtöbbjüket nyilvános helyen (üzletben, szórakozóhelyen, utcán), de olyan is akadt, akit iskolában, tantárgyi vetélkedőkön, sőt, baráti társaságban szólítottak meg amiatt, hogy magyarul beszélt. Sokuk egyszerűen csak kínosan érezte magát, amiért nem tud megfelelő szinten ukránul. Ami meglepő, hogy nemcsak azok a fiatalok számoltak be ilyen esetekről, akik nem ismerik jól az államnyelvet, hanem olyanok is, akik több nyelven is beszélnek, de az adott helyzetben éppen anyanyelvüket használták. Néhány történetet közlök:

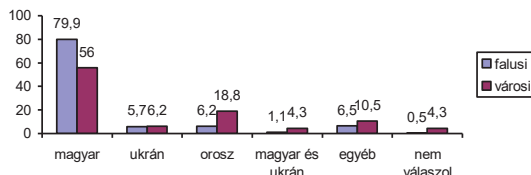
„Mikor Munkácson kórházba kerültem, ott csak ukránul tudtak beszélni, s engem kinevettek, amiért nem tudtam nagyon”, „Orvosnál, normálisan beszéltem ukránul, csak pár szót elfelejtettem, s megszokásból magyarul mondtam ki. Ekkor az orvos és a bent levő nővérke rám förmedt (akik amúgy oroszul beszéltek)”, „Néhányan nem szeretik a magyarokat, elítélik azt, hogy te nem tudsz ukránul. Egyes esetben figyelembe se vesznek vagy fölényesen válaszolnak a kérdéseidre, vagy egyszerűen butának néznek”, „Öreg ukrán asszonyok, fiatal fiúk és több ukrán kérdezte meg, hogy hol élek? Azt válaszoltam, ahol az ükapám 200 éve, Beregszászban, és magyar vagyok”, „Boliban vagy benzinkúton rám förmedtek, hogy hol élsz, te ember? Talán Ukrajnában, nem?- mondta gúnyosan. Én pedig megkérdeztem, hogy elnézést, de ki volt itt hamarabb: az ukránok vagy a magyarok? Erre elhallgatott”, „Például, ha baráti társaságba kerülsz, és nem tudsz ukránul, ők meg csak úgy beszélnek mindenkivel, hiába tudnak magyarul”, „Pl. volt már olyan, hogy elmentünk más ukrán iskolába sportversenyre, és ott a diákok csak ukránul beszéltek. Mikor meghallották, hogy magyarul beszélünk, elkezdtek csúfolódni, hogy magyar kecskék, mi pedig nem tudunk hibátlanul beszélni ukránul és folyékonyan sem. Ez kellemetlen volt”, „Tanár beszólt, hogy ha ukrán kenyeret eszek, tanuljak is meg ukránul”, „Szórakozóhelyen, a falumban, mivel vegyes anyanyelvű faluban élek, belém kötöttek (és baráti körömben), mert magyarul beszélünk”, „Beszéltek hozzám és nem tudtam visszaválaszolni, ezért kikacagtak. Ha próbálkozok is, akkor pedig azért kacagnak ki, mert nem jól teszem ki a hangsúlyt”, „A katonai nyilvántartóban nem tudok válaszolni a kérdésekre”, „Igen, mert nem tudok ukránul, és

mikor valamit kérdezek vagy mondanak, akkor nem tudok vissza felelni. Jó lenne ukránul is tudni”.

A kellemetlen élmények ellenére (vagy éppen azok miatt), az érzelmek felől közelítve meg a kérdést (*Szerinted melyik nyelv szebb?*) a következő arányok születtek:

13. ábra. Szerinted melyik nyelv szebb? (%)

N=1490

$\chi^2=116,987$, $df=5$, $p<0,000$

A falusiak 79,9%-a egyértelműen a magyart tartja a legszebb nyelvnek, a városiaknak 56%-a nyilatkozott így. Érdekes adat, hogy a többi tanuló esetében nem a hivatalos államnyelv kerül a „dobogó” következő két fokára, hanem a korábbi államnyelv, az orosz, illetve valamely egyéb idegen nyelv (leggyakrabban az angol, olasz, spanyol).

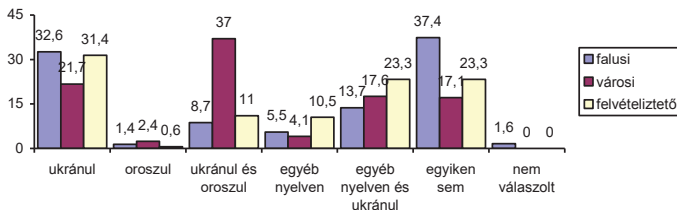
2. Az iskola típusa szerinti megoszlás

Az iskolák típusa szerint is jelentős eltérés figyelhető meg az államnyelv ismeretére, használatára, presztízsére vonatkozó kérdéseknél.

Látható, hogy a városi iskolák államnyelvismerete számottevően jobb (76,3%). Őket követik a felvételiztető iskolák tanulói, akiknek 65,7%-a jelölte be, hogy a magyaron kívül beszél ukránul is. A falusi iskolák tanulóinak csak 55%-a nyilatkozott így.

14. ábra. A magyaron kívül milyen nyelven beszélsz? (%)

N=1490

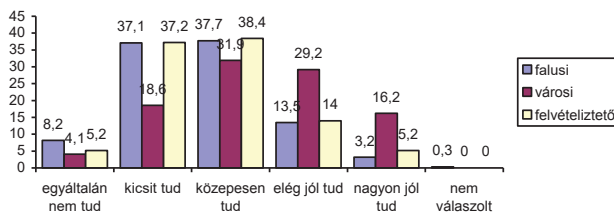
$$\chi^2=215,716, df=12, p<0,000$$

Ha összesítve nézzük, a felvételiztető iskolákban tanulók 33,8%-a jelölte be, hogy a magyaron, az ukránon vagy az oroszokon kívül beszél valamilyen idegen nyelvet (általában angolt). A városi iskolákban 21,7%, a falusiakban 19,2% nyilatkozott így. Ennek magyarázata az, hogy a tehetséggondozó iskolákban nagy hangsúlyt fektetnek ennek a nyelvnek az elsajátítására: nyári nyelvi táborokat szerveznek anyanyelvi beszélők vezetésével, akik nem ritkán a tanév kezdése után is aktívan részt vesznek az oktatásban.

A következő kérdés kapcsán egyértelmű, hogy a városi iskolák tanulói a legmagabiztosabbak ukrántudásukat tekintve. A falusi és a felvételiztető iskolák szinte egyformán nyilatkoztak.

15. ábra. Ukrán nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? (%)

N=1490

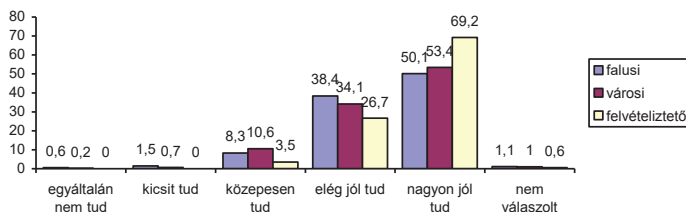

$$\chi^2=154,199, df=10, p<0,000$$

Amikor a magyartudásukra kérdeztem rá, változott a helyzet: egyértelműen a tehetséggondozó iskolák tanulói a legbiztosabbak tudásukban, 69,2%-uk nagyon jól érte magyartudását.

16. ábra. Magyar nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? (%)

N=1490

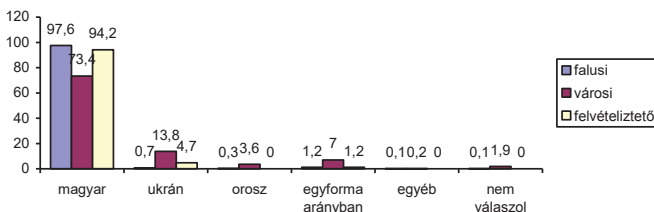
$\chi^2=29,041$, $df=10$, $p<0,001$

Őket a városiak követik (53,4%), majd a falusi iskolák 50,1%-kal. Látható, hogy a falusi iskolák fiataljai még anyanyelvtudásukban is kevésbé biztosak, mint a másik két iskolatípusban tanulók.

A nyelvek használatának gyakoriságára kérdezve a következő eredmények születtek: a magyart használják leggyakrabban mind a felvételiztető, mind a falusi iskolák tanulói (94,2%, ill. 97,6%).

17. ábra. Melyik nyelvet használsz gyakrabban? (%)

N=1490

$\chi^2=201,772$, $df=10$, $p<0,000$

A városi iskolákban tanuló fiataloknak viszont csak 73,4%-a vallja azt, hogy leggyakrabban magyarul szólal meg. A nyelvek különböző beszédszíntereken való megoszlására vonatkozó eredményeket látva azt is megtudhatjuk, miért.

A következő táblázatokban a családban használt nyelvek megoszlását tüntetem fel.

Édesanyjukkal a falusi és a felvételiztető iskolások legtöbbször (93,5%, illetve 93,6%) csak magyarul beszél, míg a városi iskolák tanulóinak csak 74,2%-a.

13. táblázat. Milyen nyelven beszélsz édesanyáddal? (%)**N=1490**

Iskolatípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falusi	93,5	1,9	0,1	3,8	0,3	0,4
Városi	74,2	7,2	2,2	15	0,7	0,7
Felvételiztető	93,6	3,5	0	2,9	0	0

 $\chi^2=115,246$, $df=10$, $p<0,000$

Hasonló a helyzet az édesapával való kommunikáció nyelvét illetően, kivéve, hogy itt a felvételiztető iskolásoknak csak 87,2%-a beszél csak magyarul édesapjával.

14. táblázat. Milyen nyelven beszélsz édesapáddal? (%)**N=1490**

Iskolatípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falusi	93	2	0,3	3	0,1	1,5
Városi	72,7	6,8	5,6	11,1	0,5	3,4
Felvételiztető	87,2	4,7	2,3	3,5	0	2,3

 $\chi^2=113,897$, $df=10$, $p<0,000$

A nagyszüleikkel legtöbbször magyarul társalognak, a városi iskolák fiataljai közül 4,3% csak ukránul, 17,6-uk ukránul és magyarul is beszél velük.

15. táblázat. Milyen nyelven beszélsz nagyszüleiddel? (%)**N=1490**

Iskolatípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falusi	91,4	1,3	0,4	5,8	0,1	1
Városi	74,4	4,3	1,9	17,6	0,5	1,2
Felvételiztető	87,2	1,2	0,6	9,9	0,6	0,6

 $\chi^2=74,608$, $df=10$, $p<0,000$

A vallás nyelve a falusi és a tehetséggondozó iskolákban többnyire a magyar (97,1%), a városi iskolákban ez az arány nem sokkal, de alacsonyabb: 84,3% beszél a pappal magyarul, 6,3%-uk ukránul, 2,9%-uk ukránul és magyarul egyaránt.

16. táblázat. Milyen nyelven beszélsz papotokkal? (%)**N=1490**

Iskolatípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falusi	97,1	0,7	0,1	0,4	0,1	1,5
Városi	84,3	6,3	0	2,9	1	5,6
Felvételiztető	97,1	0	0	2,3	0	0,6

 $\chi^2=93,624$, $df=10$, $p<0,000$

A szomszédokkal való kommunikáció során használt nyelv statisztikailag ugyan szignifikáns összefüggést mutat az iskola típusával, de ez inkább a lakóhely és az iskolaválasztás kapcsolatának következménye. A falusi iskolák tanulóinak 85%-a, a felvételiztető iskolák 73,3%-a, míg a városi iskoláknak csupán 41,3%-a beszél csak magyarul szomszédaival.

17. táblázat. Milyen nyelven beszélsz a szomszédaiddal? (%)**N=1490**

Iskolatípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falusi	85	1,8	0,3	12,2	0,2	0,6
Városi	41,3	21,7	2,9	34,1	0	0
Felvételiztető	73,3	7	1,2	18,6	0	0

 $\chi^2=311,571$, $df=10$, $p<0,000$

A barátok megválasztásában is szerepet játszhat az ukrán nyelv ismerete: a városi iskolák és a tehetséggyógyító iskolák tanulói jobban ismerik az államnyelvet, így bátrabban ismerkednek más anyanyelvű fiatalokkal is.

18. táblázat. Milyen nyelven beszélsz barátaiddal? (%)**N=1490**

Iskolatípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falusi	83	0,4	0,1	16	0	0,4
Városi	40,1	5,8	1,2	52,2	0,5	0,2
Felvételiztető	75	2,3	0	22,7	0	0

 $\chi^2=267,827$, $df=10$, $p<0,000$

A városi iskolákban tanulók 58%-a használja az ukrán nyelvet is baráti körben, a felvételiztető iskolák esetében ez a szám kevesebb, mint a fele (25%), a falusi iskolákban pedig csak 16,4%. Néhány adatközlő esete is ezt a feltételezést támasztja alá: „*Volt egyszer egy eset, hogy tetszett egy lány, mikor még nem tudtam semmit ukránul, és meg akartam vele ismerkedni. Odamentem, megszólaltam magyarul, ő meg nem értett semmit*”, „*Volt egy barátnőm és nagyon szimpatikus volt, de nem tudtam vele rendesen beszélgetni, kifejezni magam*”, „*Volt egy ukrán társaságban élő barátnőm, akinek a barátai kinevettek, amiért nem tudtam ukránul beszélni*”, „*Amikor az iskolába jöttem, megismerkedtem egy ukrán fiúval, de nem tudtam vele társalogni, csak nehezen, ezért picit kellemetlen volt, de nagyon szeretnék megtanulni ukránul is*”.

Tanórán kívül a falusi és a felvételiztető iskolákban a gyerekek közötti nyelvi kód egyértelműen a magyar (93,9%, illetve 91,9%), míg a városi iskolákban ukránul is sokszor folyik a társalgás (26,5%).

19. táblázat. Milyen nyelven beszélsz iskolatársaidal? (%)

N=1490

Iskolatípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falusi	93,9	0,1	0	5,4	0,1	0,4
Városi	73,2	1,9	0,2	24,6	0	0
Felvételiztető	91,9	0	0	8,1	0	0

$\chi^2=133,046$, $df=10$, $p<0,000$

A tanárokkal használt nyelv itt sem mutat lényeges összefüggést a vizsgált változóval: mindhárom iskolatípusban többnyire magyar a kommunikáció nyelve pedagógus és tanuló között, kivéve az ukrán és az idegen nyelvórákat.

20. táblázat. Milyen nyelven beszélsz tanáraiddal? (%)

N=1490

Iskolatípus	Magyarul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falusi	68,6	31	0,1	0,3
Városi	68,8	30,9	0,2	0
Felvételiztető	66,9	33,1	0	0

$\chi^2=2,876$, $df=6$, $p=0,824$ (nem szignifikáns)

Az orvossal a falusi iskolák tanulóinak 44,1%-a, a felvételiztető intézményekben tanulók 25,6%-a, míg a városi iskolásoknak 17,1%-a boldogul csak a magyar nyelvet használva.

21. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az orvossal? (%)

N=1490

Iskolatípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falusi	44,1	22	0,8	31,9	0,4	0,8
Városi	17,1	48,8	4,6	29	0,2	0,2
Felvételiztető	25,6	34,3	0,6	38,4	0	1,2

$\chi^2=161,826$, $df=10$, $p<0,000$

Vásárlás során leginkább a falusi iskolák tanulói használhatják eredményesen anyanyelvüket (58,7%), hiszen leggyakrabban saját szűkebb környezetükben vásárolnak. Ám ha városi elárúsító helyeken kell megszólalniuk, akkor kénytelenek ukrántudásukat is felhasználni (32,4%). Pl. *„Amikor Munkácson jártam, akkor az eladó (boltos) nem értette meg, mit akarok”, „Az eladó rám szólt, hogy az ukrán kenyeret eszem, ezért az államnyelvet beszéljem”*.

22. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az üzletben az eladóval? (%)

N=1490

Iskolatípus	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Falusi	58,7	7,1	1	32,4	0,3	0,4
Városi	15,9	36	4,8	42,8	0,2	0,2
Felvételiztető	26,2	25,6	1,2	46,5	0,6	0

$\chi^2=314,421$, $df=10$, $p<0,000$

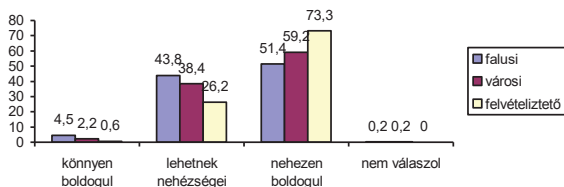
A felvételiztető iskolák tanulóinak válaszai ebben az esetben inkább a városi iskolásokéhoz közelítenek: csak 26,2%-uk vallotta azt, hogy az üzletben, az eladóval csak magyarul beszél. Ez azzal lehet összefüggésben, hogy míg a falusi iskolások esetében 78,3%-uk lakóhelyén jár iskolába (a városi iskolák tanulóinak esetében ez 80,6%), addig a felvételiztető iskolák tanulóinak 63,4%-a utazni kényszerül, hogy az adott oktatási intézményben tanulhasson. S utazás során több idegen nyelvű áruval kerülhet kapcsolatba.

A magyar nyelv hasznosíthatóságára vonatkozó kérdésnél az iskola típusa szignifikáns összefüggést mutat a válaszok alakulásával: a felvételiztető iskolák tanulói közül 73,3%

gondolja azt, hogy nehezen boldogul Kárpátalján az, aki csak magyarul beszél. Ezzel a számmal ők azok, akik a „legszigorúbbak” a kérdés kapcsán. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy azok, akik ezekbe az intézményekbe felvételiznek, legtöbb esetben tovább kívánnak tanulni, így az ő boldogulásukhoz, előrejutásukhoz valóban szükséges az államnyelv ismerete. Csernicskó István egyik írásában így fogalmaz: „*A lingvicitizmus megnyilvánulásaként kell értelmeznünk azt is, hogy miközben a nemzetiségeknek nincsenek meg a lehetőségei az államnyelv elsajátítására, számos állás, beosztás betöltését az ukrán nyelv megfelelő szintű ismeretéhez kötik*” (Csernicskó 2004a: 121). Egy adatközlő is erre utal: „*A felsőbb iskolában lenéznek azokat, akik magyarok. Mivel Ukrajnában élünk*”.

18. ábra. Ha valaki csak magyarul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=1490

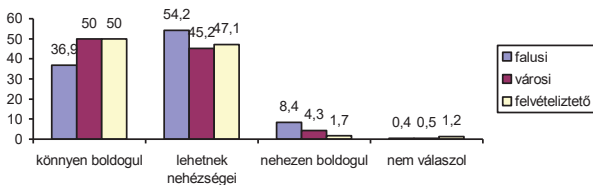

$$\chi^2=34,498, df=6, p<0,000$$

Ellenben a csak ukránul beszélő emberek csak 1,7%-uk szerint boldogulnak nehezen Kárpátalján. Legtöbbjük szerint (50%) semmilyen nehézségük nem akad, ha az államnyelvet ismerik. A falusi iskolákban viszont csak a tanulók 36,9%-a nyilatkozott így.

19. ábra. Ha valaki csak ukránul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=1490

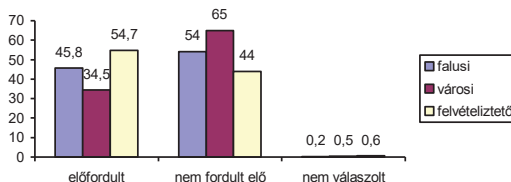
$$\chi^2=34,896, df=6, p<0,000$$

A magyar nyelvhasználat miatt átélt kellemetlen élmények kapcsán szintén feltűnő a különbség a három iskolatípusból érkezett adatok megoszlása között. Legkevésbé a városi iskolák (34,5%), leginkább a felvételiztető iskolák tanulóival (54,7%) történtek ilyen esetek.

20. ábra. Előfordult már, hogy kellemetlen élményben volt részed, amiért

magyarul beszéltél? (%)

N=1490

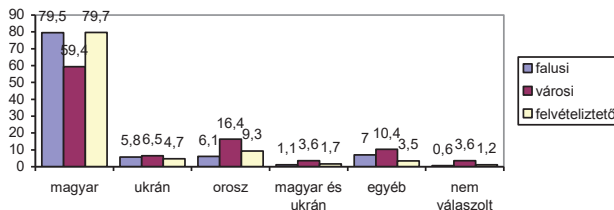
$\chi^2=25,003$, $df=4$, $p<0,000$

Erre szintén a már korábban említett utazások szolgálhatnak magyarázatul: vonaton, buszon gyakrabban sor kerülhet ilyen jellegű konfliktusokra. Pl. „Több alkalommal előfordult már, ám most csak az egyik ilyen alkalmat ismertetem: buszon történt ez az eset, amikor a testvéremmel magyarul beszélgettem, ezután a sofőr azt mondta, hogy ő nem beszél magyarul, ha mondani akarok valamit mondjam oroszul vagy ukránul”, „Hazautazáskor a buszon tanúja voltam annak, hogy lehordták a magyarokat, mert én magyarul beszéltem”, „Buszon utaztam és egy utas, amikor meghallotta, hogy magyarul beszéltem a barátaimmal, megtámadott, durva szavakkal, ami nagyon sértő volt”, „Az autóbuszban a sofőr megjegyzést tett (nem túl kedvesen), hogy ha Ukrajnában élek, beszéljem a nyelvet”, „Amikor Munkácsra jártam iskolába, egy alkalommal a vonaton beszélgetve a testvéremmel egy ukrán faluból való, magyarul nem tudó idős hölgy a „hülye magyar” jelzővel illetett”, „Vonaton utaztam a barátaimmal, amikor egy ukrán férfi hallva, hogy magyarul beszélünk, német fasizistáknak nevezett minket”, „A vonaton kötekedtek más fiatalok a magyar beszédünkért”, „A vonaton nem értettem pontosan, hogy mit szeretnének kérdezni, és ebből kifolyólag kicsit nem a megfelelő választ adtam, és kinevettek”.

Ennek ellenére (vagy talán éppen ezért) a falusi és a felvételiztető iskolák tanulóinak több, mint 79%-a a magyart tartja a legszebb nyelvnek, a városi iskolákban a fiataloknak csak 59,4%-a gondolja így.

21. ábra. Szerinted melyik nyelv szebb? (%)

N=1490

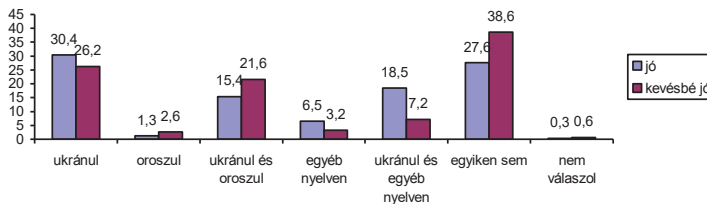
$\chi^2=86,152$, $df=10$, $p<0,000$

3. Az érdemjegy szerinti megoszlás

A magyar nyelvből szerzett osztályzat több szempontot figyelembe véve születik (Kótyuk 2005). Nézzük, ez a változó mutat-e összefüggést az államnyelv használatával, illetve megítélésével!

22. ábra. A magyaron kívül milyen nyelven beszélsz? (%)

N=1490

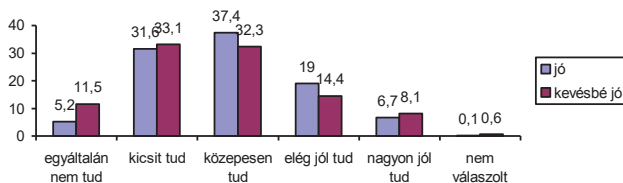
$\chi^2=48,637$, $df=6$, $p<0,000$

A számok alapján úgy tűnik, hogy aki magyar nyelv órán megfelelően teljesít, az más nyelvek elsajátításában is jobban halad. A 7–12-es érdemjegyű tanulók nagyobb arányban vallották azt, hogy beszélnek ukránul, illetve más idegen nyelveket, mint a kevésbé jó tanulók. Míg az előbbieknél 27,6%-a mondja azt, hogy anyanyelvén kívül nem beszél semmilyen nyelven, az utóbbiak esetében ez a szám jóval nagyobb: 38,6%.

A következő diagramon jól látható, hogy összességében a jobb érdemjegyű fiatalok magabiztosabbak ukrán nyelvtudásukat illetően is.

23. ábra. Ukrán nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? (%)

N=1490

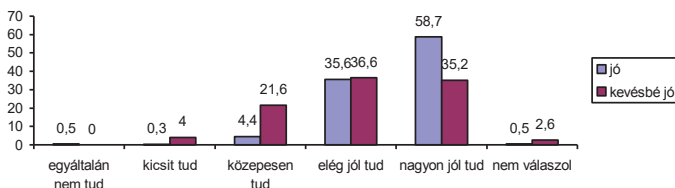
$$\chi^2=24,675, df=5, p<0,000$$

Meglepő lehet, hogy nagyobb arányban (8,1%) minősítik államnyelvismeretüket nagyon jónak a magyar nyelvből kevésbé jól teljesítő tanulók. Feltételezhetnénk, hogy ők azok, akik ukrán anyanyelvűként tanulnak magyar iskolában. Az erre vonatkozó adatokból kiderül, hogy az önmaguknak ötöst adó fiatalok 58,1%-a magyar anyanyelvű, s közülük csak 29,5% vallotta magát ukrán anyanyelvűnek. Ez azzal magyarázható, hogy az anyanyelvi órákon gyengébben teljesítő tanuló, ha csak alacsony szinten is, de ismeri az államnyelvet, sikereesebbnek érzi magát társainál. Erre lehet példa egy beregszászi járási magyar többségű falu végzőse, akinek szülei és ő maga is magyar anyanyelvű, magyar nyelvből kevésbé jó osztályzata van, s úgy gondolja, ukránul jobban tud, mint magyarul. S legszebb nyelvként is az ukránt jelölte meg.

Magyartudásuk értékelésénél mindkét csoport tagjai jóval bátrabban nyilatkoztak, de lényeges a különbség az arányok között: aki jobb jegyet kap, a felmérés során önmagának is jó „jegyet” adott, aki órán gyengébb osztályzatot kap, ebben az esetben is visszafogottabban nyilatkozott.

24. ábra. Magyar nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? (%)

N=1490

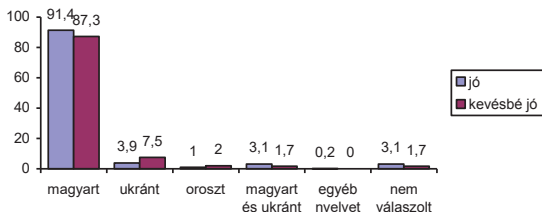

$$\chi^2=168,437, df=5, p<0,000$$

Arra a kérdésemre, melyik nyelvet használják gyakrabban, az 1–6-os érdemjegyű fiatalok közül többen nyilatkoztak úgy, hogy az ukrán nyelvet használják leggyakrabban.

25. ábra. Melyik nyelvet használsz gyakrabban? (%)

N=1490

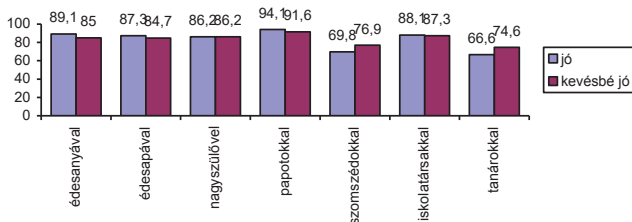

$\chi^2=17,769$, $df=5$, $p<0,01$

A különböző személyekkel való társalgás nyelvének kiválasztása csak három esetben (barátok, orvos, eladó) mutat statisztikailag lényeges összefüggést a magyar nyelvből szerzett érdemjeggyel. A legtöbb helyzetben azonos arányban használják a magyar nyelvet. Az alábbi diagramon azok az adatok láthatók, amelyek a csak magyarul folyó társalgásra vonatkoznak.

26. ábra. Az alábbi személyekkel csak magyarul beszélők megoszlása (%)

N=1490

Bár a kevésbé jó osztályzatú fiatalok közül többen vallották azt, hogy leggyakrabban az ukrán nyelvet használják, barátaikkal mégis nagyobb arányban használják csak a magyart, míg a jó osztályzatú fiatalok 28,6%-a a magyar és az ukrán nyelvet is használja barátaival.

23. táblázat. Milyen nyelven beszélsz a barátaiddal? (%)**N=1490**

Érdemjegy	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Jó	69,3	1,5	0,3	28,6	0,1	0,3
Kevésbé jó	72,9	4,3	0,9	21	0,3	0,6

 $\chi^2=20,123$, $df=5$, $p<0,001$

Az orvossal való kommunikáció során is a magyar nyelvórán jobban teljesítő tanulók használják gyakrabban az ukránt. Közülük 30,9%, illetve 34,2% nyilatkozott úgy, hogy egészségügyi dolgozóval csak ukránul, illetve magyarul és ukránul beszél, míg ezek az arányok a gyengébben teljesítő fiatalok esetében 30,85%, illetve 23,9%

24. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az orvossal? (%)**N=1490**

Érdemjegy	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Jó	32	30,9	1,8	34,2	0,3	0,7
Kevésbé jó	42,7	30,8	1,7	23,9	0,3	0,6

 $\chi^2=17,686$, $df=5$, $p<0,01$

Hasonlóan oszlanak meg az üzletben használt nyelvek is. Míg a 7–12-es osztályzatú tanulóknak csak 40,5%-a érzi úgy, hogy csak a magyar nyelvet használva tud vásárolni, addig az 1–6-os osztályzatúaknak 51,6%-a vallotta ezt.

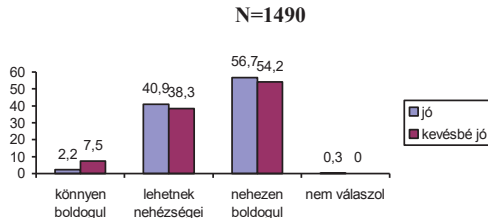
25. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az üzletben az eladóval? (%)**N=1490**

Érdemjegy	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Magyarul és ukránul	Egyéb nyelven	Nem válaszolt
Jó	40,5	17,1	2,1	39,8	0,3	0,2
Kevésbé jó	51,6	17,9	2	27,4	0,3	0,9

 $\chi^2=22,634$, $df=5$, $p<0,000$

Az alábbi ábrán azt láthatjuk, hogy a kevésbé jó tanulók nagyobb arányban érzik úgy, hogy csak a magyar nyelv ismeretével is boldogulhat valaki Kárpátalján. Közülük 7,5% jelölte ezt a választ, míg a másik csoportból csak 2,2%.

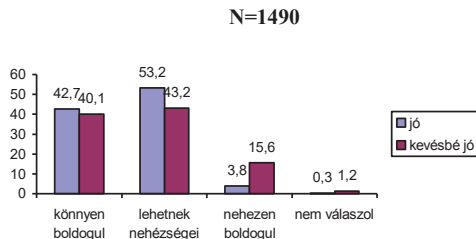
27. ábra. Ha valaki csak magyarul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

$$\chi^2=23,525, df=3, p<0,000$$

A csak ukránul beszélő emberek esélyeit tekintve a 7–12-es osztályzatú fiatalok vallanak elismerőbben, az 1–6-os érdemjegyük közül 15,6% egyenesen úgy gondolja, hogy Kárpátalján nem elég csak az államnyelv ismerete a boldoguláshoz.

28. ábra. Ha valaki csak ukránul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

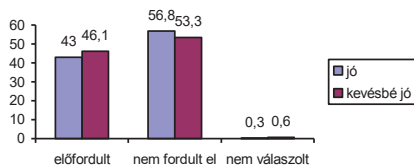

$$\chi^2=65,764, df=3, p<0,000$$

A magyar nyelv használata miatti kellemetlenségekre vonatkozó kérdés esetében sincs lényeges összefüggés a válasz és az érdemjegy között. Mindkét csoportnak majdnem a fele (43%, illetve 46,1%) került már kellemetlen helyzetbe azért, mert a magyar nyelvet használta szülőföldjén.

29. ábra. Előfordult már, hogy kellemetlen élményben volt részed, amiért magyarul beszéltél? (%)

N=1490

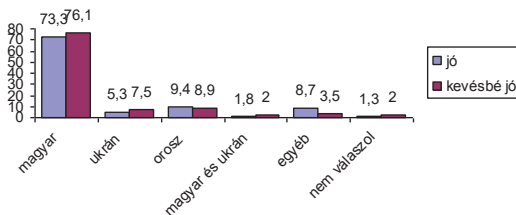

$\chi^2=1,958$, $df=2$, $p=0,376$ (nem szignifikáns)

Pozitív érzelmeiket viszont ez nem gyengítette, hiszen mindkét csoport a magyar nyelvet mondja legszebbnek (73,3%, illetve 76,1%), bár a jó osztályzatúak valamivel kisebb arányban gondolják így.

30. ábra. Melyik nyelv szebb? (%)

N=1490

$\chi^2=13,324$, $df=5$, $p<0,021$

4. Összefoglaló megjegyzések

A fent bemutatott eredményekből kiderül, hogy a megkérdezett 1490 kárpátaljai iskolásnak több mint a fele (62,2%) saját bevallása szerint beszéli az államnyelvet. Sőt, ez az arány magasabb, hiszen a többi tanuló sem értékelte egyesre ukrán nyelvtudását egy ötfokú skálán. Magyar nyelvtudásuk értékelésénél is visszafogottan nyilatkoznak ugyan, de egyértelműen jónak ítélik nyelvismeretüket. Tehát a kétnyelvűségnek valamely alacsonyabb szintjén helyezkednek, azaz magyar-domináns kétnyelvűek (Csernicskó 1995: 129–145, Csernicskó 1998: 222).

Az államnyelv ismerete a vizsgált változók közül leginkább a lakóhely típusával mutat összefüggést: a városiak nagyobb arányban, s nagyobb fokon sajátították el az ukrán nyelvet, mint a környezetükben kevesebb ukrán szót halló falusi társaik.

Az iskola típusát tekintve a városi iskolák, majd a felvételiztető iskolák tanulói mutatják a legjobb eredményt (itt tanulnak nagyobb arányban városi fiatalok), legkevésbé a falusi iskolákban ismerik az ukrán nyelvet. Ez szintén azt bizonyítja, hogy leginkább spontán módon sajátíthatják el az ukrán nyelvet a kárpátaljai fiatalok, s nem azt, hogy ezekben az iskolákban esetleg magasabb szinten, más módszerekkel oktatják az állam nyelvét. Hiszen mindegyik kárpátaljai magyar iskolára egyaránt igaz, amit Péntek János az erdélyi helyzet kapcsán ír egyik tanulmányában: *„Nincsenek sem megfelelő tankönyvek, sem szótárak, a nyelvtanuláshoz szükséges egyéb eszközökről és feltételekről nem is beszélve. Az iskolában a nagy óraszám ellenére sem igen lehet megtanulni az államnyelvet”* (Péntek 1998: 300).

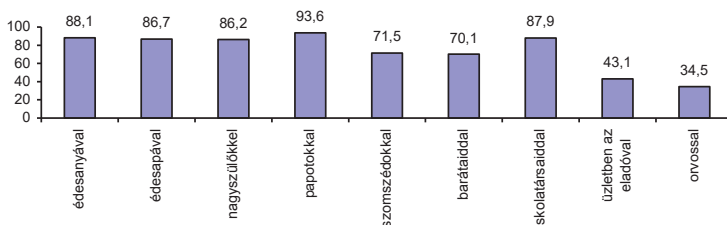
A magyar nyelvből szerzett jobb érdemjegy azt is jelenti (legalábbis a statisztikai adatok szerint), hogy a tanuló más nyelvek elsajátításában is jeleskedik, s magabiztosabb anyanyelvtudását illetően is. Nagyobb arányban beszélnek más nyelveken ezek a fiatalok, mint a kevésbé jó osztályzatú társaik.

A megkérdezett tanulók többsége a magyar nyelvet használja leggyakrabban, de statisztikailag szignifikáns összefüggés figyelhető meg mindhárom vizsgált változóval, mégpedig a következőképpen: ritkábban használják a magyar nyelvet a városi, városi iskolában tanuló, kevésbé jó osztályzatú fiatalok.

A nyelvek használatának megoszlása a különböző beszédszíntereken egyértelműen igazolja a korábbi hasonló jellegű, kisebbségi nyelvhasználatot érintő felmérések eredményeit: minél formálisabb a beszédhelyzet, annál ritkábban használható a magyar nyelv Kárpátalján, s ez egyáltalán nem növeli a magyar presztízsét (Beregszászi–Csernicskó 2004d: 68, Csernicskó 1998: 222, 2003b: 35, Karmacs 2003: 100, Márku 2003: 100–104). Az alábbi diagramon ezt szemléltetem:

31. ábra. Az adott helyzetben csak magyarul beszélők megoszlása (%)

N=1490

Kevesebb helyen használják, használhatják csak a magyar nyelvet a városon élő, városi vagy felvételiztető iskolában tanuló, magyar nyelvből 7–12-es osztályzatú fiatalok. Ez a ritkább magyar nyelvhasználat azonban azt is jelenti, hogy nyitottabbak környezetük irányába, nem szigetelődnek el, természetesen, a beszédhelyzetnek megfelelően képesek használni az általuk különböző fokon ugyan, de ismert nyelvi kódokat.

A tanulók (érdemjegytől függetlenül) tisztában vannak azzal, hogy csak a kisebbségi nyelv ismeretével nem könnyű érvényesülni Kárpátalján. Leginkább a városiak, illetve a városi és a felvételiztető iskolák tanulói látják így. Utóbbiak valószínűleg a csak magyarul tudó fiatalok továbbtanulási lehetőségeinek korlátozottságára céloznak, hiszen a líceumok, gimnáziumok végzősei közül kerül ki a legtöbb felsőfokú intézménybe felvételiző (Orosz 2001: 101–108). A falusi fiatalok nagy része az egynyelvű ukrán anyanyelvűek boldogulását sem gondolja zökkenőmentesnek: egy többnyelvű területen leginkább az érvényesülhet, aki több nyelven beszél. A felvételiztető iskolákban tanulók 50%-a szerint viszont egyértelműen könnyű annak, aki az államnyelvet beszéli Kárpátalján.

Ez a következtetés összefügghet azzal, hogy a tanulók majdnem felének kellett átélnie valamilyen negatív élményt magyar nyelvű megszólalása miatt, s a felvételiztető iskolákban a legnagyobb az esetek gyakorisága, a megkérdezettek 54,7%-a nyilatkozott így. Településtípus szerint nézve a falusiak nagyobb arányban jelölték igent ennél a kérdésnél. Ez abból adódhat, hogy kevésbé ismerik az államnyelvet, ritkábban használják, s több szintéren próbálnak anyanyelvükön boldogulni, így gyakrabban szembesülhetnek a magyar nyelvhasználattal szembeni negatív attitűddel, amire Wardhaugh is utal művében: „...a kód megválasztásának fontos következményei vannak abból a szempontból, hogy mások hogyan ítélik meg az embert” (Wardhaugh 1995: 98). Dell Hymes *A beszélés néprajza* című tanulmányában azt is megjegyzi, hogy többnyelvűség esetén is problémát okozhat, ha nincsenek elválasztva

egymástól a különböző nyelvek szerepei és azok a helyzetek, amelyekben használatosak (1975: 138)

Ennek ellenére mind a falusiak, mind a falusi és a tehetséggondozó iskolákban tanulók a magyart tartják a legszebb nyelvnek. A városiak körében a számok alacsonyabbak, ám körükben sem az államnyelv örvend a magyar után a legnagyobb népszerűségnek, hanem a korábbi államnyelv, az orosz, a gazdaságilag manapság leginkább hasznosítható angol, vagy a – nyelvekkel kapcsolatos sztereotípiák szerint – jó hangzású olasz, spanyol, francia. A magyar nyelvből szerzett érdemjegy szerint nézve az adatokat: jó tanuló és kevésbé jó tanuló a magyart mondja a legszebb nyelvnek Kárpátalja magyar iskoláiban.

S ez a pozitív érzelmi kötődés az, ami jelen helyzetben sokat jelenthet a kárpátaljai magyar nyelv és magyar iskolarendszer megmaradása szempontjából. Hiszen az új ukrainai oktatási, érettségi és felvételi rendszernek „köszönhetően” tanulóink kellemetlen élményei sokasodni fognak, a magyar nyelv gazdasági hasznosíthatósága pedig csökken majd (l. Csernicskó 2008: 302–315). Az új élményekből egy: *„Amikor voltam Szőlőson az ukrán emelt szintű érettségien, rám szólott a tanár, mert magyarul beszéltem, és azt mondta, hogy Szőlős egy ukrán város, és ne beszéljek magyarul”*.

5. Egyéb szociológiai változókkal való lényeges összefüggések

Fiúk és lányok válaszai között a fenn tárgyalt kérdések kapcsán csak egy esetben van szignifikáns különbség: a fiúk 78%-a szerint a magyar a legszebb nyelv, a lányoknak csak 70,7%-a vélekedett így. Közülük 11% az orosz, 10,2% egyéb nyelvet jelölt válaszként ($\chi^2=35,303$, $df=5$, $p<0,000$).

A vizsgált kérdéskör jelentős összefüggést mutat a tanulók anyanyelvével: az ukrán anyanyelvű fiatalok (természetesen) jobban ismerik az államnyelvet, gyakrabban használják informális szintereken is. Érzelmileg kevésbé kötődnek a magyar nyelvhez, s ritkábban éreik kellemetlen élmény használata miatt.

A szülők iskolai végzettsége szintén befolyásolja az államnyelv ismeretét, használatát, illetve megítélését. Minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál jobban ismeri az ukránt a gyerekek, annál gyakrabban használja, s annál pozitívabban viszonyul hozzá. Ez azzal lehet összefüggésben, hogy a vizsgált csoport magyar anyanyelvű tanulóinak szülei között jelentősen kevesebb a felsőfokú végzettségű, mint az ukrán anyanyelvűek között. S azzal is összefügghet, hogy a városi lakosság körében (akik a környezet miatt inkább elsajátítják az államnyelvet) jóval magasabb a felsőfokú végzettségűek aránya (Molnár–Molnár D. 2005: 71).

26. táblázat. A szülők anyanyelve és végzettsége közötti összefüggés

A tanuló anyanyelve	Felsőfokú végzettségű édesanya	Felsőfokú végzettségű édesapa
Magyar	13%	12,9%
Ukrán	35,6%	30,5%

Lényeges a különbség, ha járások szerinti megoszlásban nézzük az eredményeket. A két- vagy többnyelvűség a szórványban élő (Husztai és Técsői járás) tanulókra jellemző leginkább: csak 6,6%-uk vallotta azt, hogy a magyaron kívül nem beszél más nyelven. Legtöbben így a Nagyszőlősi járásban nyilatkoztak: 39,7%-uk nem beszél a magyaron kívül más nyelven ($\chi^2=192,060$, $df=24$, $p<0,000$).

A magyar használata a többségében magyarok lakta Beregszászi járásban a leggyakoribb, legritkább pedig a Felső-Tisza-vidéken.

A magyar hasznosíthatóságát az ungvári járásiak érzékelik legkevésbé: 61,9%-uk nyilatkozott úgy, hogy nehezen boldogul az, aki csak magyarul tud Kárpátalján. A Nagyszőlősi járásban csak a tanulók 48,2%-a gondolja így ($\chi^2=33,433$, $df=12$, $p<0,001$).

Kellemetlen élményben magyar beszéde miatt leggyakrabban a nagyszőlősi járási fiataloknak (50,4%), legritkábban (31,4%) a Felső-Tisza-vidéken élőknek volt ($\chi^2=27,934$, $df=8$, $p<0,000$).

E változókat figyelembe véve is kiderült, hogy a származás befolyásolja leginkább az államnyelv ismeretét, megítélését.

II. A különböző nyelvváltozatokhoz való viszonyról

A kárpátaljai magyarság körében a magyar nyelv használati színtereinek korlátozottsága, illetve a kontaktushatások miatt jellemző, hogy formálisabb megszólalások vagy írásos megnyilatkozásban is a magyar köznyelvi normáktól eltérő jelenségeket használnak. A már sokat említett Iskola 2000 elnevezésű vizsgálat eredményei is ezt támasztják alá: „...a kárpátaljai magyar középiskolások reprezentatív mintájának jelentős része egy évvel az érettségi előtt, illetve egy évvel a grammatika-oktatás befejezését követően írásbeli tesztfeladatok megoldása közben erősen stigmatizált, nem-standard változatokat használ vagy fogad el helyesnek” (Beregszászi–Márku 2003: 192).

A magyar nyelv határon túli változatainak kérdése a nyelvészek között is sok vitát váltott ki (I. Kontra–Saly 1998). Felmerülhet a kérdés, hogyan látják ezt a határon túli magyar fiatalok, látnak-e egyáltalán a különbséget, s ha igen, hogyan viszonyulnak ehhez, mennyire tudatos körükben. Felfigyelnek-e a különböző lakóhelyű, különböző korú emberek nyelvhasználata közötti eltérésekre, kötődnek-e érzelmileg saját környezetük beszédéhez. A következőkben ezekre keresem a választ.

1. A lakóhely típusa szerinti megoszlás

A megkérdezett tanulók 61,8%-a lakóhelyének típusától függetlenül vallja, hogy érzékeli a kárpátaljai és a magyarországi magyar beszéd közötti különbséget: *„A tudsz olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon?”* kérdésre a falusiak 63%-a, a városiak 58,2%-a válaszolt igennel. A χ^2 -próba alapján az arányok közötti különbség nem az eltérő lakóhelytípusból adódik: $\chi^2=2,859$, $df=2$, $p=0,239$ (nem szignifikáns).

A különbséget legtöbbször a kárpátaljaiak beszédében gyakoribb nyelvjárási jelenségekben látják: *„Furcsán ejtjük a szavakat, elhagyjuk a -nál, -nél ragokat”, „A magyarok nem ismerik azt, hogy paszuly”, „A magyarok nem teszik a szavak végére a la szót”, „A magyarok úgy mondják: burgonya-krumpli, kerékpár-bicikli, csalán-csonár”, „húspotyoló-kloffoló, kas-kosár, lábtó-létra, krumpli-burgonya, sulc-kötény”, „kócs-kulcs, sánc-árok, lóca-pad, vider-vödör”.*

A kontaktusjelenségeket valamivel kevesebben említették, ezek nem magyar standard volta kevésbé tudatos körükben. Leggyakrabban a következő kifejezéseket sorolták adatközlőim: *bagázsnyik-csomagtartó, банка-befőttés üveg, bulocska-zsömle, csengess rám-hívja fel, fogpaszta-fogkrém, kroszovki-sportcipő, paszport-személyi igazolvány, perejezd-vasúti átkelő, szesztra-ápolónő, szprávká-igazolás.*

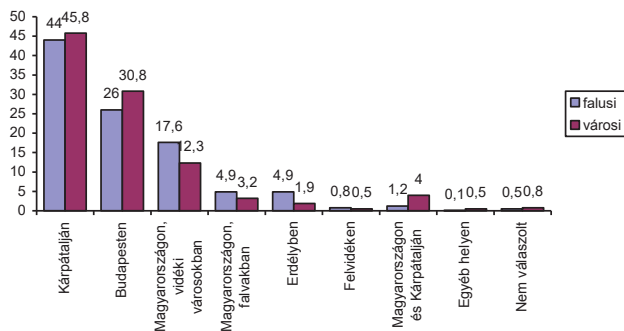
Sokan a magyarországiak beszédét a szleng használatával jellemezték: „Az igen helyett azt mondják, ja, meg a jót kifordítsák tők jora”, „Magyarországon gyakoribb az idegen szavak használata. A fiatalok körében elterjedtek a szleng kifejezések, és előszeretettel használják is őket”, „Nálunk azt, hogy jó a buli, így mondják a fiatalok, Magyarországon: tők zsír a buli”, „Legfőbb különbség, hogy mi törekszünk arra, hogy a szavakat teljes egészében mondjuk ki, Magyarországon éppen ellenkezőleg”.

Olyan is akadt, aki érzékeli a különbséget, de azt vallja, hogy konkrétumot nem tud említeni: „Nem tudok példát felhozni, de mi másképp beszélünk, mint a magyarok, a magyarok uriasabban beszélnek, mint mi”.

Ezek után lássuk, hogyan válaszoltak a tanulók arra a kérdésre, amit annyiszor feltettek magyar nyelvű beszélőknek is (Göncz 1999, Imre 1963: 279–283, Csernicskó 1998, Kontra 1997: 224–232, Kožik 2004: 93–124, Lanstyák 2000, Sándor 2001: 87–95, stb.): *Véleményed szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?* Válaszlehetőségként Magyarország és Kárpátalja mellett felsoroltam valamennyi határon túli magyar területet, hiszen ha nem is ismerik annak a régiónak a beszédét, hathattak rájuk a köztudatban elterjedt vélemények, sztereotípiák (pl. Erdélyben beszélnek szépen magyarul).

32. ábra. Véleményed szerint hol beszélnek a legszebben magyarul? (%)

N=1490

$\chi^2=31,065$, $df=8$, $p<0,000$

A diagramon jól látható, hogy a fiatalok Magyarországon és Kárpátalján kívül csak a szomszédos országokhoz tartozó területeket jelölték. Legtöbbsen (44%, ill. 45,8%) saját szülőföldjük magyar beszédét ítélik szebbnek. Kárpátalját Budapest követi, majd a magyarországi vidéki városok. Ha a magyarországi területekre adott jelöléseket összeadjuk,

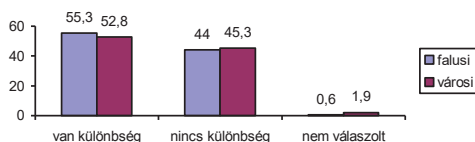
meglepő eredményt kapunk: többen gondolják szebbnek a magyarországi nyelvhasználatot, mint a kárpátaljai. A falusiak 48,5%-a, a városiak 46,3%-a mondja szebbnek a magyarországi magyar beszédet. Ha figyelembe vesszük, hogy az előző kérdésnél a kárpátaljaiak beszédét legtöbben nyelvjárásiasságukkal jellemezték, arra gondolhatunk, hogy emiatt tartják kevésbé szépnek saját környezetük beszédét. Egyik adatközlő megjegyzése is ezt támasztja alá: „Máma-ma, kű, csű, Magyarországon sokkal jobban beszélnek, mint Kárpátalján. Ez tény és való”.

A fővárosi beszédet is többen mondják szépnek, mint a vidéki városokét vagy a falvakét.

A városiak valamivel nagyobb arányban (45,8%) jelölték saját területünket a legszebbnek, mint a falusiak. Viszont sokkal jobban tetszik nekik a Budapesti beszéd, mint a vidékies.

A *Van különbség a te településed és a szomszéd település magyar beszéde között?* kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy a fiatalok a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok közötti különbségeket is érzékelik: 54,7%-uk vallotta azt, hogy véleménye szerint másképp beszélnek lakóhelyén, mint a szomszéd településen.

33. ábra. Van különbség a te településed és a szomszéd település magyar beszéde között? (%)
N=1490

$\chi^2=5,073$, $df=2$, $p=0,079$ (nem szignifikáns)

A falusiak 55,3%-a, a városiak 52,8%-a nyilatkozott így. A lakóhely típusa szerint nincs szignifikáns különbség a válaszok alakulása között: mindkét településtípus lakói a szomszédok nyelvjárási nyelvhasználatát emelték ki:

A falusiak a szomszéd település beszédéről: „Elhagyják a -hoz, -hez végződéseket a szavak végéről, vagy fura tájszólással beszélnek”, „Mert a szomszédos falvakban van tájszólás, a mienkben pedig nincs”, „A többi falukban nagy tájszólással beszélnek”, „A mi településiünk inkább a tiszta magyart beszéli, de a többi magyar, ukrán keverék vagy hucul

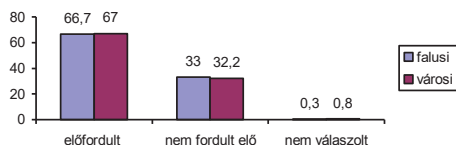
nyelven”, „A szomszéd település beszédstílusa nem olyan fejlett, mint a miénk, parasztosan, régiesen beszélnek”.

A városiak a szomszéd település beszédéről: „A falvakban eltorzítják a magyar nyelvet”, „A magyar falukban tájszólással beszélnek. Pl. Szlatinán röviden ejtik ki a szavakat”, „A szomszéd településeken tájszólással beszélnek”, „Técső az egyik legtitisztább magyar nyelvet használó város”, „Nagyszőlősen a magyar nemzetiségű emberek tisztán, irodalmibb szavakkal beszélnek, Beregszászban már tájszólással (az én véleményem szerint)”.

Az adatközlők 66,8%-a a gyakorlatban is hasznosította megfigyeléseit: beszéde alapján felismerte, honnan való valaki. Mindkét településtípus lakóinak több mint a fele vallotta ezt.

34. ábra. Volt már rá példa, hogy beszéde alapján felismerted, honnan való egy ember? (%)

N=1490

$\chi^2=2,061$, $df=2$, $p=0,357$ (nem szignifikáns)

Sokan számoltak be arról, hogy beszéde alapján tudták valakiről, hogy magyarországi: „a magyar embereket rögtön ki lehet venni: sok rövidítést használnak, meg egyéb faragott szavakat”, „egy Magyarországról jövő ember beszélt, s hallani lehetett, hogy tisztábban beszél magyarul, mint mi”, „magyarországi embert a kulturális beszédéről felismertem”, „Magyarországról érkeznek ide vendégek. Húzzák a szavakat és nem nagyon érzékelní beszédükben az ékezetet”, „valaki Magyarországról jön, röviden ejti az ó, ő betűket és mindent furán rövidít, pl: zuhi-zuhanyozni”.

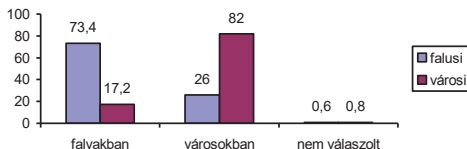
Kárpátaljai települések közül főleg a nyelvjárásszigetek, Nagydobrony, Beregrákos és Salánk tűnt fel a példákban, s általában a tájszólást említették azonosító jegyként: „beszéltem egy fiúval és ő azt a kifejezést használta, hogy "buszval" - ez tipikus salánki beszédstílus”, „megismerkedtem egy rákosi lánnyal, aki palóc nyelvjárással beszélt, egyből tudtam, hová való”, „megszólt, egyből rájöttem, hogy salánki. Azért ismertem meg, mert a salánkiak i betűsön beszélnek”, „pl. amikor az egyik rákosi osztálytársam beszél, rögtön rájössz, hogy honnan jött, mert "á" betűsen beszél”, „egy dobronyival beszélék, akkor az á betűs

beszédéből rájövök, hogy honnan való. Pl. hágymá, kálápács”, „Azí mondia egy férfi a piacon, hogy kérek egy pacska zacskóskolompért, akkor egyből rájöttem, hogy dobronyi”.

A fenti eredmények alapján nem meglepő, hogy a *Kárpátalján hol beszélnek szebben magyarul?* kérdés kapcsán az alábbi adatokat kapjuk:

35. ábra. Kárpátalján hol beszélnek szebben magyarul? (%)

N=1490

$$\chi^2=369,087, df=2, p<0,000$$

A városiak a városiak, a falusiak a falusiak beszédét mondják szebbnek. Általában mindenki saját lakóhelyét írta példaként. Aki nem emelt ki egyetlen települést, az a következőkkel indokolta választását:

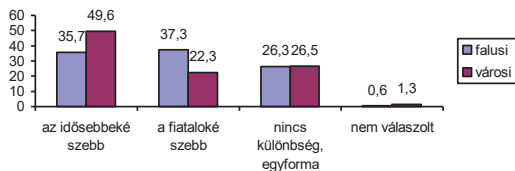
Kárpátalján a falvakban beszélnek szebben, mert: „mert itt még megtartják az ősi magyar nyelvet”, „mert nem keveredik az ukránnal”, „városon ukrán akcentussal beszélnek”, „mert nem törik a nyelvet”.

Kárpátalján a városokban beszélnek szebben, mert: „kulturáltabbak az emberek”, „mert nem parasztosan beszélnek”, „úri beszédük van” „szebb a kiejtésük”, „szépen, várososan beszélnek”.

Amikor a *Véleményed szerint az idősebbek vagy a fiatalok beszéde szebb?* kérdést feltettem, arra is választ kaptam, hogy a kárpátaljai iskolások a korosztály szerinti különbségeket is érzékelik Kárpátalján, hiszen csak 26,4%-uk gondolja úgy, hogy nincs különbség a fiatalok és az idősebbek nyelvhasználatában, egyforma a beszédük. A válaszok alakulása lényegesen összefügg a lakóhelyük típusával.

36. ábra. Véleményed szerint az idősebbek vagy a fiatalok beszéde szebb? (%)

N=1490

$$\chi^2=37,457, df=4, p<0,000$$

A városiak majdnem fele az idősebbek beszédét mondja szebbnek, a falusiaknak csak 35,7%-a gondolja így: körükben nagyobb (37,3%) a népszerűsége a fiatalok nyelvhasználatának. Ennek az lehet az oka, hogy az átlagos falusi idősebb korosztály nyelvhasználata inkább eltér a magyar köznyelvtől, mint az iskolázottabb, televízió, számítógépen felnőtt fiataloké. Erre utal az indoklások többsége is:

A fiataloké szebb, mert: „*próbálnak alkalmazkodni a felsőbb intézményekhez, és a baráti körből rájuk ragad a tiszta, kifinomult nyelv*”, „*fejlettebb a hírközlés, több magyar órát tartanak, mint akkoriban*”, „*a fiatalok már kulturáltabbak, mint az idősek, a mai köznyelvet beszélnek, az öregek pedig nem*”, „*az idősebbek beszéde már elavult*”, „*az idősebbek beszéde olyan paraszti*”, „*az idősebbek tájszólással beszélnek*”, „*az idősek régimódián beszélnek, nekik már jó úgy is. Gyakran haragszanak, ha rájuk szólunk*”.

Az indoklásokból az is kiderül, hogy a falusiakkal ellentétben a városiak miért tartják szebbnek az idősebbek beszédét:

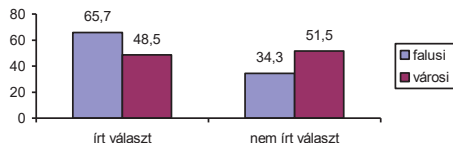
Az idősebbeké szebb, mert: „*a fiatalok beszéde már keveredik az idegenből átvett szavakkal, és gyakori a káromkodás*”, „*magyar kifejezéseket használnak*”, „*ők használják a régi, ízesebb szavainkat, valamint az ő beszédükre még nem tett komoly befolyást egyik idegen nyelv sem*”, „*tudnak szépen, helyesen, művelten társalogni*”, „*a fiatalok beszédében már előfordul nagyon sok "csúnya" szó*”.

Látható, hogy míg a falusi idősebb korosztály beszédének jellemzőjeként leginkább a nyelvjárásiasságot említik, a városi idősebb korosztályra a városi fiatalok szerint a kulturált, választékos, idegen hatásoktól mentes magyar nyelvhasználat jellemző, hiszen ők még „*magyarok idején is éltek*”.

Amikor arra kértem adatközlőimet, hogy soroljanak olyan kifejezéseket, amiket náluk már csak az idősebb korosztály használ, a falusiak jóval nagyobb arányban írtak választ:

37. ábra. Sorolj olyan kifejezéseket, amiket nálatok inkább már csak az idősebbek használnak! (%)

N=1490

$$\chi^2=34,852, df=1, p<0,000$$

Ez összefügghet azzal, hogy a falvakban jóval gyakoribb, hogy több korosztály él egy háztartásban, a nagyszülők aktívabban részt vehetnek a fiatalok mindennapjaiban. Így a gyerekeknek több alkalma adódik arra, hogy megfigyelje nyelvhasználatukat.

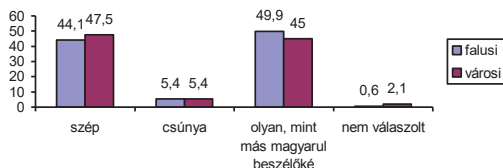
A sorolt kifejezések között nincs lényeges különbség, mindkét településtípus fiataljai csak az idősebb korosztály nyelvhasználatába sorolja a „*vakablak és egyéb régies szavak*”-at. Pl: *rokka, rokolya, bugyelláris, sámli, lajtorja, spájz, firhang, sífony, früstök, hokedli*.

Alaki tájszavak főként csak a falusi tanulók válaszaiban bukkannak fel: *mondi, vót, nízi, hetfü, jányom, fírdni, lú, ídesanya*.

Saját települése magyar beszédét a legtöbb adatközlő (48,7%) nem tartja sem csúnyábbnak, sem szebbnek más települések beszédénél. Lakóhely szerint nézve ennél a kérdésnél is különböző válaszokat láthatunk:

38. ábra. Saját településed magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? (%)

N=1490

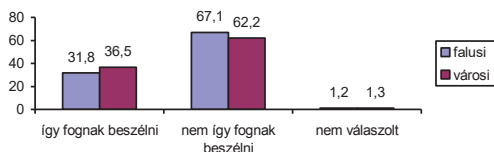
$$\chi^2=8,424, df=3, p<0,05$$

A városiak nagyobb arányban nevezik határozottan szépnek lakóhelyük beszédét, mint a falusiak. Ez azzal függhet össze, hogy a városi fiatalok a falvak nyelvhasználatáról egyértelműen negatívan vélekednek (l. az előző kérdésekre érkező válaszokat), s összehasonlítva, saját környezetük beszéde egyértelműen szép számukra. Ezzel szemben a falusiak bizonytalanabbak lakóhelyük nyelvhasználatát illetően.

Anyanyelvváltozatuk jövőjéről viszont egyformán vélekednek: legtöbbjük (65,8%) szerint 30–40 év múlva már nem ugyanígy fognak beszélni lakóhelyükön. Ez az arány jóval elmarad a mihályi és a koloni fiataloktól kapott adatoktól, melyek szerint a megkérdezettek többsége bízik anyanyelvváltozata fennmaradásában (Kiss 1996: 145, Sándor 2001: 89).

39. ábra. Véleményed szerint 30–40 év múlva is így fognak beszélni nálatok? (%)

N=1490

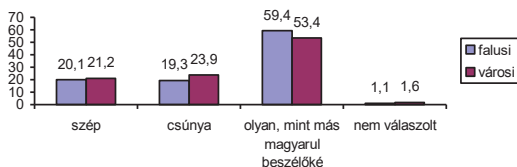

$\chi^2=2,932$, $df=2$, $p=0,231$ (nem szignifikáns)

A válaszadók a szomszéd település magyar beszédét sem nevezik csúnyának:

40. ábra. A szomszéd település magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? (%)

N=1490

$\chi^2=5,395$, $df=3$, $p=0,145$ (nem szignifikáns)

A falusiak 19,3%-a, a városiak 23,9%-a nyilatkozott csak negatívan e kérdés kapcsán. Legtöbbjük (lakóhelytől függetlenül) inkább a semleges választ jelölte be a kérdőíven.

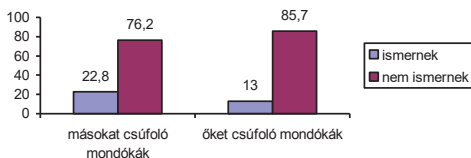
Ez arra utalhat, hogy a fiatalabb korosztály nem nyilatkozik nyíltan negatívan a sajátjától eltérő nyelvhasználatról, nyelvhasználókról. Ezt támasztják alá a következő adatok.

Kérdőívemben azt is megkérdeztem adatközlőimtől, hogy ismernek-e olyan mondókákat vagy fordulatokat, amikkel a szomszéd település lakóinak beszédét csúfolják, vagy amelyekkel az ő településük beszédét gúnyolják mások. Nyilvánvaló, hogy ilyen adatok gyűjtésére a kérdőíves módszer nem a legalkalmasabb, hiszen akadt olyan fiatal, aki tudott ilyen mondókát, de leírni, kimondani nem volt hajlandó: „Sok van, egyik sem tűri a nyomdafestéket”. A statisztikai adatok így is tanulságosak.

A lakóhely típusától függetlenül kevesen vannak azok, akik ismernek nyelvhasználatot csúfoló mondókákat: „*Én ilyet nem ismerek. És nem is akarok, mert én sem szeretem azt, ha a mi településünket csúfolják. És nem is hagyom*”.

41. ábra. A nyelvhasználatot csúfoló mondókákra vonatkozó adatok (%)

N=1490

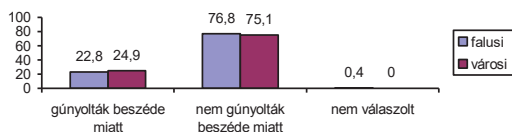

Sokan írták példaként olyan fordulatokat, amelyekkel az adott települést gúnyolják ugyan, de nem beszéde miatt. A következő beszédre vonatkozó adatok szerepeltek a kérdőívekben: „*Beregen penteken penzt fizetnek*”, „*Badaló - szalad a nyol a döllőn*”, „*Újfaluba szíp a rípa*”, „*Megyünk buszva Silánkra csirisznyét enni*”, „*Hüppen az alma Dobronyba?*”, „*Barkaszó csókolomváros*”, „*Észtér észé? Észék, ha tészé*” (zárt e).

A nyelvhasználatot nyíltan csúfoló fordulatok visszaszorulására utal a következő adat is: a többséget soha nem gúnyolták beszéde miatt. A falusiaknak 22,8%-ával, a városiaknak 24,9%-ával esett meg ilyen eset. Utóbbiak közül többen ismét a magyar nyelvhasználat miatt átélt kellemetlen élményeiket említik.

42. ábra. Előfordult már, hogy gúnyoltak beszéded miatt? (%)

N=1490

$\chi^2=1,977$, $df=2$, $p=0,372$ (nem szignifikáns)

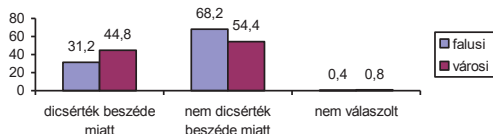
A legtöbb adatközlőt nyelvjárási nyelvhasználatuk miatt gúnyolták. Erről vallanak az alábbi történetek: „Amikor felvételiztem a liceumba, első évfolyamon nagyon tájszólásosan beszéltem, vótot mondtam és kijavítottak voltra”, „Mert általában viskiesen beszélek, és ez nem tetszik az osztálytársaimnak, mindig belém szoktak kötni”, „Igen, egyszer, mikor azt mondtam a ló helyett, hogy lú. Azt mondták, ilyen szó nem létezik, elszégyelltem magam, azóta nem mondok ilyet, odafigyelek beszédemre”, „Amikor Magyarországon nem úgy mondják az ó betűt, mert mi majdnem au-nak ejtjük, ők pedig o-nak, s észrevették, kijavítottak, de más semmi. Ja, meg azt mondtam menc, nem pedig mész”.

Vannak akik éppen ellenkezőleg: köznyelvi nyelvhasználatuk miatt érezték magukat kellemetlenül: „Néhány barátom szerint úgy beszélek, mint a Budapesten élő fiatalok”, „Mert azt mondtam, hogy ló, volt, és ezért, mert ők vót, lú, így mondták”, „Főleg a településen élő barátaim, mivel én nem úgy ejtem a szavakat, mint ők. Viszont, mikor elkerültem más településre gimnáziumba, ott dicsérték, milyen szépen beszélek magyarul, mivel ismertek más, velem egy településről érkező diákokat is”, „Édesapám volt az, miután én sokat voltam Magyarországon, elkezdtem a szavakat helyesen és szépen ejteni”.

Dicséretben többen részesültek már beszédük miatt. Az ábrán látható, hogy városi tanulóknak ebben nagyobb arányban volt részük, mint a falusiaknak:

43. ábra. Előfordult már, hogy dicsérték beszéded miatt? (%)

N=1490

$\chi^2=23,753$, $df=2$, $p<0,000$

A falusi iskolásoknak 31,2%-át, a városiaknak 44,8%-át érte kellemes élmény beszéde miatt. Sokukat egyszerűen csak udvariasságuk, választékos nyelvhasználatuk miatt dicsérték: *„Mert nem káromkodom, és általában próbálok kedves lenni”*. Olyan is volt, akit köznyelvi beszéde miatt dicsérték olyanok, akik nyelvjárásban beszélnek: *„Olyan emberek dicsérték meg, akik tájszólással beszélnek, és mondták nekem, hogy milyen szépen beszélek, nem úgy, mint az ő falujukban az emberek”*.

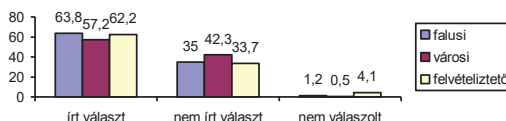
A legtöbben mégis arról számoltak be, hogy magyarországiak dicsérték őket azért, mert „tudnak magyarul”: *„Budapestén a buszban megismerkedtem egy nénivel, aki nem akarta elhinni, hogy Kárpátalján élek, mivel szépen beszélek”, „Magyarországon egy tanár, amikor táborozni voltam, mivel azt hitte, hogy ukrán anyanyelvű vagyok”, „Budapestén az akkor szerzett ismerőseim megdicsérték, hogy milyen szépen beszélek magyarul. Én erre megjegyeztem, hogy csak magyarul beszélek”, „Igen, dicsérték Budapesten, mert azt gondolták, hogy Kárpátalján már nem használják a magyar nyelvet”, „Igen Magyarban, amikor voltam kirándulni azt hitték, hogy máshol nem is beszélnek magyarul. Meg én nem beszélek tájszójárással”*.

2. Az iskola típusa szerinti megoszlás

Statistikailag szignifikáns összefüggés van a válaszok alakulása és az iskola típusa között a *Tudsz olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon?* kérdés kapcsán: a falusi és a felvételiztető iskolákban nagyobb arányban (63,8%, illetve 62,2%) vallották azt a tanulók, hogy látnak különbséget a magyarországi és a kárpátaljai magyar beszéd között.

44. ábra. Tudsz olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon? (%)

N=1490

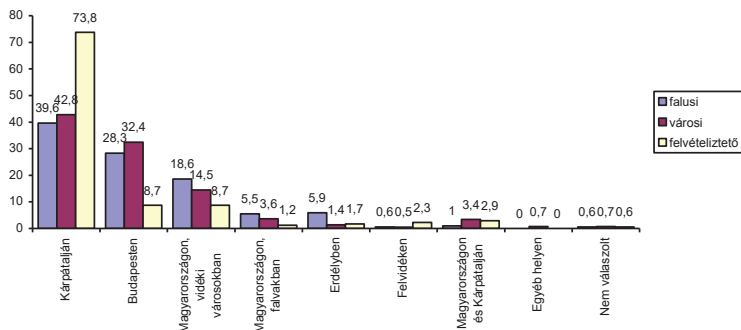

$$\chi^2=18,549, df=4, p<0,001$$

Amikor a fiataloknak arra kellett válaszolniuk, hogy hol beszélnek legszebben magyarul, a különböző tehetséggyógyító iskolák tanulói a másik két iskolatípushoz viszonyítva feltűnően magas arányban (73,8%) neveztek meg Kárpátalját.

45. ábra. Véleményed szerint hol beszélnék a legszebben magyarul? (%)

N=1490

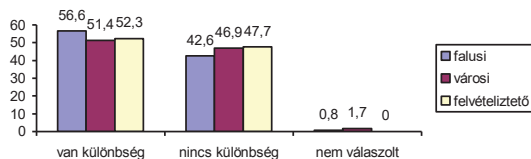
$$\chi^2=121,769, df=16, p<0,000$$

Legkevesebben (39,6%) a falusi iskolákban nevezték legszebbnek a kárpátaljai magyart. A budapesti nyelvhasználat leginkább a városi iskolákban népszerű: 32,4%-uknak tetszik leginkább a magyar fővárosban élők beszéde.

A kárpátaljai magyar települések beszédmódja közötti különbségeket iskolatípustól függetlenül saját bevallása szerint az adatközlők több mint a fele érzékeli: a falusi iskolákban tanulók 56,6%-a, a városi iskolák fiataljainak 51,4%-a, a felvételiztető középiskolai intézményekben megkérdezetteknek 52,3%-a vallotta azt, hogy van különbség saját települése és a szomszéd település magyar beszéde között.

46. ábra. Van különbség a te településed és a szomszéd település magyar beszéde között? (%)

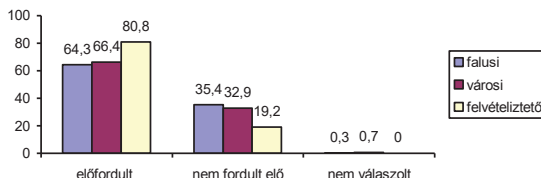
N=1490

$$\chi^2=7,611, df=4, p=0,107 \text{ (nem szignifikáns)}$$

A felvételiztető iskolák tanulói a másik két iskolatípushoz viszonyítva jóval nagyobb arányban (80,8%) számoltak be arról, hogy beszéde alapján felismerték, honnan való egy ember. A falusi iskolákban 64,3%, a városi iskolákban 66,4% nyilatkozott így.

47. ábra. Volt már rá példa, hogy beszéde alapján felismerted, honnan való egy ember? (%)
N=1490

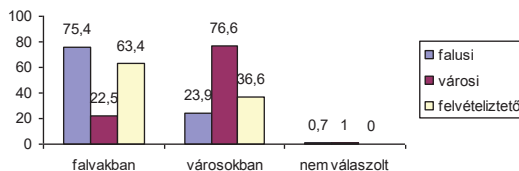

$$\chi^2=19,378, df=4, p<0,001$$

Ez azzal függhet össze, hogy a tehetség gondozó intézményekben Kárpátalja egész területéről tanulnak fiatalok, így különböző települések nyelvhasználati jellegzetességeivel ismerkednek meg. Ezzel szemben a falusi és a városi iskolák tanulói legtöbbször helyiek, esetleg a szomszéd falvakból érkeznek.

A kárpátaljai falvak beszédét mondják szebbnek a főként falusi lakóhelyű falusi iskolák, valamint a felvételiztető iskolák tanulói (75,45, illetve 63,4%). A városi iskolákban a tanulók 76,6%-a a kárpátaljai városok beszédét nevezi szebbnek. Ez is azt bizonyítja, hogy érzelmileg a sajátjukhoz kötődnek inkább a fiatalok.

48. ábra. Kárpátalján hol beszélnek szebben magyarul? (%)
N=1490

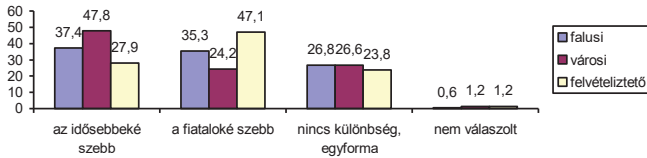

$$\chi^2=334,096, df=4, p<0,000$$

A különböző korosztályok beszédéről való vélekedéseket összehasonlítva is lényeges különbség figyelhető meg a három iskolatípus tanulóinak válaszai között:

49. ábra. Véleményed szerint az idősebbek vagy a fiatalok beszéde szebb? (%)

N=1490

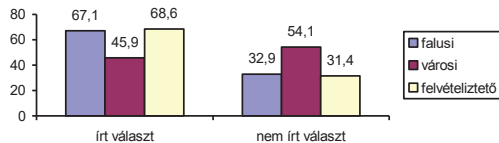
$$\chi^2=40,215, df=8, p<0,000$$

A városi és a falusi iskolások legtöbbször (47,8%, illetve 37,4%) az idősebbek beszédét mondja szebbnek: „nem használnak csúnya szavakat”, „nem használnak annyi szlenget”, „szebben és érthetőbben beszélnek”. A felvételiztető iskolákban a többségnek (47,1%) inkább a fiatalok beszéde tetszik. Válaszaikból kiderül, hogy számukra a szép beszéd a köznyelvhez való igazodást jelenti: „ha magyar intézményben tanul, megtanul szépen beszélni”, „ők többször kerülnek olyan helyzetbe, ahol szépen, helyesen kell beszélniük”, „a fiatalok általában nem beszélnek tájszólással”.

A falusi és a felvételiztető iskolákban tanulók jóval nagyobb arányban soroltak olyan kifejezéseket, amiket szerintük településükön már csak az idősebbek használnak. Ez a különböző iskolákban tanulók lakóhelyének típusával lehet összefüggésben (l. a korábbi részt).

50. ábra. Sorolj olyan kifejezéseket, amiket nálatok inkább már csak az idősebbek használnak! (%)

N=1490

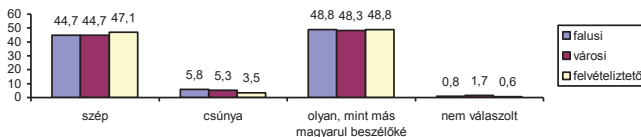

$$\chi^2=58,367, df=2, p<0,000$$

Saját településük magyar beszédéről mindhárom iskolatípusban visszafogottan nyilatkoznak. Az adatközlők kevesebb, mint a fele (45%) mondja lakóhelye nyelvhasználatát egyértelműen szépnek

51. ábra. Saját településed magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyar beszélőké? (%)

N=1490

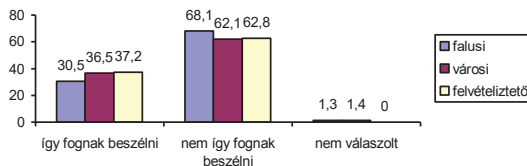

$\chi^2=4,311$, $df=6$, $p=0,635$ (nem szignifikáns)

Nyelvváltoztatuk jövőjéről is hasonlóan vallanak a különböző iskolákban: többségük úgy gondolja, hogy 30–40 év múlva már nem fognak így beszélni lakhelyén.

52. ábra. Véleményed szerint 30–40 év múlva is így fognak beszélni nálatok? (%)

N=1490

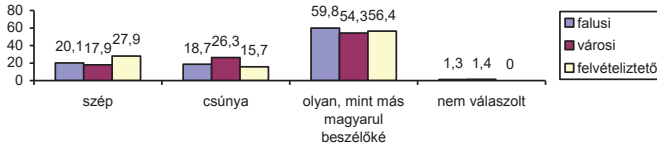

$\chi^2=8,356$, $df=4$, $p=0,079$ (nem szignifikáns)

Legnagyobb arányban (27,9%) a felvételiztető iskolákban nevezik egyértelműen szépnek a szomszéd községek nyelvhasználatát. Ez biztató, hiszen az itt tanuló fiatalok nagy része a későbbiekben felsőfokú végzettséget szerez, sokuk nyelvi viselkedése mintául szolgál majd egy közösség számára. Csúnyának legtöbbször (26,3%) a városi iskolákban minősítik a környező települések nyelvhasználatát.

53. ábra. A szomszéd település magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? (%)

N=1490

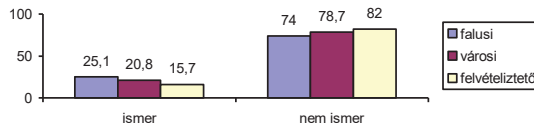

$$\chi^2=20,267, df=6, p<0,01$$

Az iskola típusával nem mutat összefüggést az, hogy a fiatalok ismernek-e olyan fordulatokat, amelyekkel lakóhelyük beszédét csúfolják. Lényeges azonban az eltérés abban az esetben, amikor a másokat gúnyoló mondókákra kérdezzünk rá:

54. ábra. Ismersz olyan mondókákat vagy fordulatokat, amikkel ti csúfoljátok a szomszéd település lakóinak beszédét?

N=1490

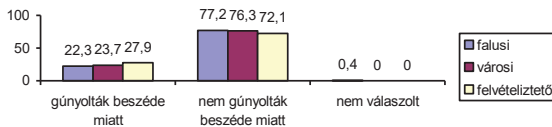
$$\chi^2=12,801, df=4, p<0,05$$

Legnagyobb arányban a falusi, legkisebb arányban a felvételiztető iskolákban mondták azt, hogy ismernek mások beszédére vonatkozó csúfolókat. Ennek az lehet az oka, hogy a tehetséggondozó iskolák tanulói kevesebb időt töltenek lakóhelyükön (általában kéthetente utaznak haza hétvégére), ezért kevésbé ismerik az adott közösségben elterjedt ilyen jellegű mondókákat, fordulatokat.

Az *Előfordult már, hogy gúnyoltak beszéded miatt?* kérdés e változóval sem mutat lényeges összefüggést: a falusi iskolákban 22,3%, a városiakban 23,7%, a felvételiztető intézményekben 27,9% nyilatkozott úgy, hogy gúnyolták már beszéde miatt.

55. ábra. Előfordult már, hogy gúnyoltak beszéded miatt? (%)

N=1490

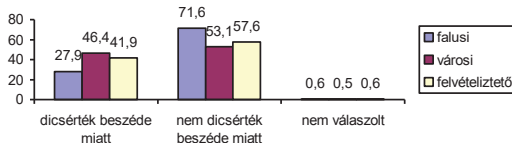

$\chi^2=5,027$, $df=4$, $p=0,285$ (nem szignifikáns)

A városi és a felvételiztető iskolák tanulói nagyobb arányban dicsérték, mint a falusiakat: az előbbieket 46,4%, illetve 41,9%-ának, az utóbbiak 27,9%-ának volt ebben része.

56. ábra. Előfordult már, hogy dicsérték beszéded miatt? (%)

N=1490

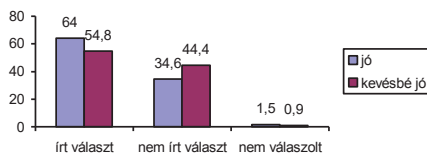
$\chi^2=47,498$, $df=4$, $p<0,000$

3. Az érdemjegy szerinti megoszlás

Lényeges a különbség a magyar nyelvből jó, illetve kevésbé jó érdemjegyű tanulók válaszai, véleménye között. Nagyobb arányban (64%) vallották azt a 7–12-es osztályzatúak, hogy látnak különbséget a kárpátaljai és a magyarországi magyar beszéd között. Nagyobb mértékű nyelvi tudatosságukra utal az is, hogy több konkrét példát tudtak említeni, mint a magyar nyelv órán kevésbé jól teljesítő társaik.

57. ábra. Tudsz olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon? (%)

N=1490

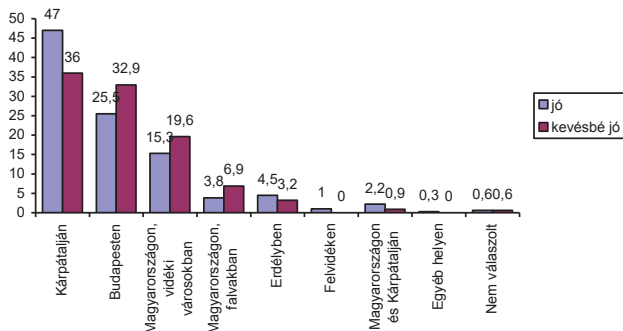

$$\chi^2=11,383, df=2, p<0,01$$

Az alábbi diagramon látható, hogy a jó osztályzatú fiatalok legnagyobb része (47%) a kárpátaljaiak magyar beszédét tartja a legszebbnek. A kevésbé jó osztályzatúak közül csak 36% nyilatkozott így.

58. ábra. Véleményed szerint hol beszélnek a legszebben magyarul? (%)

N=1490

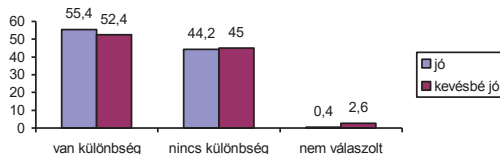
$$\chi^2=29,239, df=8, p<0,000$$

Ha összeadjuk a két csoport Magyarországra vonatkozó válaszait, szintén feltűnő a különbség: a 7–12-es tanulók 46,8%-a, az 1–6-os tanulók 60,3%-a gondolja úgy, hogy Magyarországon beszélnek a legszebben magyarul.

A jobb tanulók közül többen (55,4%) látják úgy, hogy van különbség saját lakhelyük és a szomszéd települések magyar beszéde között.

59. ábra. Van különbség a te településed és a szomszéd település magyar beszéde között? (%)

N=1490

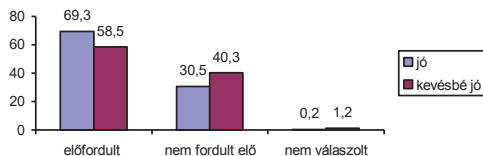
$$\chi^2=13,625, df=2, p<0,001$$

Az említett példák között viszont nincs lényeges eltérés: mindkét csoport főleg a hangtani különbségeket emelte ki. Pl. „a mi kiejtésünk szebb, mint az övék”, „Salánonk iznek”, „a magyar falukban tájszólással beszélnek, pl. Szlatinán röviden ejtik ki a szavakat”.

A magyar nyelvből jó érdemjegyet kapó fiatalok többségével (69,3%) már megesett, hogy a számukra nyilvánvaló nyelvhasználati különbségek alapján felismerték, honnan származik egy ember. A korábbi kérdésekhez hasonlóan, a kevésbé jó tanulók kisebb arányban számoltak be olyan esetről, amikor rájöttek egy személy lakhelyére beszéde alapján.

60. ábra Volt már rá példa, hogy beszéde alapján felismerted, honnan való egy ember? (%)

N=1490

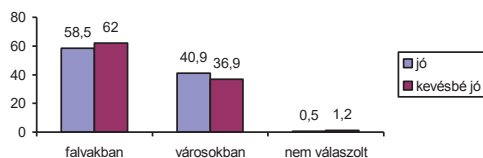

$$\chi^2=18,769, df=2, p<0,000$$

Az alábbi ábrán látszik, hogy az 1–6-os tanulók nagyobb arányban nevezik szebbnek a falvak beszédét a városokénál, de a χ^2 -próba alapján ez az eltérés nem szignifikáns.

61. ábra. Kárpátján hol beszélnek szebben magyarul? (%)

N=1490

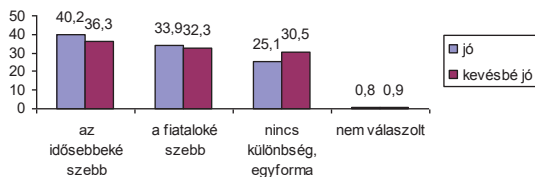

$$\chi^2=3,186, df=2, p=0,203 \text{ (nem szignifikáns)}$$

A magyar nyelvből szerzett érdemjegy a statisztikai vizsgálat alapján nem befolyásolja a különböző korosztályok nyelvhasználatának megítélését: mindkét csoport valamivel nagyobb arányban tartja szebbnek az idősebbek beszédét a fiatalokénál. A kevésbé jó tanulók közül 30,5%-a szerint pedig nincs is különbség a két korosztály beszéde között.

62. ábra. Véleményed szerint az idősebbek vagy a fiatalok beszéde szebb? (%)

N=1490

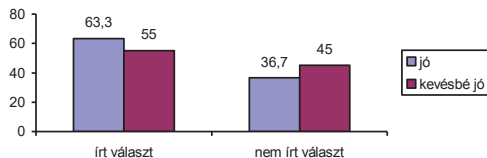

$\chi^2=4,228$, $df=3$, $p=0,238$ (nem szignifikáns)

Ezt figyelembe véve nem meglepő, hogy közülük kisebb arányban (55%) tudtak sorolni olyan szavakat, amelyeket náluk már csak az idősebb korosztály használ: a magyar nyelv órán jól teljesítők 63,3%-a hozott fel példákat lakóhelye nyelvhasználatának korosztályonkénti különbségeire.

63. ábra. Sorolj olyan kifejezéseket, amiket nálatok inkább már csak az idősebbek használnak! (%)

N=1490

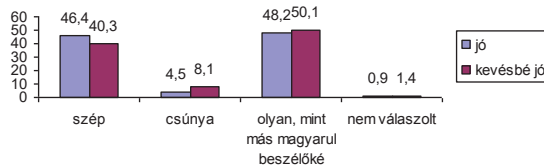

$\chi^2=7,736$, $df=1$, $p<0,01$

Lényeges az eltérés a különböző érdemjegyű tanulók válaszai között a következő kérdésnél is: a jobb osztályzatúak nagyobb arányban (46,4%) tartják szépnek saját településük beszédét, mint a kevésbé jó osztályzatúak (40,3%). Utóbbiak 8,1%-a csúnyának mondja. Saját lakóhelye beszédéről a magyar nyelvből jobban teljesítőknek csak 4,5%-a vallott így.

64. ábra. Saját településed magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? (%)

N=1490

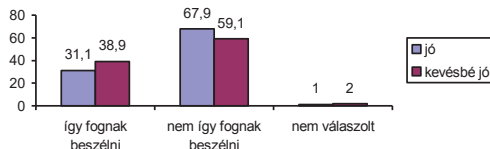

$\chi^2=9,342$, $df=3$, $p<0,05$

A *Véleményed szerint 30–40 év múlva is így fognak beszélni nálatok?* kérdésre kapott válaszok összhangban vannak a korábbi korosztályonkénti nyelvhasználati különbségekre vonatkozó kérdések adataival. A kevésbé jó tanulók kevésbé érzékelik a fiatalok és az idősebbek beszéde közötti különbségeket, s kisebb arányban (59,1%) gondolják azt is, hogy 30–40 év alatt változni fog lakóhelyük beszéde, mint a jó érdemjegyűek (67,9%).

65. ábra. Véleményed szerint 30–40 év múlva is így fognak beszélni nálatok? (%)

N=1490

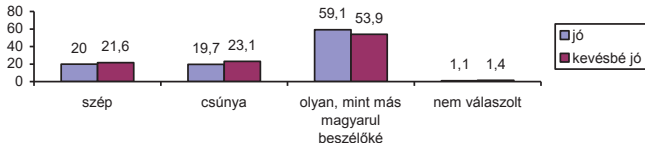

$\chi^2=10,456$, $df=2$, $p<0,01$

A szomszéd település lakóinak beszédéről hasonlóképpen nyilatkozik mindkét csoport: közel azonos arányban nevezik szépnek is, csúnyának is, de többségük (59,1%, illetve 53,9%) a semleges érzelmre utaló *olyan, mint más magyarul beszélőké* választ jelölte.

66. ábra. A szomszéd település magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? (%)

N=1490

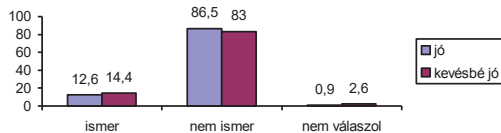

$\chi^2=3,273$, $df=3$, $p=0,351$ (nem szignifikáns)

Statistikailag szignifikáns az összefüggés a magyar nyelvből szerzett érdemjegy, valamint a nyelvhasználatot csúfoló mondókák, fordulatok ismerete között.

67. ábra. Ismersz olyan mondókat vagy fordulatokat, amikkel a szomszéd település lakói a ti településetek magyar beszédét csúfolják? (%)

N=1490

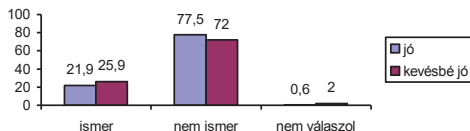

$\chi^2=7,224$, $df=2$, $p<0,05$

A kevésbé jó tanulók nagyobb arányban (14,4%) vallották azt, hogy ismernek olyan mondókat, amelyekkel az ő beszédüket csúfolják mások. Hasonló az aránybeli különbség a két csoport válaszai között a mások beszédére vonatkozó csúfolók kapcsán is:

68. ábra. Ismersz olyan mondókat vagy fordulatokat, amikkel ti csúfoljátok a szomszéd település lakóinak beszédét? (%)

N=1490

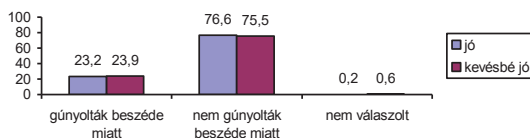
$\chi^2=8,563$, $df=2$, $p<0,05$

A 7–12-es érdemjegyűek 21,9%-a, az 1–6-os érdemjegyűek 25,9%-a vallotta azt, hogy tud olyan csúfolókat, amelyekkel más települések beszédét jellemzik.

Érdemjegy szerint nézve nincs lényeges különbség az *Előfordult már, hogy gúnyoltak beszéded miatt?* kérdésre kapott válaszok között: az adatközlők kevesebb, mint 25%-át gúnyolták nyelvhasználatára miatt.

69. ábra. Előfordult már, hogy gúnyoltak beszéded miatt? (%)

N=1490

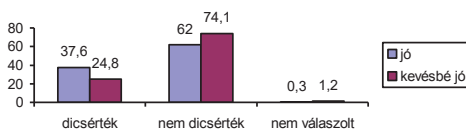

$\chi^2=1,704$, $df=2$, $p=0,427$ (nem szignifikáns)

Az alábbi adatokból kiderül, hogy többször dicsérnek meg olyan tanulókat nyelvhasználatuk miatt, akik az iskolai magyar nyelv órákon jobban teljesítenek, azaz feltételezhetően jobban elsajátították a magyar köznyelv normáit.

70. ábra. Előfordult már, hogy dicsérték beszéded miatt? (%)

N=1490

$\chi^2=21,806$, $df=2$, $p<0,000$

A jó érdemjegyűek 37,6%-a, a kevésbé jó érdemjegyűeknek csak 24,8%-a kapott már elismerő megjegyzést beszéde miatt.

4. Összefoglaló megjegyzések

A vizsgált adatok alapján kijelenthetjük, hogy a kárpátaljai magyar iskolások többsége érzékeli a különböző nyelvváltozatok közötti különbséget: többségük sorolt olyan szavakat, amit szerintük másképp mondanak Kárpátalján, mint Magyarországon. Leginkább a határon túli változat nyelvjárásiabb voltát emelték ki, az államnyelvi hatást kevesebben említették.

Ennél a kérdésnél nagyobb arányban érkeztek válaszok a falun élő, falusi vagy felvételiztető iskolában tanuló, magyar nyelvből jobb érdemjegyet kapó tanulóktól.

A korábbi, erre vonatkozó kárpátaljai felméréshez viszonyítva (Csernicskó 1998) kevesebben nevezik a kárpátaljai magyar beszédet a legszebbnek: a tanulók nagyobb arányban neveztek meg magyarországi területeket, mint szülőföldjüket. Ennél a kérdésnél is lényeges különbség figyelhető meg mindhárom független változó szerint: a falusiak, falusi iskolában tanuló kevésbé jó érdemjegyű fiatalok nagyobb része véli úgy, hogy Magyarország területén beszélnek a legszebben magyarul. Az iskola típusa szerint nézve az adatok megoszlását, szembetűnően kimagaslik a felvételiztető iskolások véleménye: 73,8%-uk nevezi Kárpátalja magyar beszédét a legszebbnek.

A fiatalok több mint felének lakóhelytől és iskolatípustól függetlenül feltűnt, hogy a szomszéd településen másképp beszélnek, mint náluk. A többség ezt a másságot a nyelvjárási beszédmódban látja: a falusiak a másik falu, a városiak a falvak vagy egy másik város beszédét nevezik „tájszólásosnak”, „parasztosnak”. A magyar nyelv órán jobban teljesítő fiatalok a különböző helyi nyelvváltozatokat is jobban megfigyelik, nagyobb arányban tudnak nyilatkozni róluk.

Közülük többekkel esett meg az is, hogy beszéde alapján tudták, hogy honnan való valaki. Leggyakrabban a Kárpátalja egész területéről érkező tehetséggondozó iskolák tanulóival történt ilyen eset: ők hosszú időt töltenek különböző anyanyelv-változatú társaikkal, s sokat is utaznak. A tanulók válaszai alapján leginkább jellegzetes, azonosítható és felismerhető a magyarországiak, illetve a kárpátaljai nyelvjárásszigetek lakóinak beszéde.

Az érzelmi kötődés nagyban befolyásolja egy-egy nyelvváltozat megítélését: a kárpátaljai települések nyelvhasználata közül mindenki a sajátját mondja szebbnek. A falusiak a falvak, a városiak a városok beszédét nevezték meg ennél a kérdésnél. A többségében falusi felvételiztető iskolások is ezt a településtípust jelölték legnagyobb arányban. Az érdemjegy ennél a kérdésnél nincs hatással a válaszok alakulására.

A nyelvjárási alacsony presztízsére következtethetünk a különböző korosztályok nyelvhasználatára vonatkozó válaszok megoszlásából is. A falusiak, falusi és felvételiztető iskolások a fiatalok beszédét mondják szebbnek, mert azok nem beszélnek „tájszólással”, a városi, városi iskolásoknak pedig az idősebbeké tetszik jobban, hiszen „helyesen”, „választékosan” beszélnek. Ezek alapján: érzékelik a nyelvhasználat korosztályonkénti változását, s szerintük a nyelvjárási elemektől mentes beszéd a szép.

A falun élő, falusi és felvételiztető iskolákban tanuló, jó érdemjegyű fiatalok közül többen tudtak olyan kifejezéseket sorolni, amiket náluk már csak az idősebbek használnak. Többségük archaikus kifejezéseket, nyelvjárási jelenségeket említett.

A tanulók egyfajta közömbös/bizonytalan attitűdről vallanak, amikor saját településük nyelvhasználatáról kérdezzük őket: szerintük olyan, mint más magyarul beszélőké. A városi, jó érdemjegyű fiatalok ebben az esetben is biztosabbak véleményükben, határozottabban állítják, hogy lakóhelyükön szépen beszélnek magyarul. Ez szintén a nyelvjárások általános megítélésével függhet össze: ezt a nyelvváltozatot a falusiaknak tulajdonítják, így az ott élő fiatalok is bizonytalanok, amikor erről kell nyilatkozniuk.

A magyar nyelv órán kevésbé jól teljesítő fiatalok szerint 30–40 év múlva is ugyanúgy fognak beszélni lakóhelyükön, mint most. A lakóhely és az iskola típusa szerint nézve azonban nincs lényeges különbség: a válaszadók többsége nem bízik abban, hogy 30–40 év múlva így fognak beszélni lakóhelyén. Ez utalhat negatív attitűdre, ha azt feltételezzük, hogy az adott „...nyelvjáráshoz való negatív attitűd inkább tagadó, a pozitív pedig inkább igenlő válaszokat indukál” (Kiss 1996: 145). Jelentheti azonban azt is, hogy a fiatalok a nyelvhasználatban végbemenő természetes változásokra utalnak válaszukkal, hiszen többségük a korosztályok szerinti különbségeket is érzékeli.

Mások nyelvhasználatáról is óvatosan nyilatkoznak a válaszadók: legtöbbjük, lakóhelytől és tanulmányi előmeneteltől függetlenül azt vallja, hogy a szomszéd település beszéde se nem szép, se nem csúnya, olyan, mint más magyarul beszélőké. Egyedül az iskola típusa szerinti megoszlásban figyelhető meg különbség: a líceumok, gimnáziumok tanulói közül társaiknál nagyobb arányban jelölték a *szép*, a városi iskolákban pedig a *csúnya* választ.

A nyelvhasználatot csúfoló mondókák ismerete – bevallásuk szerint – igen alacsony a vizsgált csoport körében, de nagyobb arányban említenek olyanokat, amelyekkel ők csúfolják mások beszédét, mint amikkel őket csúfolják. A falusiak és a kevésbé jó osztályzatúak közül többen őrzik ezeket a népköltészeti alkotásokat: előbbinek magyarázata lehet a településtípus zártabb közösségi jellege.

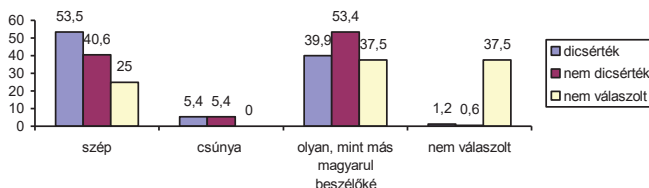
Saját bevallásuk alapján – lakóhelytől, iskolatípustól és érdemjegytől függetlenül – csak kis részüket érte kellemetlen élmény nyelvhasználatuk miatt: vagy azért gúnyolták, mert nyelvjárásban beszélt, vagy azért, mert nem úgy. Ez is a korábbi anyanyelv-oktatási módszerek hiányosságaira utal: a tantervek nem fordítottak kellő figyelmet a különböző nyelvváltozatok ütközőpontjába kerülő fiatalok tudatos nyelvhasználatának kialakítására. A

vizsgálatban részt vevő tanulók ugyanis még nem a 2005-ben megjelent új magyar nyelv tanterv szerint tanultak (Kótyuk 2005).

Nagyobb a száma azoknak, akiknek már megdicsérték valaha beszédét: többen vannak ilyenek a városi, városi vagy felvételiztető iskolában tanuló, jó érdemjegyű fiatalok között. Ezek a pozitív élmények, mások értékelő megjegyzései nagyban befolyásolják a fiatalok nyelvváltozatokról alkotott véleményét is. Ezt bizonyítja az is, ha összevetjük a saját településük beszédéről való vélekedéseiket azzal, hogy mások dicsérték-e nyelvhasználatukat:

71. ábra. Az Előfordult már, hogy dicsérték beszéded miatt? és a Saját településed magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélők? kérdések összefüggései (%)

N=1490

$$\chi^2=133,784, df=6, p<0,000$$

Látható, hogy azok, akiknek beszédét már megdicsérték valamikor, magabiztosabbak, s nagyobb arányban nevezik szépnek lakóhelyük nyelvhasználatát is.

A vizsgálatban részt vett fiatalok tisztában vannak a különböző nyelvváltozatok közötti különbségekkel, s az is kiderült, hogy az általuk nyelvjárásiasnak mondott változatoknak nincs körükben nagy presztízse, ezért saját lakóhelyük beszédéről is óvatosan, visszafogottan nyilatkoznak. Az is bebizonyosodott, hogy a korosztály nyelvváltozatokhoz való viszonyát, ezáltal nyelvhasználatát nagyban befolyásolja mások véleménye, esetleges nyelvekről, változatokról alkotott és terjesztett nyelvi értékítélete. Ezért is fontos, hogy a fiatalabb nemzedékre hatást gyakoroló helyek és személyek (iskola, különböző médiumok, tanárok, ismert emberek) a nyelvi toleranciát, a kiegyenlítő-funkcióelkülönítő attitűdöt (Kiss 1998a: 315–317) közvetítsék.

5. Egyéb szociológiai változókkal való lényeges összefüggések

A különböző nyelvváltozatok megítélését vizsgáló kérdések közül az adatközlők nemével csupán kettő mutat statisztikailag jelentős összefüggést: mindkettő azt támasztja alá, hogy a lányok inkább megfigyelnek a nyelvekkel, nyelvhasználattal kapcsolatos jelenségeket,

s tudatosabban kezelik, használják ezeket az ismereteket. A nők közül többekkel (70,3%) esett meg hogy beszéde alapján felismerte, honnan való egy ember, mint a fiúkkal (62,3%, $\chi^2=11,316$, $df=2$, $p<0,005$). Ők kisebb arányban soroltak olyan kifejezéseket is, amelyeket szerintük már csak az idősebbek használnak (lányok: 66,1%, fiúk: 55,6%, $\chi^2=17,221$, $df=1$, $p<0,000$).

Korosztály szerint nézve az eredményeket a következő adatokat kapjuk. A fiatalabbak kevésbé (32,4%) tartják szépnek a kárpátaljai nyelvváltozatot, mint az érettségi előtt álló (55,1%) társaik ($\chi^2=116,997$, $df=8$, $p<0,000$). Utóbbiak valószínűleg érzelmileg jobban kötődnek szülőföldjükhöz, mint a fiatalabb, szűkebb lakóhelyétől még kevésbé elszakadt tanulók. Szintén az idősebb korosztály mobilisabb életformája lehet az oka a következő két kérdésre kapott válaszok megoszlásának: a végzősök nagyobb arányban ismerik fel, azonosítják a sajátjuktól eltérő nyelvváltozatot (kilencedikesek: 58,9%, végzősök: 73,8%, $\chi^2=37,066$, $df=2$, $p<0,000$), de közülük kevesebben tudnak olyan kifejezéseket sorolni, amit lakóhelyükön az idősebbek használnak (kilencedikesek: 65,5%, végzősök: 57,8%, $\chi^2=9,247$, $df=1$, $p<0,005$).

A járások szerinti megoszlásban is különbözően alakulnak a válaszok. Amikor azt kérdeztem adatközlőimtől, hogy szerintük az idősebbek vagy a fiatalabbak beszéde szebb-e, a szórvány magyarság képviselőinek 30,7%-a adta azt a választ, hogy nincs különbség a két korosztály beszéde között, s 45,3%-uk szerint az idősebbek beszélnek szebben ($\chi^2=59,714$, $df=12$, $p<0,000$). Ez azzal magyarázható, hogy szórvány helyzetben a magyar használati szinterei még inkább korlátozódnak, nagyobb arányú az ukrán, orosz ismerete, használata, így a fiatalok nyelvhasználata is nyelvjárásiásabb, mint pl. a tömbmagyarságé. Jobban is kötődnek érzelmileg ehhez a nyelvváltozathoz: 57,7%-uk szerint szép lakóhelyük magyar beszéde, a Beregszászi járásban csak 38,3% vallotta ezt ($\chi^2=41,812$, $df=12$, $p<0,000$). Ugyanez az aránybeli különbség látható, ha a szomszéd település magyar beszédéről nyilatkoznak: a felső-Tisza-vidékiek 30,7%-a, a beregszászi járásiak 16,5%-a nevezi szépnek szomszédaik beszédét ($\chi^2=39,213$, $df=12$, $p<0,000$). A különösen pozitív viszonyulás ellenére nem bíznak a nyelvváltozat fennmaradásában: ennél a kérdésnél a Munkácsi járásban adták a legtöbb igenlő választ: Beregszászi járás: 27,9%, Nagyszőlősi járás 30,5%, Felső-Tisza-vidék: 30,7%, Ungvári járás: 35,5%, Munkácsi járás: 44,9% ($\chi^2=28,207$, $df=8$, $p<0,000$).

IV. A nyelvjárásokhoz, a nyelvjárási beszélőkhöz való viszonyról

A magyar anyanyelvűek jelentős része elsődlegesen valamely nyelvjárást sajátít el. Kisebbségi helyzetben ez még inkább igaz, hiszen a magyar nyelvet nem használhatják minden beszédhelyzetben: leginkább az informális színterekre korlátozódik. Ennek ellenére sok esetben maguk a beszélők sincsenek tudatában, hogy anyanyelvüknek valamely területi változatát beszélik. A nem köznyelvi alakokat inkább a mások beszédében fedezik fel (l. az előző fejezet adatait), s a sajátjukat „helyesnek”, „kulturálisnak”, „irodalminak” mondják. A nyelvjárások alacsony presztízse csak erősíti ezt az elzárkózó attitűdöt. Ez pedig az egészséges nyelvi öntudat, a nyelvmegtartás szempontjából egyáltalán nem kedvező.

A következő kérdésekkel arra keresem a választ, hogy a kárpátaljai magyar iskolások hogyan viszonyulnak a nyelvjárásokhoz, beszélőikhez, felismerik-e, elismerik-e saját nyelvjárási hátterüket, s ezzel összefüggésben milyen körülményben e nyelvváltozat presztízse.

1. A lakóhely típusa szerinti megoszlás

Előzetes megfigyeléseim és próbagyűjtéseim során világossá vált, hogy ma is érvényes az, amire Imre Samu már 1963-as cikkében utalt az atlaszgyűjtés kapcsán: az adatközlők többsége azt vallja, hogy ők nem beszélnek nyelvjárásban, az ő nyelvhasználatuk olyan, mint az irodalmi nyelv (Imre 1963: 279–283). A kárpátaljaiak ezen meggyőződését még az is erősíti, hogy a köznyelv normáihoz leginkább közelítő északkeleti nyelvjárási régióba tartozunk (Imre 1971: 365, Juhász Dezső 2001: 292, Lizanyec–Horváth 1981: 3). Így nem meglepő, hogy sokan nyelvjárási beszédet, tájszólást emlegetve, Nagydobronyra, Salánkra, illetve a munkácsi járásbeliek Beregrákosra gondolnak (Pl. *A szavakat tájszólással ejtik ki. A tájszólás nálunk Dobronyra mondható*). Hiszen ezek a települések nyelvjárásszigetek az északkeleti tömbön belül, így kirívóbbak a nyelvjárási elemeik. Ezek alapján nyilvánvaló, hogy mielőtt arra kérdeznénk rá, hogyan viszonyul valaki a nyelvjáráshoz, beszélőihez, tisztázni kell, mit tekint nyelvjárásnak az adatközlő.

Lényeges a különbség ($\chi^2 = 9,654$, $df=1$, $p<0,002$) a falusi és a városi tanulók válaszolási aránya között: a falusiak 67,7%-a tudta megfogalmazni valamilyen formában a nyelvjárások fogalmát, míg a városiak közül 58,8% válaszolt erre a kérdésre. A városiak feltételezhetően nem érzik magukénak ezt a változatot, így kevésbé tudják megfogalmazni a lényegét. A meghatározások legtöbbször saját megfigyeléseiken alapul, kevés az, amely a nyelvjárások területiségére és változatjellegére egyaránt utal. A válaszokat három csoportba soroltam a szerint, hogy melyik funkcióját emelik ki, esetleg pozitívan vagy negatívan nyilatkoznak a nyelvjárásokról.

Biztató, hogy csak nagyon kevesek válaszában érződik negatív színezet. Ők nyelvjárásnak nevezik: „*A nem tiszta magyar beszédet*”, „*A nyelvjárás szerintem a szavak nem helyes kimondása*”, „*A parasztoknak van tájszólása*”, „*A régi és csúnya beszédet*”, „*Amikor nem szépen beszélnek, hanem falusiul*”.

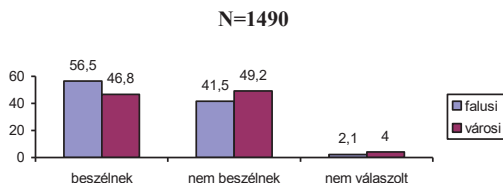
Am élő kommunikációs eszközként való használatát is csak kevesen hangsúlyozzák: „*Amit egy településben tömörülő emberek egymás között használnak, és ők így egymást megértik*”, „*Amit saját hazánkban vagy szülőföldünkön használunk*”.

A legtöbb esetben a nyelvváltozatot szellemi örökségként, hagyományként, az összetartozás jeleként említik: „*Hát szerintem azt nevezik nyelvjárásnak, akik a régies szavakat használják, ez inkább vidéken fordul elő*”, „*A tájszólás régies beszéd, amelyet falukban, kisebb tájakon használnak*”, „*Egy olyan csoport nyelve, amely máshogy beszél, mint a környezet*”, „*A nyelvjárás régi öregek, települések szóbeszéde*”, „*A nyelvjárás egy sajátos beszédstílus, amit sokszor csak a falubeliek értenek*”.

Ezek a meghatározások, pozitív, de távolságtartó, enyhén romantikus szemléletről árulkodnak.

Az is kiderül belőlük, hogy a nyelvjárásokat főleg a falusi emberek nyelvváltozatának tekintik (*A tájszólás falvakban fordul elő*). Ennek ellenére a falusi tanulóknak csupán 56,5%-a ismeri el, hogy lakóhelyén beszélnek valamilyen nyelvjárást. A városi fiatalok igenlő válaszainak alacsonyabb száma (46,8%) így már nem is meglepő.

72. ábra. A te településeden beszélnek valamilyen nyelvjárást? (%)

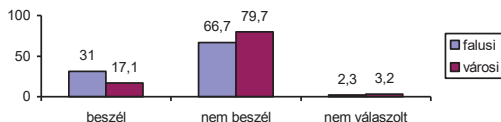
$$\chi^2=12,849, df=2, p<0,005$$

Ennél is távolságtartóbb attitűdre utalnak a *Te beszélsz nyelvjárásban?* kérdésre kapott adatok. A válaszadók 69,9%-a erre tagadó választ adott. Ez az eddigi erre vonatkozó kárpátaljai vizsgálatoknak, saját megfigyeléseimnek és az interjúk során tapasztaltaknak igencsak ellentmond (Beregszászi–Márku 2003: 179–207, Fejes 2007: 69–74). Csak egy adatra térnék itt ki. Ugyanezen tanulók 70,6%-a egy mondatjavító feladatnál *A mi településünk sokkal nagyobb a szomszéd falutól* mondatot javítatlanul hagyta.

Lényeges, de nem meglepő a különbség a falusi és a városi tanulók válaszai között a következő kérdésnél is:

73. ábra. Te beszélsz nyelvjárásban? (%)

N=1490

$$\chi^2=27,275, df=2, p<0,000$$

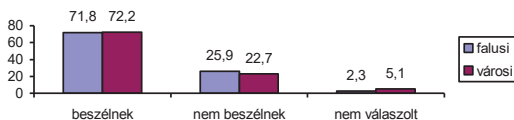
Látható, hogy mindkét csoport esetében még annál is kevesebben vallják magukat nyelvjárási beszélőknak, mint ahányan felismerik/elismerik lakóhelyük nyelvjárási nyelvhasználatát. Úgy tűnhet, hogy a vizsgált csoportok nem kívánnak azonosulni környezetükkel, szűkebb közösségükkel. Ennek okait csak feltételezhetjük:

- a tanulók válaszait befolyásolhatja az, hogy iskolai értékelésnél jobb osztályzatot kap az, aki a köznyelvet használja, így, mivel tanórán töltötték a kérdőívet, úgy érezhették, hogy ilyen esetben nem illik vállalni nyelvjárási háttérüket.
- az is előfordulhat, hogy nincsenek tudatában, hogy ismerik, használják a kevésbé magas presztízsű változatot, hiszen ahogy G. Varga Györgyi megfogalmazta: „*A vélemény és a gyakorlat között igen gyakran tapasztalható diszharmónia*” (1990: 179).

„*Ha egy más nyelvi közösségbe tartozó egyén a szokásostól eltérő nyelvi alakot mond, más hangszínáryalatban és más időtartammal ejti ki a hangokat, mint ahogy a hallgató és környezete szokta, a hallgatónak feltűnik a különbség*” – írja Végh József 1959-ben (1959: 37). Sőt, az alábbi diagramon látható adatok szerint ez azt is jelenti, hogy a köznyelvi normától való eltérést is a sajátjuktól különböző változatnak tulajdonítják.

74. ábra. A szomszéd település magyar lakói beszélnek nyelvjárásban? (%)

N=1490

$$\chi^2=8,144, df=2, p<0,017$$

Egyikük ezt meg is fogalmazta: „Azokat a szavakat, nevezzük tájszólásnak, amiket másként mondanak, mint a szülőhelyemen”.

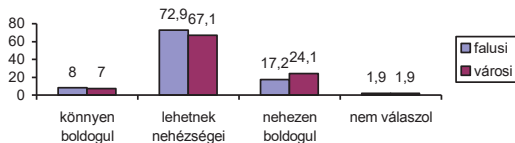
A Tudsz olyan szavakat, kifejezéseket, amiket a szomszéd településen másképp mondanak, mint nálatok? kérdésre a falusiak 49,7%-a, a városiaknak 45,5%-a sorolt szavakat ($\chi^2=5,616$, $df=2$, $p=0,06$, nem szignifikáns), melyek többsége alaki vagy valódi tájszó: „osztán, vout, szíp, kinyes, lóka, kugli, nálunk kosár – Badalóban kasita, nálunk létra – Badalóban égbemászó, pulya.”, „A szomszéd településen élők nagyon másképp beszélnek, volt olyan, hogy elküldtek a lajtorjáért, ami nálunk létra. Érik már az alma nálunk, a másik faluban: hüppen már az alma”, „Forró és orrom nálunk, a másik faluban foró és orom”, „A falukban olyan szavakat használnak, hogy a kő helyett azt mondják kü”.

A nyelvjárások használatának lehetőségeit, eredményességét vizsgálva két területet külön kiemelttem: a kisebbségi helyzetben levő Kárpátalját és Magyarországot. Arra kerestem a választ, hogy a megkérdezett fiatalok érzékelik-e, hogy szülőföldjükön a nyelvjárásias megnyilatkozások jóval több szintéren hallhatók, elfogadottabbak, mint Magyarországon.

A tanulók többsége szerint lehetnek nehézségei Kárpátalján annak, aki csak nyelvjárásban beszél. A városiak 24,1%-a szerint határozottan nehezen boldogul az, aki anyanyelvének csak ezt a változatát ismeri:

75. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátalján, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=1490

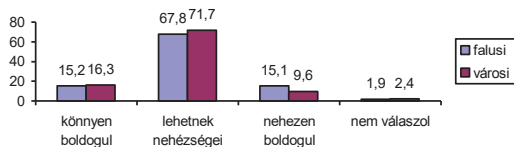
$\chi^2=8,676$, $df=3$, $p<0,034$

A falusiaknak így csak 17,2%-a vélekedik, ennek az lehet a magyarázata, hogy bár őket tartják nyelvjárási beszélőknek, nem érzik úgy, hogy nehezebben boldogulnának, érvényesülnének, mint társaik.

Ugyanezt a kérdést a magyarországi érvényesülésre vonatkoztatva meglepő eredményt kapunk:

76. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Magyarországon, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=1490

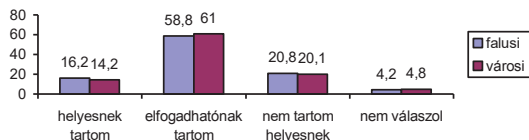
$\chi^2=7,217$, $df=3$, $p=0,065$ (nem szignifikáns)

Az adatközlők közül többen gondolják úgy, hogy Magyarországon könnyebben boldogul egy nyelvjárási beszélő, mint Kárpátalján. Ez alapján úgy tűnhet, hogy a fiatalok szerint kisebbségi helyzetben inkább gátolja az érvényesülést a nyelvjárási beszéd, mint Magyarországon.

Annak ellenére, hogy maguk elzárkóznak ettől a változattól, s az érvényesülés szempontjából sem tartják eredményesnek ennek használatát, nem nyilatkoznak egyértelműen negatívan azokról, akik szerintük tájszólással beszélnek mindenhol. A *Hogyan vélekedsz azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol nyelvjárásban beszélnek?* kérdésre lakóhelytől függetlenül a legtöbben (58,8%, ill. 61%) az elfogadhatónak tartom választ jelölték. Csak 20,8%, ill. 20,1% nyilatkozott úgy, hogy nem tartja helyesnek.

77. ábra. Hogyan vélekedsz azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol nyelvjárásban beszélnek? (%)

N=1490

$\chi^2=1,278$, $df=3$, $p=0,734$ (nem szignifikáns)

Ebből a nyelvjárások elismertségére következtethetnénk, de ha figyelembe vesszük az indoklásokat, jóval összetettebb képet kapunk.

Helyesnek tartom, mert: „a nyelvjárást én szépnek találom”, „örökség és ezzel tisztelik elődeiket”, „mindenkivel meg tudják értetni magukat és beszédüket” „ha egyszer úgy beszél,

akkor azt ne szégyellje, hanem vállalja fel”, „nem tagadják le, honnan valók”, „ne játssza meg magát”, „ha megpróbálnának másképp beszélni, rosszul sülné el”.

Elfogadhatónak tartom, mert: *„a hagyományokat őrzik”, „tisztelem a hagyományok hordozóit”, „abban a környezetben nőttek fel”, „nekik az a természetes”, „aki kiskorától ezt szokta meg, nem mindig könnyű átállni az eredeti magyar nyelvre”, „az idősebbek körében ez megszokott”, „az ő dolga az, hogy hogyan ítélik meg”, „ha így tanultak meg beszélni, beszéljenek”, „hát így tanulták meg a nyelvet és így hiszik helyesnek”, „nem minden ember tökéletes”, „saját magukat adják, nem szégyellik, honnan jöttek”, „nem mindenkinek könnyű normálisan beszélni”.*

Itt is megfigyelhető az előző kérdések kapcsán említett ellentmondásosság. Amellett, hogy elfogadhatónak tartják, feltűnő ezekben a megfogalmazásokban az egyfajta elnéző, jóindulatú, de távolságtartó hangnem. Csak elvétve olvashatunk olyan magyarázatokat, amelyek személyes érintettségre utalnak: *„úgy kell valamilyen helyzetben”, „valamikor mink is beszélünk úgy”, „történhet velem is ilyen”.*

Azok közül, akik egyértelműen helytelenítik a nyelvjárások minden helyzetben való használatát, sok az olyan indoklás, amely valamilyen előítéleten, tévhiten alapul:

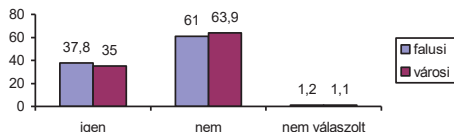
Nem tartom helyesnek, mert: *„a magyar nyelvet a magyar nyelvhez illően kell beszélni”, „az olyan kulturálatlan, ha valaki úgy beszél”, „egy komoly társaságba nem illik”, „ha egyszer magyarnak tartjuk magunkat, akkor igazi magyar nyelven beszéljünk”, „sok olyan szót használnak, ami nincs a magyar nyelvben”, „valahol szépirodalmi nyelven kell megszólalni”, „megsérthetnek más embereket a beszédükkel”.*

A kapott adatokból arra következtethetünk, hogy a válaszadók csoportja tisztában van azzal, hogy eredményesebb, ha különböző helyzetekben különböző nyelvi kódokat használunk. A következő kérdés adatait nézve arra is választ kapunk, hogy ez mennyire tudatos körükben, s mitől függ beszédmódjuk.

Lakóhelytől függetlenül a legtöbb adatközlő (annak ellenére, hogy saját bevallásuk szerint nem beszélnek nyelvjárásban) azt vallja, hogy különböző helyzetekben különböző módon beszél:

78. ábra. Te mindig minden helyzetben egyformán beszélsz? (%)

N=1490

$\chi^2=0,985$, $df=2$, $p=0,611$ (nem szignifikáns)

Lukács Csilla székesfehérvári iskolások nyelvi tudatát vizsgálva a tanulók válaszai alapján öt kategória-csoportot állított fel, melyek befolyásolják a fiatalok nyelvhasználatát: beszédpartner, élethelyzet, lelkiállapot, helyszín, beszédtema (Lukács 2009: 332). A következő magyarázatokból az is kiderül, hogy a kárpátaljai magyar iskolások nyelvhasználatát, saját bevallásuk szerint, szintén ezek a tényezők befolyásolják leginkább, bár adatközlőim beszédét inkább meghatározza a helyszín, mint a lelkiállapot:

„Attól függ, kivel beszélek (tanár, haverok)”, „A magyarországi emberekkel másképp beszélek”, „Az adott beszélgetőtárs beszédétől is”, „Másként beszélek nagyszüleimmel, idősebbekkel (tájszólással: vót, zöd, bót)”, „Attól függ, hogy kivel beszélek, ha pl. egy olyan emberrel beszélek, aki valami nagy városból jött, akkor úgy fogok beszélni, mint ő”, „Az iskolatársaimmal vagy barátaimmal egyszerűen beszélek, mint mindig, de ha egy magyarországgal vagy más szójárásával, igyekszem vele az ő beszéd szokásával beszélni”.

„Otthoni környezetben az ottani tájszóláshoz igazodok”, „Attól, hogy mennyire figyelek oda, és hogy mennyire kell odafigyelnem, vagyis milyen társaságba vagyok”, „Az ismerősi környezetben, baráti, családi környezetben úgy, ahogy szoktam, de már idegen helyen illik kicsit szebben beszélni”, „Ha órán felelek, akkor szépen beszélek”, „Ha olyan emberek között vagyok, akkor beszélek nyelvjárásban”.

„Otthon másképp. De iskolában már kulturáltabban és helyesebben beszélünk”, „Mikor a hivatalban vagy az iskolában vagyok, akkor szebben próbálok beszélni, de ha otthon vagyok, akkor már nem figyelek oda”, „Ha itthon tartózkodom, szabadabban beszélek (néha becsúszik egy ukrános kifejezés), de ha Magyarországon vagyok, jobban odafigyelek beszédemre”.

„Milyen kedvem van, vagy ha vicces akarok lenni”, „Hangulatomtól, kedvemtől függ”, „Valamikor zavarba jövök, akkor gyorsabban és másképpen beszélek”.

„Pl. ha verset mondok, vagy szavalok más a kiejtésem”, „Pl. ha irodalomból felelek, nem úgy beszélek, mint a barátnőimmal”.

Látható, hogy a tanulók, saját bevallásuk szerint, beszédhelyzettől, beszédpartnertől, a beszédpartner által használt nyelvváltozattól függően különböző módon beszélnék.

Az előző kérdések kapcsán az is kiderült, hogy bizonyos helyzetekben engedékenyek a nyelvjárási jelenségekkel kapcsolatban, elfogadhatónak tartják azok használatát. A következőkben arra keresem a választ, hogy melyek ezek a helyzetek. Amikor azt a kérdést tettem fel, hogy *Mennyire érzi zavarónak a nyelvjárási beszédet bizonyos beszédszíntereken?*, kiderült, hogy familiáris helyzetben egyáltalán nem tartják zavarónak, de a formális megszólalásokkor helytelenítik.

Legtöbb esetben lényeges különbség látható a két településtípus lakóinak válaszai között: a falusi fiatalok nagyobb arányban (72,9%) fogadják el a nyelvjárási beszédet a családban, mint a városi fiatalok. Utóbbiaknak csak 52,9%-a mondja azt, hogy egyáltalán nem zavarja familiáris környezetben a nem köznyelvi beszéd.

27. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a családban? (%)

N=1490

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falu	72,9	19,5	4,7	2,8
Város	52,9	29,9	11,5	5,6
Összesen	67,9	22,1	6,4	3,5

$\chi^2=56,467$, $df=3$, $p<0,000$

Ugyanez az aránybeli különbség figyelhető meg a baráti társaságra vonatkozó kérdésnél:

28. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet baráti körben? (%)

N=1490

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falu	58,4	32,1	6,8	2,7
Város	37,7	41,7	17,1	3,5
Összesen	53,2	34,5	9,4	3,5

$\chi^2=62,381$, $df=3$, $p<0,000$

Itt azonban a százalékok jóval alacsonyabbak, mint a családi körre vonatkozóan: a falusiaknak csupán 58,4%-át, a városiaknak 37,7%-át nem zavarja, ha barátai nyelvjárásban beszélnek. Ez valószínűleg azzal magyarázható, ami a korábbi adatokból derült ki: a nyelvjárási beszédet sokan az idősebb korosztálynak tulajdonítják, ezért ezt nagyszüleiknek, szüleiknek „elnézik”. Pl: „Az idősebbek még gyakran beszélnek régimódián, nem irodalmi nyelven, kevesebb a szókincsük”. A saját korosztályuktól azonban elvárják ennek kerülését: „A fiatalok legtöbbször már nem beszélnek tájszólással”.

29. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet az iskolában? (%)

N=1490

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falu	47,8	37,4	12,4	2,4
Város	39	40,4	17,6	2,9
Összesen	45,6	38,1	13,7	2,6

$\chi^2=11,438$, $df=3$, $p<0,01$

Az iskolában használt nyelvváltozattal szemben a városi fiatalok engedékenyebbek, mint a baráti társaságban használt beszéddel: 39%-ukat nem zavarja, ha oktatási intézményében nyelvjárási megnyilatkozást hall. A falusi fiatalok esetében ez éppen fordítva van: az iskolában inkább elvárják a köznyelvi megszólalást, mint baráti körben. Ennek az lehet az oka, hogy a falusi fiatalok az iskolai követelményeknek megfelelően kerülnek a nyelvjárási jelenségek használatát ezekben az intézményekben, viszont a városi fiatalok falusi társaik beszédén így is érzékelik a számukra idegen kiejtést, szavakat, stb.

30. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet az üzletben? (%)

N=1490

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falu	41,4	41,5	14,2	2,9
Város	31,8	41,7	22,5	4
Összesen	39	41,5	16,3	3,2

$\chi^2=19,342$, $df=3$, $p<0,000$

Üzletben a falusiaknak 14,2%-át, a városiaknak 22,5%-át zavarja nagyon, ha valaki nyelvjárásban beszél.

Ugyanez az aránybeli különbség mutatkozik a nyilvános megszólalásokra vonatkozó adatokat nézve: a falusiak 31,7%-át, a városiak 37,4%-át zavarja nagyon, ha valaki nyilvános beszédben nyelvjárásban beszél.

31. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet nyilvános beszédben? (%)

N=1490

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falu	33	32,7	31,7	2,6
Város	21,9	36,6	37,4	4
Összesen	30,2	33,7	33,2	3

$\chi^2=17,255$, $df=3$, $p<0,001$

A templomban elhangzó nyelvjárási megszólalás lakóhelytől függetlenül az adatközlők 40,2%-át egyáltalán nem zavarja, 25,6%-uk elfogadhatatlannak tartja.

32. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a templomban? (%)

N=1490

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falu	41,1	29,5	26,3	3,1
Város	37,4	34,2	23,8	4,5
Összesen	40,2	30,7	25,6	3,5

$\chi^2=5,262$, $df=3$, $p=0,154$ (nem szignifikáns)

A televízióban a falusi tanulók 40,9%-át, a városi fiatalok 46,5%-át zavarja nagyon a nyelvjárási beszéd.

**33. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a televízióban,
rádióban? (%)**

N=1490

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falu	31,1	25,7	40,9	2,3
Város	24,3	25,7	46,5	3,5
Összesen	29,4	25,7	42,3	2,6

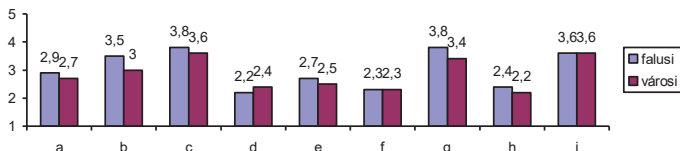
$\chi^2=7,888$, $df=3$, $p<0,05$

Meglepő, hogy még a nyilvános, közéleti megnyilatkozásnál sem zavarja annyira az adatközlőket a nem köznyelvi beszéd, mint a televízióban, rádióban (42,3%). Ennek az lehet az oka, hogy nem is gyakran hallhatunk nyelvjárási beszédet ezekben a médiumokban. Vagy ha mégis, akkor annak van valamilyen mellékszöngéje: vagy negatív színben tüntetik fel a beszélőt, vagy valamiféle romantikus, érzelmes megközelítésből mutatják. Hiszen minden közösségben élnek a nyelvhasználókkal kapcsolatos sztereotípiák, amelyek befolyásolják az emberek véleményét nem csak magáról a beszélőről, hanem az általa használt nyelvváltozatról is (Beregszászi–Csernicskó–Hires–Márku 2003: 233–242, Buchstaller 2006: 362–381, Chambers–Trudgill 1988: 87, Cseresnyési 2004: 113–125, Hires 2004a: 131–142, Kiss 1995: 136–145, Sándor–Langman–Pléh 1998: 29–40, a 16. Élőnyelvi Konferencia számos előadása).

Néhány ilyen, a köztudatban elterjedt állításról én is megkérdeztem adatközlőimet. Egy egytől ötig terjedő (1-egyáltalán nem értek egyet, 5-teljesen egyet értek) skálán kellett jelezniük, mennyire értenek egyet, mennyire tartanak igaznak egy-egy állítást.

**79. ábra. Mennyire értesz egyet a következő állítással,
mennyire tartod igaznak? (%)**

N=1490

a) Ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban; b) A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése; c) Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása; d) A nyelvjárás a köznyelv romlott változata; e) A nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat; f) A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen; g) Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is; h) Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul; i) Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul

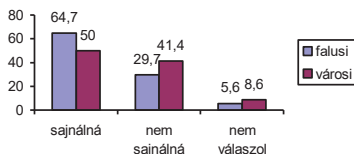
Annak ellenére, hogy az előzőekben a tanulók többsége azt vallotta, hogy lakóhelyükön nem beszélnek nyelvjárásban, s ők sem használják anyanyelvüknek ezt a változatát, nem értenek egyet azzal az állítással, mely szerint ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban. A tanulók válaszaiból az is kiderül, hogy a köznyelv elsajátítását még a nyelvjárások megőrzésénél is szükségesebbnek (*A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése, Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása, Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is*) tartják. Mindenképp biztató, hogy a nyelvjárásokat, beszélőiket egyértelműen negatív színben említő kijelentésekkel nem értettek egyet a fiatalok (*A nyelvjárás a köznyelv romlott változata, A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen*). Az erdélyi és a kárpátaljai magyar beszéd szépségére vonatkozó állításokra kapott jelölések összhangban vannak a *Véleményed szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?* kérdésre kapott válaszokkal: nagy arányú azok száma, akik saját szülőföldjük magyar beszédét mondják a legszebbnek.

A két településtípus lakóinak válaszaik között csak három esetben figyelhető meg statisztikailag is szignifikáns különbség: a falusiak inkább egyet értenek azzal az állítással, mely szerint a nyelvjárás érték, s fontos a megőrzése ($\chi^2=36,043$, $df=5$, $p<0,000$). Ez a már korábbiakban is leírt feltételezést támasztja alá: a városiak kevésbé érzik magukénak ezt a változatot, így kevésbé érzik feladatuknak megőrzését. Ugyanerre utalhat a *Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is* állításra érkezett válaszok alakulása is: a városi tanulók alacsonyabb értékelése ($\chi^2=23,800$, $df=5$, $p<0,000$) valószínűleg az állítás első részére vonatkozik, hiszen a *Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása* kijelentéssel nagyobb arányban értettek egyet. *A nyelvjárás a köznyelv romlott változata* kijelentésre mindkét településtípus lakói hármasnál alacsonyabb értékelést adtak, azaz nem értenek egyet vele, viszont a városi fiatalok 0,4-del magasabb jelölése arra utal, hogy körükben többen gondolnak így a magyar nyelvnek erre a változatára ($\chi^2=12,970$, $df=5$, $p<0,05$).

Ez az érzelmi kötődés terén megnyilvánuló különbség a következő kérdésnél is megfigyelhető:

80. ábra. Sajnálád, ha kivesznének a nyelvjárások? (%)

N=1490

$$\chi^2=25,635, df=2, p<0,000$$

A városiaknak csak 50%-a sajnálná, ha kivesznének a nyelvjárások. A falusiak közül viszont többen sajnálnák, ha eltűnnének a nyelvjárások, mint ahányan magukat nyelvjárási beszélőnek vallották. Hiszen az előző kérdésnél 31%-uk, ennél pedig már 64,7%-uk adott igenlő választ. Ez a különbség arra enged következtetni, hogy annak ellenére, hogy a nyelvjárások presztízse nem túl nagy a vizsgált csoport körében, rejtett presztízse viszont van. Hiszen amikor az érzelmek felől közelítik meg a kérdést, jóval pozitívabb attitűdről vallanak a számok. Erről Sándor Anna és Kiss Jenő is szólt már idézett munkáikban, melyek a szlovákiai Kolon, illetve a magyarországi Mihályi iskoláiban végzett gyűjtésekről számolnak be (Kiss 1996: 142, Sándor 2001: 90).

Ezt az érzelmes szemléletet figyelhetjük meg a tanulók indoklásaiban is:

Sajnálná, mert: „A gyerekeink már nem ismernék meg a régi nyelvjárásokat”, „A magyar nemzet egy kincse veszne ki”, „A nyelvjárások a néphagyomány része, melyet őrizni kell”, „A nyelvjárások nagyon szép szokások és kár értük”, „Az egy olyan érték, ami nincs még egy a világon. Ez egy pici csoda”, „Ez értéke a nyelvnek, szerintem vigyázni kell rá”, „Szerintem a nyelvjárássra úgy kell tekintenünk, mint egy értékre. Más-más nép öröksége”, „Az ilyen értékeket őrizni kell”.

Azok magyarázataiból, akik azt vallották, hogy nem sajnálnák, ha kivesznének a nyelvjárások, több esetben kiderül, hogy valamilyen negatív élmény befolyásolhatta véleményüket.

Nem sajnálná, mert: „Akkor legalább minden ember szépen beszélne”, „Akkor mindenki egyformán beszélne és nem tennének kivételeket, és nem csúfolnák az olyan embereket, akik nyelvjárásban beszélnek”, „Azért mert megtanulnák helyesen beszélgetni és nem sólnának meg azért”, „Legalább mindenki egyformán beszélne, nem lenne piszkálódás, hogy azt nem

úgy kell ejteni, hanem így, meg stb.”, „Akkor mindenki szépen beszélne és büszkéek lennének a kárpátaljai magyarokra”.

Olyan negatív véleményeket is olvashatunk, amelyeken ismét valamilyen tévhit, sztereotípiát hatása fedezhető fel, s melyek eloszlatása sürgető feladatunk: *„Tisztáb lenne a nyelv”, „A magyar nyelv nem a nyelvjárásokon alapul, és én kultúrátlan szeretnék beszélni”, „Legalább nem kellene kijavítanom nagyszüleimet”, „Idegesítőnek tartom, hogy minden szót kifordítanak, és így nehezebben tanulnak ukránul”, „Mert nem érdekelnek és inkább a „tiszta” magyar nyelvet tartom jobbnak, előnyösebbnek”.*

2. Az iskola típusa szerinti megoszlás

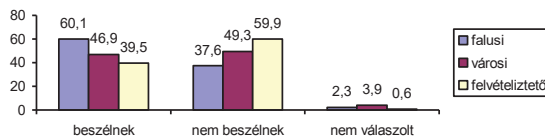
Statisztikailag szignifikáns különbség figyelhető meg a különböző iskolatípusok tanulójának válaszolási aránya között, amikor a nyelvjárások fogalmára kérdeztem rá: a falusi iskolákban tanulók 68,6%-a, a városi iskolások 54,1%-a, míg a felvételiztető iskolákban megkérdezettek 76,2%-a határozta meg a nyelvjárások fogalmát ($\chi^2=36,208$, $df=2$, $p<0,000$). Legpontosabban a tehetséggondozó iskolák végzősei határozták meg ennek a változatnak a lényegét: *„A nyelvjárás egy adott helyre, területre jellemző beszéd mód, beszéd stílus”, „A nyelvnek egy bizonyos helyre jellemző változata”, „Az egy adott nyelv különböző településeken való használata, eltérhet egymástól. Egy szónak más-más településen más-más jelentése lehet”.*

Legkisebb arányban és legfelszínesebben a városi iskolákban tanulók fejezték ki gondolataikat: *„A mi településünkön nincsen nyelvjárás, mert mi egyenesen magyarul beszélünk”, „A nem tisztá magyar nyelvet, amit a község átalakít”, „A szavak elején és végén megváltoznak a betűk”, „Amikor néhány szót helytelenül ejtenek”.*

Legmagasabb arányban a falusi iskolák tanulói (60,1%) vallják azt, hogy lakóhelyükön beszélnek valamilyen nyelvjárást. Meglepő, hogy még a városi iskolákban is többen mondják, hogy környezetükben beszélnek nyelvjárásban, mint a tehetséggondozó iskolákban: a felvételi útján kiválasztott, jó képességű fiataloknak csak 39,5%-a szerint beszélnek lakóhelyén a köznyelvi normától eltérő módon.

81. ábra. A te településeden beszélnek valamilyen nyelvjárást? (%)

N=1490

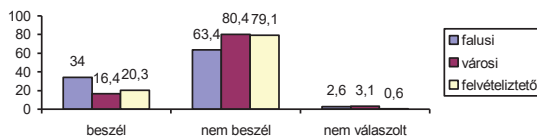

$$\chi^2=43,359, df=4, p<0,000$$

Még kisebbek a számok, amikor azt kérdezem, hogy *Te beszélsz nyelvjárársban?*.

82. ábra. Te beszélsz nyelvjárársban? (%)

N=1490

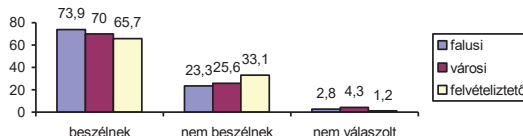
$$\chi^2=52,703, df=4, p<0,000$$

A falusi iskolákban 34%, a felvételiztető iskolákban 20,3%, a városi iskolákban mindössze 16,4% válaszolt igennel erre a kérdésre. Pedig a falusi iskolák tanulói 99,9%-a, a városi iskolák 20,5%-a, a felvételiztető iskolák 74,4%-a falun él.

Ellenben a szomszéd falu lakóinak beszédében az adatközlők többsége iskolája típusától függetlenül felismeri a nyelvjárási jelenségeket. Legkisebb arányban (65,7%) a kollégiumban élő, lakóhelyüktől 1-2 hétig távol levő fiatalok jelölték az igen választ.

83. ábra. A szomszéd település magyar lakói beszélnek nyelvjárársban? (%)

N=1490

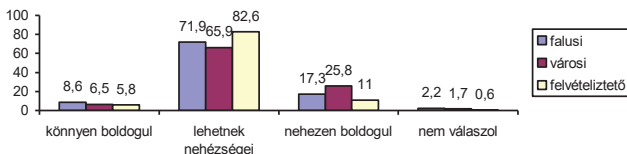
$$\chi^2=11,779, df=4, p<0,05$$

Ez lehet az oka annak is, hogy legkevesebben a felvételiztető iskolák tanulói közül tudtak olyan szavakat sorolni, amiket a szomszéd településen másképp mondanak. A falusi iskolák tanulóinak 52,3%-a sorolt kifejezéseket, jelenségeket. A városi iskolákban ez az arány 43,5%, a felvételiztető iskolákban pedig 41,9% ($\chi^2=13,132$, $df=4$, $p<0,05$).

Mindhárom típusú oktatási intézményben úgy nyilatkoztak a fiatalok, hogy Kárpátalján lehetnek nehézségei azoknak, akik csak nyelvjárásban beszélnek. A városi fiatalok közül gondolják legtöbbször (25,8%) úgy, hogy egyenesen nehezen boldogul az ezt a változatot beszélő ember.

84. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátalján, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=1490

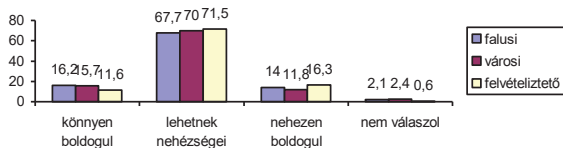

$\chi^2=26,899$, $df=6$, $p<0,000$

Iskolatípustól függetlenül nagyobb arányban vallották azt, hogy szerintük könnyen boldogul nyelvjárási beszédével valaki Magyarországon, mint ahogy a kárpátaljai helyzet kapcsán nyilatkoztak.

85. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Magyarországon, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=1490

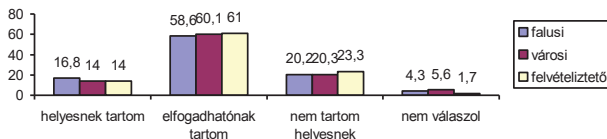

$\chi^2=6,444$, $df=6$, $p=0,375$ (nem szignifikáns)

A tanulók többsége engedékenynek mutatkozik a mindig, mindenhol nyelvjárásban beszélő emberekkel: helyesnek sem, de helytelennek sem mondják. Inkább a közömbös *elfogadhatónak tartom* választ jelölték legtöbbször.

86. ábra. Hogyan vélekedsz azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol nyelvjárásban beszélnek? (%)

N=1490

$\chi^2=6,731$, $df=6$, $p=0,346$ (nem szignifikáns)

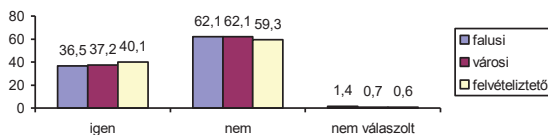
Azok közül, akik helytelenítik a nyelvjárások minden helyzetben való használatát, csak elvétve olvashatunk olyan indoklást, amely esetleges kommunikációs zavarra hivatkozna: „Néha nehéz megérteni, mit mondanak”, „Néhány ember nem értheti meg, hogy a másik mit szeretne ezzel”.

A legtöbben a társadalmi megítélés miatt, „illendőségből” tartja kerüldendőnek ezt a változatot: „Nem nézi mindenki jó szemmel”, „Nem mindenhol illik nyelvjárásban beszélni”, „Mert ha elmegy a községházára, és nem tud szépen megszólalni...”, „Mások furcsállhatják, én pedig elitélem, mivel ocsmány, amikor elitebb helyen valaki tájsozlással fejezi ki magát”.

A *Te mindig minden helyzetben egyformán beszélsz?* kérdésre kapott válaszok nem mutatnak lényeges összefüggést az iskolák típusával: a tanulók többsége saját bevallása szerint különböző tényezőktől függően másképp beszél.

87. ábra. Te mindig minden helyzetben egyformán beszélsz? (%)

N=1490

$\chi^2=2,497$, $df=4$, $p=0,645$ (nem szignifikáns)

A felvételiztető iskolák tanulói közül többen is pontosan meghatározták szituatív kettősnyelvűségüket: „Bár nem használom a települesem nyelvjárását, de mégis más a beszédmódom otthon és mondjuk a hivatalban vagy a barátaim között”, „Ha Viskén vagyok, akkor viskiesen beszélek, ha Beregen, akkor csak tisztán magyarul”, „Ha otthon vagyok, úgy beszélek, mint otthon. Ha pedig elit környezetbe, ott meg kell adni a tiszteletet a szép magyar

nyelvnek”. Egyik ilyen fiatal arról számolt be, hogy neki éppen köznyelvi beszédéből adódott kellemetlensége szülőfalujában: „Már többször megszóltak azért, amiért nem úgy beszélek mint ő, vagyis a falumbeli. Furcsa neki”.

Legkevésbé a falusi, leginkább a városi iskolák tanulóit zavarja a nyelvjárási beszéd családi környezetben. A felvételiztető iskolák tanulójának válasza itt a falusiakéhoz közelít: 72,7%-ukat egyáltalán nem zavarja, ha valaki a családban nyelvjárásban beszél.

34. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a családban? (%)

N=1490

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falusi	73,8	18,9	4,3	3
Városi	53,1	29,2	11,8	5,8
Felvételiztető	72,7	22,1	4,7	0,6

$\chi^2=69,137$, $df=6$, $p<0,000$

Baráti társaságban viszont már mindhárom csoport szerint zavaróbb a nem köznyelvi megszólalás: a falusi intézményekben 6,4%, a felvételiztető iskolákban 7,6%, a városi iskolákban 16,7% nyilatkozott így.

35. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet baráti körben? (%)

N=1490

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falusi	60,8	29,9	6,4	2,9
Városi	38,2	41,1	16,7	4,1
Felvételiztető	49,4	43	7,6	0

$\chi^2=81,935$, $df=6$, $p<0,000$

Az iskolára vonatkozóan az arányok hasonlóak, a százalékos értékek magasabbak: itt inkább, s több fiataalt zavar ez a nyelvváltozat.

36. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet az iskolában? (%)**N=1490**

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falusi	50,7	35,6	11,2	2,5
Városi	39,6	38,4	18,6	3,4
Felvételeztető	33,7	50,6	15,1	0,6

 $\chi^2=37,610$, $df=6$, $p<0,000$

Szintén hasonló aránybeli különbségekkel, s növekvő számban tartják elfogadhatatlannak, ha valaki egy üzletben a köznyelvi normának nem megfelelő módon szól.

37. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet az üzletben? (%)**N=1490**

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falusi	43,3	40,5	13,3	3
Városi	30,9	42,3	22,5	4,3
Felvételeztető	36	45,3	17,4	1,2

 $\chi^2=31,376$, $df=6$, $p<0,000$

A nyilvános beszéd esetében változott az aránybeli különbség: ebben a helyzetben leginkább (46,5%) a tehetséggyondozó iskolák tanulóit zavarja a nem köznyelvi felszólalás, legkevésbé (29,4%) a falusi intézmények fiataljait.

38. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet nyilvános beszédben? (%)**N=1490**

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falusi	35,2	32,5	29,4	2,9
Városi	22,9	37,1	35,7	4,3
Felvételeztető	21,5	32	46,5	0

 $\chi^2=42,466$, $df=6$, $p<0,000$

A templomban felhangzó nyelvjárási szót leginkább (33,1%) a felvételiztető iskolák tanuló helytelenítik. Ez azzal lehet összefüggésben, hogy a 7 intézmény közül ötöt az egyház működtet, így a tanulók mindennapjainak szerves része a vallás gyakorlása, s így nyelviileg is mintául szolgál. S számukra a minta a köznyelv.

39. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a templomban? (%)

N=1490

Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falusi	42,4	29,2	25,1	3,3
Városi	39,9	31,4	23,7	5,1
Felvételiztető	29,7	36,6	33,1	0,6

$\chi^2=20,240$, $df=6$, $p<0,005$

A médiumokban használt nyelvváltozatként is legkevésbé a líceumok, gimnáziumok tanulói fogadják el a nem köznyelvi változatot: 58,1%-ukat nagyon zavarja, elfogadhatatlannak tartja. Legengedékenyebbek ebben az esetben a falusi iskolák tanulói.

40. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a televízióban, rádióban? (%)

N=1490

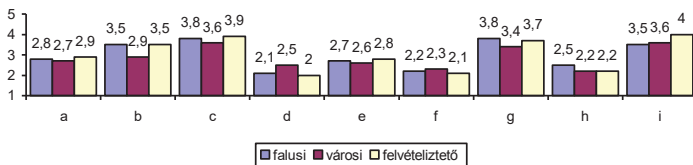
Településtípus	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Falusi	33,5	25,4	38,6	2,4
Városi	27,1	25,1	43,7	4,1
Felvételiztető	13,4	28,5	58,1	0

$\chi^2=43,064$, $df=6$, $p<0,000$

A különböző, nyelvhasználatot érintő állítások értékelése az iskolák típusa szerinti megoszlásban a következőképpen alakul:

88. ábra. Mennyire értesz egyet a következő állítással, mennyire tartod igaznak? (%)

N=1490

a) Ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban; b) A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése; c) Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása; d) A nyelvjárás a köznyelv romlott változata; e) A nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat; f) A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen; g) Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is; h) Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul; i) Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul

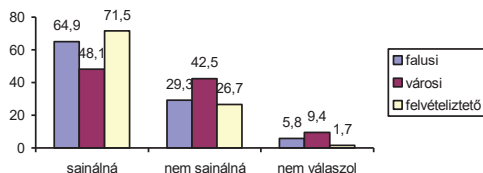
A legtöbb állítás megítélésénél a falusi és a felvételiztető iskolák tanulóinak véleménye közelít egymáshoz: inkább egyet értenek a nyelvjárásokat, beszélőiket pozitív színben feltűntető kijelentésekkel (*A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése, A nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat*, $\chi^2=65,466$, $df=10$, $p<0,000$) míg a városiak a negatív véleményekre adtak magasabb értékeket (*A nyelvjárás a köznyelv romlott változata*, $\chi^2=40,173$, $df=10$, $p<0,000$, *A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen*, $\chi^2=31,996$, $df=10$, $p<0,000$). A köznyelv elsajátítását (*Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása*) a falusi és tehetséggondozó iskolákban fontosabbnak tartják: ez azzal függhet össze, hogy a városi fiatalok elsődleges nyelvváltozatukat köznyelvnek mondják, s nem érzik úgy, hogy rájuk vonatkozna ez az állítás. A *Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is* kijelentéssel is kevésbé értenek egyet, mint a másik két iskolatípus tanuló: valószínűleg (ahogy már a lakóhely típusa szerinti változónál említettem) nem érzik fontosnak, hasznosnak, szükségesnek egy nyelvjárás ismeretét ($\chi^2=42,571$, $df=10$, $p<0,000$). Egyik csoport sem gondolja úgy, hogy Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul, saját szülőföldjük magyar beszédét (*Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul*) viszont mindegyik iskolatípusban a legszebbnek mondják. Kiemelkedő értéket adtak erre az állításra a líceumok, gimnáziumok tanulói ($\chi^2=26,775$, $df=10$, $p<0,01$).

Bár a nyilvánosabb színtereken elfogadhatatlannak tartják, s magukat nem mondják nyelvjárási beszélőknek, leginkább (71,5%) mégis a felvételiztető intézményekben sajnálják, ha eltűnnének a magyar nyelvnek ezek a változatai. A városiak közül csupán 48,1%

nyilatkozott így, s 9,4%-uk nem is válaszolt erre a kérdésre. Ez is arra utal, hogy nem éreznek kötődést ehhez a változathoz, közömbösek irányába.

89. ábra. Sajnálná, ha kivessznének a nyelvjárások? (%)

N=1490

$\chi^2=46,468$, $df=4$, $p<0,000$

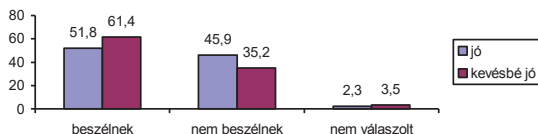
2. Az érdemjegy szerinti megoszlás

Nem meglepő, hogy a nyelvjárások meghatározására érkezett válaszok összefüggést mutatnak ($\chi^2=63,980$, $df=1$, $p<0,000$) a magyar nyelvből szerzett érdemjeggyel: a jó érdemjegyű tanulók 70,9%-a, a kevésbé jó tanulónak kevesebb, mint fele (47,6%) tudta megfogalmazni, mit nevez nyelvjárásnak (tájnyelvnek vagy tájszólásnak).

Ennek ellenére a következő kérdésnél fordított az arány: a kevésbé jó érdemjegyű fiatalok (annak ellenére, hogy nem tudták, vagy éppen nem akarták meghatározni a nyelvjárások fogalmát) többen (61,4%) ismerik fel/el lakóhelyük nyelvjárási beszédét.

90. ábra. A te településeden beszélnék valamilyen nyelvjárást? (%)

N=1490

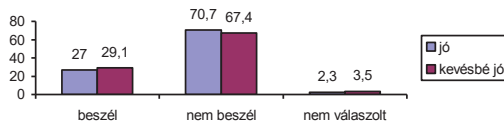

$\chi^2=13,108$, $df=2$, $p<0,001$

A következő kérdésnél már nincs statisztikailag lényeges különbség: érdemjegytől függetlenül a tanulók többsége azt vallja, hogy nem beszél nyelvjárásban.

91. ábra. Te beszélsz nyelvjáráásban?

N=1490

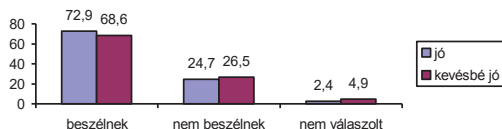

$\chi^2=2,281$, $df=2$, $p=0,320$ (nem szignifikáns)

A szomszéd település lakóinak beszédét ellenben a többség (72,9%, ill. 68,6%) nyelvjárásinak mondja. A magyar nyelv órákon jobban teljesítők közül valamivel többen nyilatkoztak így, mint a nyelvi kérdések iránt valószínűleg kevésbé érdeklődő fiatalok.

92. ábra. A szomszéd település magyar lakói beszélnek nyelvjáráásban? (%)

N=1490

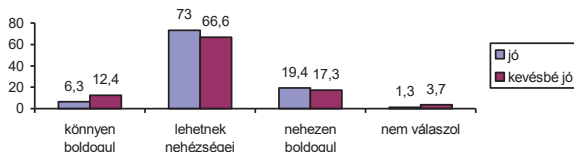
$\chi^2=6,329$, $df=2$, $p<0,05$

Ez a különbség akkor is megmutatkozik ($\chi^2=8,132$, $df=2$, $p<0,05$), ha megnézzük, milyen arányban tudtak sorolni olyan szavakat, kifejezéseket, amiket megfigyeléseik alapján másképp mondanak a környező településeken. A jó érdemjegyű tanulók 50%-a, a kevésbé jó érdemjegyűek 44,1%-a adott választ erre a kérdésre.

A magyar nyelvből jó jegyet szerző fiatalok közül többen (73%) gondolják úgy, hogy Kárpátalján lehetnek nehézségei annak, aki csak nyelvjáráásban beszél, mint azok, akik kevésbé felelnek meg az anyanyelvi órákon támasztott követelményeknek (66,6%).

93. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátalján, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=1490

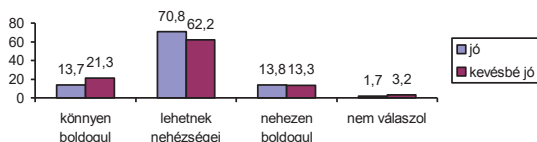

$\chi^2=23,357$, $df=3$, $p<0,000$

Ugyanez mondható el a magyarországi boldogulásra vonatkozó kérdés kapcsán is: a jobb tanulók 70,8%-a, a kevésbé jó tanulók 62,2%-a szerint okozhat érvényesülési problémát Magyarországon a nyelvjárások használata.

94. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Magyarországon, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=1490

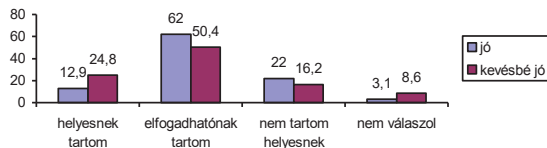
$\chi^2=15,775$, $df=3$, $p=0,001$

Ha a két területre vonatkozó adatokat összehasonlítjuk, látható, hogy a magyar nyelv órákon nyújtott teljesítménytől függetlenül is úgy gondolják a kárpátaljai fiatalok, hogy lakóhelyükön nehezebben érvényesül egy nyelvjárási beszélő, mint Magyarországon.

A kevésbé jó tanulók engedékenyebbnek mutatkoznak a mindig nyelvjárásban beszélőkkel, 24,8%-uk egyenesen helyesnek tartja. A jó érdemjegyű tanulóknak 12,9%-a nyilatkozott így.

**95. ábra. Hogyan vélekedsz azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol
nyelvjárásban beszélnek? (%)**

N=1490

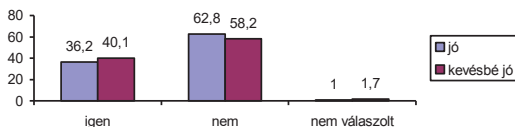
$$\chi^2=53,178, df=3, p<0,000$$

Ha összehasonlítjuk a két csoport indoklásait, feltűnik, hogy azok a 7–12-es osztályzatú fiatalok, akik helyeslik, ha valaki mindenhol nyelvjárásban beszél, T/3. személyben fogalmaznak, s a nyelvváltozat hagyományosságát, identitásjelölő funkcióját emelik ki („Ezzel képviselik szülőföldjüket, nem tagadják le hovatartozásukat”, „Megvédik a saját hagyományaikat”). Ezzel szemben a kevésbé jó jegyű adatközlők válaszai között gyakran fordul elő a magyarázkodást kerülő, enyhén dacos közlés: „Csak úgy”, „Csak”, „Az úgy jó!!!”. Olyan is akad, amelyikből bizonytalanság olvasható ki: „Az nem szégyen szerintem, de viszont lehet, hogy valamikor igen”.

Az érdemjeggyel nem mutatnak összefüggést a következő kérdésre kapott adatok: a tanulók többsége azt vallja, hogy nem beszél minden helyzetben egyformán.

96. ábra. Te mindig minden helyzetben egyformán beszélsz? (%)

N=1490

$$\chi^2=3,341, df=2, p=0,188 \text{ (nem szignifikáns)}$$

A korábbi számadatokat látva nem meglepő, hogy a kevésbé jó tanulókat kevésbé zavarja a nyelvjárási beszéd családi körben.

41. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a családban? (%)**N=1490**

Érdemjegy	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Jó	67,2	23,4	6,6	2,9
Kevésbé jó	70,3	18,2	6,1	5,5

$$\chi^2=8,855, df=3, p<0,05$$

Az arányok nem változnak a baráti körre vonatkozóan sem, viszont itt is többen mondják azt mindkét csoportban, hogy elfogadhatatlannak tartják ennek a változatnak a használatát.

42. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet baráti körben? (%)**N=1490**

Érdemjegy	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Jó	50,4	37,5	9,8	2,3
Kevésbé jó	62,5	24,5	8,1	4,9

$$\chi^2=27,690, df=3, p<0,000$$

A kevésbé jó érdemjegyű tanulónak több mint a felét (57,6%) egyáltalán nem zavarja, ha valaki az iskolában nyelvjárásban beszél. A jó érdemjegyű fiataloknak 42%-a érez ugyanígy.

43. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet az iskolában? (%)**N=1490**

Érdemjegy	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Jó	42,0	41,2	14,8	2
Kevésbé jó	57,6	28,0	10,1	4,3

$$\chi^2=36,402, df=3, p<0,000$$

Az üzletben használt nyelvvaltozatról az előzőekhez hasonlóan vélekednek: a jó tanulók kevésbé engedékenyebbek ezzel a változattal, beszélőivel.

44. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet az üzletben? (%)**N=1490**

Érdemjegy	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Jó	36,7%	44,1%	17,0%	2,2
Kevésbé jó	46,4%	33,1%	14,1%	6,3

 $\chi^2=29,928$, $df=3$, $p<0,000$

Ugyanez mondható el a nyilvános beszédre vonatkoztatva is. A számokat nézve megfigyelhető, hogy az előző adatokhoz viszonyítva itt jóval nagyobb a különbség a két csoport véleménye között: a jó érdemjegyűek 35,3%-át, a kevésbé jó érdemjegyűek 26,2%-át zavarja nagyon, ha valaki nyilvános felszólalásakor nyelvjárását használja.

45. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet nyilvános beszédben? (%)**N=1490**

Érdemjegy	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Jó	26,4%	36,3%	35,3%	2
Kevésbé jó	42,7%	25,1%	26,2%	6,1

 $\chi^2=54,451$, $df=3$, $p<0,000$

Bár a templom az ilyen kisebb közösségek esetében inkább családiasnak, meghittnek tekinthető, a tanulók 27,6%-át, illetve 19,3%-át zavarja a nem köznyelvi beszéd használata. A jó érdemjegyű fiataloknak a lelkésszel szembeni nyelvhasználati elvárásai nyilvánulhatnak meg ezekben a számokban.

46. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a templomban? (%)**N=1490**

Érdemjegy	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Jó	37,9%	31,8%	27,6%	2,8
Kevésbé jó	47,8%	27,1%	19,3%	5,8

 $\chi^2=22,224$, $df=3$, $p<0,000$

A televízióban, rádióban a jó érdemjegyűek 46,5%-át nagyon zavarja, a kevésbé jó tanulók 43,8%-át egyáltalán nem zavarja, ha valaki nyelvjárásban szólal meg.

47. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a televízióban, rádióban? (%)

N=1490

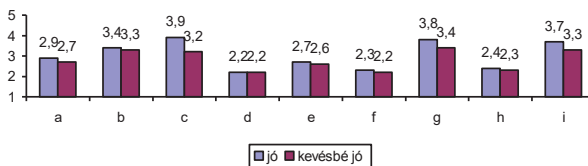
Érdemjegy	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszol
Jó	25,0%	26,7%	46,5%	1,7
Kevésbé jó	43,8%	22,5%	28,2%	5,5

$\chi^2=68,981$, $df=3$, $p<0,000$

A különböző nyelvváltozatokra vonatkozó állítások értékelésénél csak néhány esetben látható érdemjegy szerinti lényeges különbség a vélemények között.

97. ábra. Mennyire értesz egyet a következő állítással, mennyire tartod igaznak? (%)

N=1490

a) Ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban; b) A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése; c) Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása; d) A nyelvjárás a köznyelv romlott változata; e) A nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat; f) A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen; g) Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is; h) Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul; i) Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul

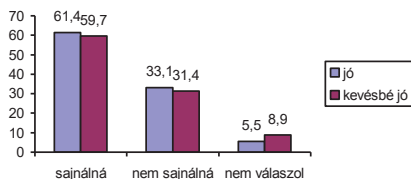
A magyar nyelvből jó érdemjegyre teljesítő fiatalok fontosabbnak tartják a köznyelv elsajátítását, mint kevésbé jól teljesítő társaik (*Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása, Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is*, $\chi^2=49,731$, $df=5$, $p<0,000$, ill. $\chi^2=39,730$, $df=5$, $p<0,000$). A kárpátaljai magyar nyelv értékelésénél is megfigyelhető ez az aránybeli különbség: a nyelvi kérdésekkel inkább

foglalkozó fiatalok határozottabban vallják azt, hogy *Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul* ($\chi^2=36,673$, $df=5$, $p<0,000$).

Annak ellenére, hogy a nyelvjárások meghatározásakor, a nyelvjárások és beszélőik megítélésekor lényeges különbségek mutatkoztak a két csoport véleménye között, az érzelmeik felől közelítve ugyanúgy nyilatkoztak: jó és kevésbé jó tanuló egyaránt sajnálná (61,4%, ill. 59,7%), ha eltűnnének a nyelvjárások.

98. ábra. Sajnálnád, ha kivesznének a nyelvjárások? (%)

N=1490

$\chi^2=5,300$, $df=2$, $p=0,071$ (nem szignifikáns)

4. Összefoglaló megjegyzések

A fent bemutatott eredményekből kiderül, hogy a kárpátaljai magyar iskolások nyelvjárásokról, nyelvjárási beszélőkről való vélekedése igencsak összetett képet mutat.

A többség valamilyen formában meghatározta ennek a változatnak a fogalmát: leginkább hagyományként, az identitás kifejezőjeként tekintenek ezekre a változatokra. Élő kommunikációs eszköznek csak kevesen nevezik. Statisztikailag lényeges különbség figyelhető meg mindhárom vizsgált változó szerint: legnagyobb arányban, legpontosabban a falusi, felvételiztető iskolában tanuló, magyar nyelvből jobb érdemjegyű fiatalok adtak választ erre a kérdésre. A városi, kevésbé jó érdemjegyű tanulók valószínűleg kevésbé foglalkoznak tudatosan a nyelveket, s különösen a nyelvváltozatokat érintő kérdésekkel, mint a tehetséggondozó iskolák jó érdemjegyű neveltjei.

Ennek ellenére a lakóhelyükön beszélt változat nyelvjárásiasságát legkevésbé ebben az iskolatípusban tanuló adatközlők ismerik fel/el. Náluk még a városi iskolákban is nagyobb arányban adtak igenlő választ a *Te településeden beszélnek nyelvjárásban?* kérdésre. Ugyanilyen meglepő lehet a válaszok érdemjegy szerinti alakulása: a kevésbé jó tanulók nagyobb arányban mondják azt, hogy lakóhelyükön beszélnek valamilyen nyelvjárást, mint azok, akik a magyar nyelv órákon jobban teljesítenek. Ezeknek az adatoknak valószínűleg az lehet a magyarázata, hogy a liceumok, gimnáziumok jó érdemjegyű fiataljai inkább meg

kívántak felelni egy formális helyzetben (iskolai tanórán) kitöltött nyelvhasználati kérdőív (véleményük szerinti) elvárásainak.

Azt, hogy beszélnek valamilyen nyelvjárást, még ennél is kevesebben vallották: a falusiaknak csupán 31%-a, a városiaknak (nem meglepő módon) csupán 17,1%-a. Legnagyobb arányban a falusi, legkisebb arányban a városi iskolák tanulói adtak igent erre a kérdésre. A többségében falusi lakhelyű felvételiztető iskolások adatai ennél a kérdésnél a városi fiatalokéhoz közelítenek. Ennek ismét csak az lehet az oka, hogy úgy érzik, meg kell felelniük egy elvárásnak. Az érdemjegy szerint nézve azonban ez nem figyelhető meg: jó és kevésbé jó tanuló azt állítja, hogy nem beszél nyelvjárásban. Ez ismét a nyelvjárás, a nyelvjárási beszéd alacsony presztízsére utal.

A szomszéd település lakóinak beszédét a többség nyelvjáráásának mondja, sőt jellemzőjeként főleg alaki és valódi tájszavakat soroltak a fiatalok. Legnagyobb arányban a falusi, jó érdemjegyű fiatalok jellemezték nyelvjáráásiként a szomszéd település magyar beszédét. Legkevésbé a lakóhelyüktől hosszú ideig távol levő líceumok, gimnáziumok diákjai tudják véleményezni, minősíteni szomszédaik beszédét (vö. a szomszéd település beszédét csúfoló mondókákra vonatkozó adatokkal: 54. ábra).

A tanulók többsége a nyelvjárási beszédet az érvényesülés hátráltatójának tekinti: többségük szerint Kárpátalján sem, Magyarországon sem könnyű annak, aki csak ezt a változatot használja. Ami meglepő lehet, mindhárom vizsgált változótól függetlenül többen gondolják úgy, hogy kisebbségi helyzetben kevésbé eredményes a köznyelvi normától eltérő beszéd, mint Magyarországon. Ha az adatok változók szerinti megoszlását nézzük, kiderül, hogy a városi, városi iskolában tanuló, jó érdemjegyű fiatalok nagyobb arányban mondják azt, hogy nehezen boldogul az, aki anyanyelvének csak egy változatát (valamely nyelvjárást) ismeri, s használja.

Ennek ellenére lakóhelytől és iskolatípustól függetlenül elnézőek azokkal, akik mindig és mindenhol nyelvjárásban beszélnek. A kevésbé jó érdemjegyű tanulók inkább helyeslik, mint azok, akik az anyanyelvi órákon jobban teljesítenek. A magyarázatokból az is kiderül, hogy az adatközlők érzékelik a nyelvváltozat alacsony társadalmi presztízsét, elismertségét, ennek ellenére nem nyilatkoznak róla egyértelműen negatívan. Ez rejtett presztízsre utal.

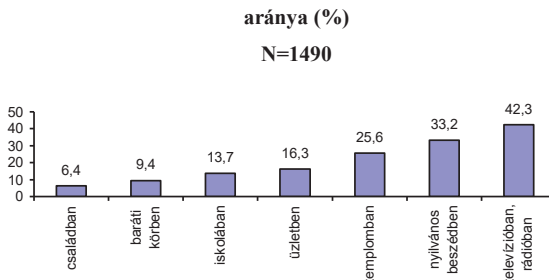
A vizsgált változótól függetlenül a válaszadók többsége azt vallja, hogy beszédhelyzettől, beszédpartnertől, a partner nyelvváltozatától függően különbözőképpen beszél. Ebből arra következtethetünk, hogy bár a többség azt állítja, hogy nem beszél nyelvjárásban, a gyakorlatban több nyelvváltozatot használnak a szituációtól függően. Ez is

azt a feltevést támasztja alá, hogy a nyelvjárás, tájszólás kifejezés alacsony elismertsége, a köztudatban hozzájuk kapcsolódó negatív vagy érzelmes hangulat miatt kerülik ezt a megnevezést a fiatalok.

Az adatokból kiderül, hogy minél formálisabb egy helyzet, annál inkább helytelenítik a nyelvjárási beszédet a fiatalok. A városi, városi iskolák tanulói informális helyzetben nagyobb mértékben kerülnék ennek a változatnak a használatát, míg a formális helyzetekben a felvételiztető iskolások vallanak így. A kevésbé jó érdemjegyű fiatalok ezeknél a kérdéseknél is engedékenyebbek mutatkoztak társaiknál. Az alábbi ábrán azt szemléltetem, hogy melyik helyzetben milyen arányban tartják elfogadhatatlannak a nem köznyelvi változat használatát adatközlőim. Ebből az is kiderül, hogy a kárpátaljai magyar iskolások mely szintereket milyen mértékben tekintenek formálisnak, olyanoknak, ahol különösen ügyelnünk kell beszédmódunkra. Feltételezhető, hogy az itt látható adatok fordítottan arányosak azzal, hogy milyen gyakorisággal használhatják/hallhatják ezt a változatot az adott helyzetben, helyen. Hiszen, ha csak a két szélső adatot nézzük:

- a családban zavarja őket a legkevésbé – itt használják/hallják a leggyakrabban
- leginkább a televízióban, rádióban helytelenítik – itt hallják legritkábban

99. ábra. A nyelvjárási beszédet az adott helyzetben elfogadhatatlannak tartók

Meglepő lehet, hogy a családi és a baráti kör után az iskolában zavarja legkevésbé a tanulókat a nyelvjárási beszéd. Pedig ez az a hely, ahol a köznyelv normáival ismerkednek, s az anyanyelvórákon ennek elsajátíttatása az egyik fő cél. Ennek ellenére valószínűleg oktatási intézményüket családiásnak, meghittnek, tanáraikkal, társaikkal való viszonyukat természetesebbnek tekintik.

A köztudatban élő sztereotípiákat idéző állításokról a tanulók többsége mértékletesen nyilatkozik: nem értenek vele teljesen egyet, de nem is tagadják. Ez is, a korábbi eredményekhez hasonlóan, a nyelvváltozattal, megítélésével szembeni bizonytalanságukat

bizonyítja. Az biztató, hogy alacsonyabb értékeket kaptak azok a kijelentések, amelyek valamilyen negatív színezetben említik a nyelvjárásokat, beszélőiket. A köznyelv elsajátításának fontosságát hangsúlyozzák, s saját szülőföldjük magyar beszédét a legszebbnek mondják.

A bizonytalanság, elzárkózás, közömbösnek tűnő attitűd ellenére a legtöbben sajnálnák, ha kivessznének a nyelvjárások: ez az érzelmi kötődést, a nyelvjárások rejtett presztízsét bizonyítja. A városi fiatalokat kevésbé érdekli a nyelvváltozat jövője: úgy érezhetik (s a különböző sztereotípiák ezt csak erősítik), hogy nekik semmi közük ehhez a „*falusi beszédhez*”. S ahogy Kiss Jenő megfogalmazta Nyelvjárásművelés című tanulmányában: „...a városi tanulók könnyen kerülhetnek a nyelvjárásokkal kapcsolatos tévhitek kelepccéjébe, és tanári segítség, tudniillik felvilágosítás nélkül esetleg rögzül sokukban az a lenéző attitűd, amelynek társadalmi hatása egyáltalán nem kívánatos” (2004: 240). S ugyanez a tanári felvilágosító munka szükséges ahhoz is, hogy a másik csoport szemléletéből is eltűnjön a bizonytalanság, s tudatosan, otthonosan használják anyanyelvük minden általuk ismert változatát, s az államnyelvet is.

5. Egyéb szociológiai változókkal való lényeges összefüggések

A kapott adatok több esetben statisztikailag szignifikáns összefüggést mutatnak az adatközlők nemével: a nők inkább odafigyelnek a megfelelő nyelvváltozat kiválasztására, s jobban elvárják ezt másoktól is. 65,1%-uk különböző módon beszél beszédhelyzettől függően, míg a férfiak közül csak 57,5% mondja ezt ($\chi^2=11,863$, $df=2$, $p<0,005$). Csupán 12,1%-uk tartja helyesnek, ha valaki mindig, mindenütt nyelvjárásban beszél, a férfiak 20,2%-át ez egyáltalán nem zavarja ($\chi^2=19,502$, $df=3$, $p<0,000$). Ők a különböző beszédszíntereken is engedékenyebbek a nyelvjárási beszélőkkel, mint a lányok. A fiúk kevésbé érzékelik azt, hogy valaki nehezen boldogulna nyelvjárási beszédével Kárpátalján vagy Magyarországon. A lányok viszont érzelmesebbek: közülük többen (64%) sajnálnák a nyelvjárások eltűnését, a másik csoportnak csak 57,25%-a érez így ($\chi^2=9,004$, $df=2$, $p<0,05$). Ezek alapján adatközlőimre is érvényes az, amit Kiss Jenő tapasztalt vizsgálatai során: „...a magasabb fokú diglosszia jóval gyakoribb a nők, mint a férfiak körében (s ez egybevág azon megfigyelésekkel, melyek szerint a nők általában innovatívabbak nyelviileg, mint a férfiak)” (1989: 408). Ám ahogy egy későbbi tanulmányában írja, ez „...egyáltalán nem zárja ki azt, hogy a nyelviileg innovatívabb női adatközlők meghatározott beszédhelyzetekben hagyományörző oldalukat megmutatják” (1991: 88).

Az adatközlők életkora szempontjából is különbség figyelhető meg: a fiatalabbak (a kilencedikesek) jóval elnézőbbek a nyelvjárások használatával szemben (19,3%-uk helyesnek tartja, ha valaki mindig, mindenhol nyelvjárásban beszél), mint az érettségi előtt álló társaik (12,5%-uk mondja helyesnek, $\chi^2=17,381$, $df=3$, $p<0,001$). Azt is nagyobb arányban vallják, hogy lakóhelyükön nyelvjárásban beszélnek (60,5%, illetve 48,3%, $\chi^2=22,438$, $df=2$, $p<0,000$), s hogy ők is használják a magyar nyelvnek ezt a változatát (33,4%, illetve 22,3%, $\chi^2=23,094$, $df=2$, $p<0,000$). Ennek a különbségnek magyarázata lehet:

- az idősebb korosztály érettségi előtt úgy érezheti, hogy ismeri a köznyelv normáit, s azt is használja mindenhol.
- az érettségi előtt álló tanulókkal ellentétben, a kilencedikesek mindennapjaikat egy zártabb közösségben töltik, tanulmányaikat 81,3%-uk lakóhelyén végzi (a végzősök 33,7%-a idegen környezetben tanul), s kevésbé vannak kitéve negatív élményeknek, ami esetleg a nyelvjárásokkal szembeni elzárkózó magatartáshoz vezetne.

A nem köznyelvi nyelvváltozat megítélését a szülők iskolai végzettsége is befolyásolja: minél magasabb a végzettség, annál kevésbé tartják helyesnek, kevésbé fogadják el a nyelvjárási megnyilatkozásokat a különböző helyzetekben. Ez azzal magyarázható, hogy a felsőfokú végzettségűek inkább ismerik s követik a köznyelv normáit, mint az alacsonyabb végzettségűek. S így gyermekeik nyelvi értékítéletét is ez alakíthatja.

A különböző járási adatközlőinek nyelvjárási attitűdje is eltérő: leginkább a magyar többségű Beregszászi járás és a Felső-Tisza-vidék szórványban élő magyar tanulóinak válaszai között látható különbség. A szórványban élők 62,8%-a, a beregszászi járásiak 46,2%-a szerint beszélnek lakóhelyükön nyelvjárásban ($\chi^2=24,808$, $df=8$, $p<0,005$), s míg az előbbieket 37,2%-a vallja magát nyelvjárási beszélőnek, utóbbiak közül csak 19,8% nyilatkozott így ($\chi^2=42,236$, $df=8$, $p<0,000$). A maguk nyelvhasználatát nyelvjárásnak mondó csoportnak (szórványban élők) csupán 26,3%-a érzi úgy, hogy Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul, míg a maguk nyelvváltozatát köznyelvinek, irodalminak tekintő beregszászi járásiak 48,1%-a állítja szülőföldjét az első helyre.

V. A kárpátaljai magyar iskolások köznyelvi normatudatáról

A norma fogalmának meghatározása hosszú ideje problémás kérdése a nyelvtudománynak. Abban egyet értenek a tudósok, hogy nem beszélhetünk egy nyelv kapcsán egyetlen normáról (Gorbacsevics 1978, 1978a, Ickovics 1982), hiszen „*ahány nyelvváltozat van nyelvünkben, annyi norma is*” (Bencédy 1994: 17), melyek kereszteződnek, átfedik egymást, egymásba szövődnek (Villó 1992: 20). Azt is többen megfogalmazták, hogy a nyelvi normának több összetevője van: minta, ismeret, tudás, a külső társadalmi hatásoktól befolyásolt ítélet (Balogh 1992: 23–30, Bańczerowski 1998: 129–133, Tolcsvai Nagy 1998: 201–213, 1998a, Villó 1992: 7–22). Ezek együttese alakítja egy-egy beszélőközösség normatudatát, nyelvi értékítéletét. Ezt Gombocz Zoltán 1931-ben így fogalmazta meg: „*Helyes az a nyelvi kifejezés, amely egy nyelvközösség szokásával megegyezik, helytelen az, ami vele ellentétben áll*” (Gombocz 1931: 11). Az iskolai anyanyelvórákon a köznyelvi normáit, azaz a standard szabályait kívánják a tanulókkal elsajátíttatni, gyakoroltatni, tudatosítani. Ebben a környezetben ez a *helyes*. A kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudatát vizsgáló kérdőívem utolsó részében arra keresem a választ, hogy a vizsgált csoport nyelvhasználati szokásával mi egyezik meg, azaz mit tartanak helyesnek. Egy formális helyzetben (iskolai tanóra, nyelvhasználati kérdésekre vonatkozó kérdőív kitöltése), írásban milyen minta-ismeretről, milyen mértékű köznyelvi normatudatról vallanak a számok. Melyek azok a nem köznyelvi alakok, amelyeket inkább elfogadnak, produkálnak vagy választanak a fiatalok, s ezek a döntések mely független változókkal mutatnak összefüggést.

Kérdőívemben olyan nyelvi változókról kérdeztem a tanulókat, amelyek Kárpátalján (az északkeleti nyelvjárási régióban) széles körben elterjedtek, s amelyek használatát vizsgálták már az Iskola-2000, valamint a Rétegződés-2003 felmérések során, így a korábbi adatokkal való összehasonlítás is lehetséges (Beregszászi–Csernicskó 2006a, Beregszászi–Márku 2003: 179–207). Olyan változók is szerepelnek a kérdőívben, melyek az egész magyar nyelvterületen megfigyelhetők, így a nyelvművelésnek, az iskolai anyanyelv-oktatásnak kiemelt jelenségei (suksük, szukszük, *-bV* inessivusi funkcióban, ezek hiperkorrekt használata, az *-e* kérdőszó szórendi helye, a nákozás), azaz – utalva itt Lanstyák és Szabó Mihály, illetve Beregszászi és Csernicskó megnevezésére – egyetemes változók (Beregszászi–Csernicskó 2006a: 84, Lanstyák–Szabó Mihály 1997). A mondatjavító feladatok között néhány kontaktusjelenségre is rákérdeztem: érdekelt, hogy ezeknek a jelenségeknek a nem magyar standard volta mennyire tudatos a fiatalok körében.

1. A lakóhely típusa szerinti megoszlás

A magyarországi és a kárpátaljai nyelvűvelő szakirodalom talán leginkább stigmatizált jelensége az ún. suksükölés, szukszükölés, csuksükölés (Balogh 1991, Grétsy–Kovalovszky 1980: 616–618, Horváth 1991). Ez az a jelenség, amikor a *-t* vagy *-sz*t végű igék kijelentő módú tárgyas ragozása E/3., illetve T/1.,2.,3. személyű standard alakja helyett a felszólító módú alak használatos (pl. *Holnap megkössük az egyezséget*). Több vizsgálat bizonyította, hogy a társadalmi stigma ellenére e jelenségek széles körben elterjedtek mind Magyarországon, mind a határon túli magyarok nyelvhasználatában (Balogh 1997: 354, Csernicskó 1998, Imre 1971, Kassai 1998: 23–25, Lanstyák–Szabó Mihály 1997, G. Varga 1963: 221–223, valamint a Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat, a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú, az RSS-kutatás eredményeit bemutató tanulmányok). Az is kiderült, hogy a suksükölés és a szukszükölés megítélése, ezáltal használati gyakorisága nem azonos: az utóbbi jelenség nem standard volta kevésbé tudatos (Csernicskó 2002: 313–320, Várad–Kontra 1994: 115–124).

A kárpátaljai iskolások körében a következő mondatok segítségével vizsgáltam a *-t* végű igék kijelentő módjának használatát, megítélését:

101. *A tűzoltók életük árán is eloltsák a tüzet.* (MJ)

201. *A jó gazda éppen most váloga... át az almát (átválogat).* (MK)

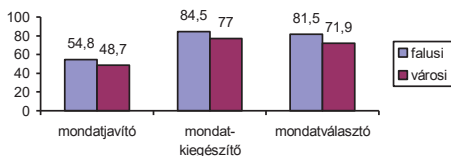
301. a) *Holnap kijavítjuk a dolgozatokat.* b) *Holnap kijavítsuk a dolgozatokat.* (MV)

A kapott adatokat abból a szempontból vizsgálom meg és közlöm, hogy milyen százalékban (arányban) adtak adatközlőim a kodifikált köznyelvi normának megfelelő választ (a "standard válaszok" kifejezéssel jelölve ezt a tényt).

Mindhárom feladattípusnál lényeges különbség látható a falusi és a városi fiatalok válaszai között: a falusiak nagyobb arányban használták a standard alakot, mint a városi tanulók. A diagramon az is látható, hogy jelentős az eltérés a standard válaszok aránya között a feladatok típusa szerint is: csakúgy, mint a korábbi erre vonatkozó magyarországi, illetve kárpátaljai vizsgálatok során, most is nagyobb arányban fogadták el a suksük, csuksük alakot, mint ahányan produkálták vagy választották (Beregasszi–Márku 2003: 179–207, Csernicskó 2003a: 170–179, Várad–Kontra 1994: 115–124).

100. ábra. A -t végű igék kijelentő módja (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=16,843$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=32,081$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=37,738$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

A szukszükölő forma az általam vizsgált csoportban is kevésbé stigmatizált, mint a suksükölés. Ezt támasztja alá, hogy jóval kevesebben adtak a köznyelvi normának megfelelő válaszokat a különböző feladatokra, mint az előző kérdésnél.

Erre a jelenségre az alábbi mondatokkal kérdeztem rá:

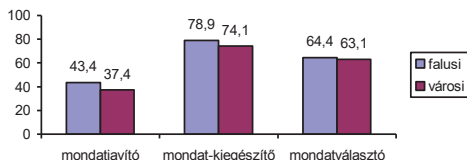
102. *Miklós félt, hogy elszalassza az utolsó lehetőséget.* (MJ)

202. *A tanár soha nem hala..... el a számonkérést (elhalaszt).* (MK)

303. a) *A tanulók nehezen választják ki a megfelelőt.* b) *A tanulók nehezen válasszák ki a megfelelőt.* (MV)

101. ábra. Az -szt végű igék kijelentő módja (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=19,336$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=31,891$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=42,961$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

Látható, hogy ismét a falusiak adtak nagyobb arányban standard válaszokat: mindhárom feladatnál szignifikáns a különbség a két csoport között. A feladattípusok ebben az esetben is befolyásolták a válaszokat: legnagyobb arányban a mondat-kiegészítést kívánó kérdés hívott elő köznyelvi választ.

A stigmatizáció mellett meg kell említenünk az ún. hiperkorrekciót, ami „...a nyelvi folyamatokat irányító aktív tényező, mely a természetes tendenciák feletti ellenőrzést célzó erőfeszítés túlzó, kiterjesztett használatát jelenti” (Pléh 1990: 56). Ez a túlzó óvatosság általában a „beszélőnek az adott kódban való bizonytalanságát” jelzi (Kenesei szerk. 2004: 115). Ilyenkor a beszélő felszólító módban is a kijelentő módú alakot használja (pl. *Azt akarom, hogy mindenki látja, amit csinálok*).

Erre a jelenségre is három feladat típussal kérdeztem rá:

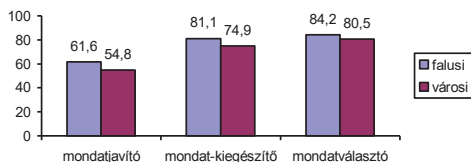
103. *A barátom leghőbb vágya, hogy látja a tengert.* (MJ)

203. *Sanyi azért utazott haza, hogy meglátogassa... nagyszüleit (meglátogat).* (MV)

303. a) *Azt akarom, hogy látják a produkciomat.* b) *Azt akarom, hogy lássák a produkciomat.* (MV)

A falusi és a városi fiatalokra a mondatjavító és a mondatválasztó feladatnál egyaránt kevésbé jellemző a túlhelyesbítés, mint a suksük alak elfogadása, választása. A nyelvi alak produkálásakor azonban nagyobb arányban (15,4%, ill. 14,2%) kaptam túlhelyesbített választ, mint suksük alakot (12,1%, ill. 12%). A számok alapján a falusiak kisebb arányban használnak hiperkorrekt alakokat, mint a városiak. Leggyakrabban a mondatjavító feladatok kapcsán fordulnak elő

102. ábra. Hiperkorrekció a -t végű igék felszólító módjában (standard válaszok %-os aránya)
N=1490

$\chi^2=16,904$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
 $\chi^2=30,748$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)
 $\chi^2=43,464$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

Ugyanez mondható el a hiperkorrekt szukszük vizsgálatokor a lakóhely típusa, illetve a feladat típusa szerint nézve a számokat: a falusiak standardabb válaszokat adtak, s nagyobb arányú az ilyen válaszok száma a mondat-kiegészítő és a mondatválasztó feladatoknál.

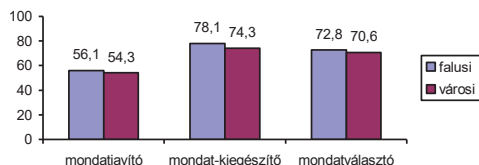
Ha összehasonlítjuk az itt látott adatokat a szukszükölés számaival, kiderül, hogy a mondatjavító és a mondatválasztó feladatok megoldásakor inkább felismerték a túlhelyesbített alak nem standard voltát, mint a szukszük formát.

104. *Nem akarom, hogy édesanyám lefagyasztsja az összes gyümölcsöt.* (MJ)

204. *Nagymamám nem engedi, hogy én daga..... a kenyérnek való tészta.* (dagaszt) (MK)

304. a) *A tanárnő megkért, osszam ki a füzeteket.* b) *A tanárnő megkért, osztjam ki a füzeteket.* (MV)

103. ábra. Hiperkorrekció a -szt végű igék felszólító módjában (standard válaszok %-os aránya)
N=1490

$\chi^2=14,693$, $df=2$, $p<0,001$ (MJ)

$\chi^2=45,975$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=53,150$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

Akárcsak a sukszükölés és a szukszükölés megítélésének, használatának összehasonlításakor, ezek hiperkorrekt alakjainak megítélése és használata között is különbség van: a túlhelyesbített sukszük alak vizsgálatok nagyobb arányban érkeztek standard válaszok mindhárom feladattípusnál, mint a hiperkorrekt szukszükre vonatkozó mondatoknál (vö. 100. ábra és 101. ábra).

A következő vizsgált változó szintén gyakran emlegetett jelensége a magyar nyelvtudománynak, nyelvművelésnek, iskolai anyanyelvoktatásnak. A *-ba/-be* illativusi helyhatározórag inessivusi funkcióban való használata már a kései ómagyar kori írásos emlékeinkben is megfigyelhető (Korompay 1992: 397–400). Tanulmányok sora foglalkozik ezzel a jelenséggel, vizsgálva korai és jelenkori használatukat, megítélésüket, megoszlásukat az írott és beszélt nyelvben, a különböző nyelvváltozatokban (Horváth V. 1994: 131–137, Kalcsó 2003: 136–139, Kontra 1998: 9–22, Pléh 1990: 55–75). Posgay Ildikó szerint nem beszélhetünk ragcseréről, csupán a *-bVn* rag n hangjának kiejtésbeli elhagyásáról van szó (Posgay 1991: 531–533). A Nyelvművelő Kézikönyv is ezen a véleményen van: a szerzők

szerint a közvetlenebb hangú beszédben terjed, s a helyesírási hibákban is tükröződik (Grétsy-Kovalovszky 1980: 270). E nagyfokú figyelem természetes következménye a túlhelyesbítés: sokszor illativusi esetben is a *-ban/-ben* inessivusi forma használata.

Ezek használatára szintén három típusú feladattal kérdeztem rá:

107. *A sok fának köszönhetően az erdőbe friss a levegő.* (MJ)

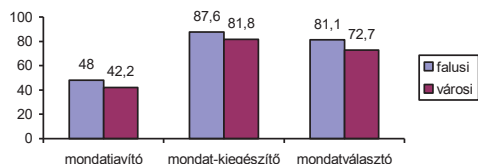
206. *A beteg embereket kórház..... kezelik (kórház).* (MK)

307. a) *Elefántot is láttunk az állatkertben.* b) *Elefántot is láttunk az állatkertbe.* (MV)

Az iskolai anyanyelvoktatásban kiemelt figyelmet kapó jelenségre vonatkozó mondatokra mindhárom esetben a falusiak adtak nagyobb arányban köznyelvi válaszokat. Legkevésbé ismét a mondatjavító feladat eredményezett standard megoldásokat: a falusiak 48%-a, a városiaknak csupán 42,2%-a javította a nem köznyelvi alakot.

104. ábra. A -bV inessivusi funkcióban (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=19,674$, $df=2$, $p<0,000$

$\chi^2=46,578$, $df=2$, $p<0,000$

$\chi^2=42,787$, $df=2$, $p<0,000$

A túlhelyesbítést vizsgálva az arányok hasonlóak, a számok jóval magasabbak: nagyobb arányban produkálták és választották a normatív formát, mint az előző esetben.

108. *Amint a szobában léptem, elhallgatott a társaság.* (MJ)

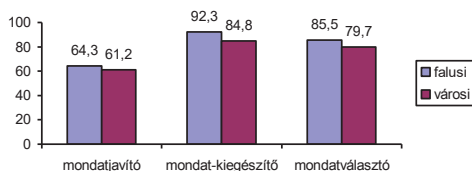
207. *A tíz éves gyerekek már járnak iskolá..... (iskola)* (MK)

308.a) *A kishűgom nem szeret óvodába járni.* b) *A kishűgom nem szeret óvodában járni.* (MV)

105. ábra. A -bVn illativusi funkcióban (hiperkorrekt raghasználat) (standard válaszok

%-os aránya)

N=1490

$\chi^2=11,044$, $df=2$, $p<0,005$ (MJ)

$\chi^2=47,907$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=41,480$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

Az alanyi iktelen ragozás, feltételes módú E/1. személyű *-nV/k* toldalék illeszkedésének kérdésével is sokat foglalkozik a nyelvművelés, helytelennek, durva hibának tekinti, s Magyarországon is erősen stigmatizált a használata (Grétsy–Kovalovszky 1980.: 626, G.Varga 1990: 179). A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú során kapott adatok szerint ez a jelenség összefügg az adatközlők foglalkozásával, valamint a feladatok típusával (Borbély 2007a: 53–58). Borbély Anna tanulmányában arra is felhívja a figyelmet, „*hogy a nemstandard (nák) negatív társadalmi megítélése sokkal nagyobb, mint azt az előfordulása indokolná*” (2007a: 57). Vajdasági magyar egyetemisták körében viszont elfogadottabb a jelenség (Király 1998: 189–202).

A diagramot látva kiderül, hogy e jelenség nem standard volta a kárpátaljai iskolások körében is kevésbé tudatos, mint az előzőekben tárgyaltak. Mindhárom feladattípusnál statisztikailag lényeges különbség van a falusi és a városi fiatalok válaszai között.

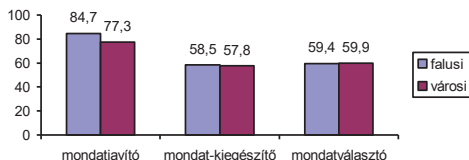
105. *Nagyon szívesen úsznak a Tiszában.* (MJ)

205. *Ha tehetném, egész éjszaka olvas..... (olvas)* (MK)

305. a) *Jó lenne, ha újra kézilabdázhatnák.* b) *Jó lenne, ha újra kézilabdázhatnék.* (MV)

106. ábra. Nákozás (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=18,924$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=42,258$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=42,573$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

A mondat-kiegészítő és a mondatválasztó feladatoknál ez a standard válaszok alakulásában nem mutatkozik meg, viszont a városi fiatalok mindkét esetben nagy arányban (MK 12%, MV 13,4%) hagyták megoldatlanul a feladatokat. A falusi tanulók közül viszont többen (MK 38%, MV 36,3%) produkáltak nem a köznyelvi normának megfelelő megoldásokat.

A feladatok típusa szerint nézve az eredményeket, az előzőekhez képest itt is változás figyelhető meg: ebben az esetben legnagyobb arányban a mondatjavító feladatokra érkeztek normatív megoldások.

Az *-e* kérdőszó a magyar köznyelv normái szerint mindig az állítmányhoz kapcsolódik. A Nyelvművelő Kézikönyv szerint az ettől való eltérés hiba (Grétsy–Kovalovszky 1980: 458). E jelenség elterjedéséről és megítéléséről is több szociolingvisztikai felmérésből tájékozódhatunk (Beregszászi–Márku 2003: 179–207, Kassai 1994: 125–130, 1994a: 42–48, 2004: 72–76).

Az *-e* kérdőszó szórendi helyének használatát a kárpátaljai iskolások körében mondatjavító és mondatválasztó feladatokkal vizsgáltam.

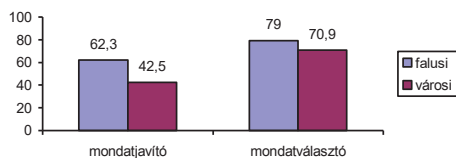
106. *Azt szeretném kérdezni, nem-e láttad Annát.* (MJ)

306. a) *Nem-e akarsz velünk jönni?* b) *Nem akarsz-e velünk jönni?* (MV)

Mindkét esetben a falusiak adtak nagyobb arányban standard válaszokat. Ennél a változónál is kisebb arányú a köznyelvi alak a mondatjavító feladat megoldásai között: a falusiak 62,3%-a, a városiak 42,5%-a javította az *Azt szeretném kérdezni, nem-e láttad Annát* mondatot.

107. ábra. Az -e kérdőszó szórendi helye (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=47,135$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=34,799$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

A kárpátaljai magyarok nyelvhasználatának gyakori jelensége a kell állítmány jövő idejű nem-standard formája, a *kell lesz* (Beregszászi-Márku 2003: 183). Kótyuk István szerint ennek terjedését az orosz, ukrán nyelv hatása is segítette (Kótyuk 1995: 53).

Ennek használatát két feladat alapján vizsgáltam. A mondatokban feltüntettem a ragozott forma kiejtésbeli alakját is, mivel a *kell lesz* kifejezést leírva valószínűleg nem láthatták a tanulók, s ez megzavarhatja a válaszadásban őket.

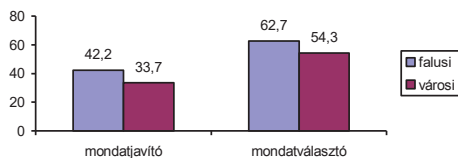
109. *Holnap el kell lesz (kellesz) mennem orvoshoz.* (MJ)

309. a) *El kell lesz (kellesz) mennem a könyvtárba.* b) *El kell majd mennem a könyvtárba.* (MV)

A városi fiatalok nagyobb arányban fogadják el, illetve választják a *kell lesz* alakot egy nyelvhasználati kérdőív kitöltésénél mindkét feladat során. Lényeges a különbség a válaszok aránya között: ha látják leírva a köznyelvi és a nem köznyelvi alakot (MV feladat), nagyobb biztonsággal döntenek, mint amikor csak az egyik alak szerepel előttük.

108. ábra. A kell állítmány jövő ideje (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=24,721$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=38,336$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

A kárpátaljai magyarok nyelvhasználatának másik, nyelvjárási háttérű jellegzetessége a *-hoz/-hez/-höz* helyén használt *-nál/-nél* helyhatározórag. Ennek nem-standard volta a falusi

fiatalok körében kevésbé (47,8%, ill. 48,7%) tudatos, mint városi társaikéban (57,8%, ill. 61,5%). Itt a feladat típusok szerint nézve nem látható akkora számbeli különbség, mint a korábbi jelenségeket vizsgálva.

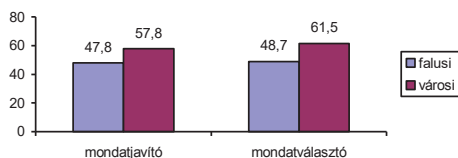
110. *Nyáron sokszor utaztam nagymamámnál.* (MJ)

310. a) *Holnap mindenképp elmegyek hozzátok.* b) *Holnap mindenképp elmegyek nálatok.*

(MV)

109. ábra. A -nál/-nél helyhatározórag a -hoz/-hez/-höz helyett (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=34,309$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=84,096$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

A hasonlítás kifejezésére a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban elterjedt a *-tól/-től* rag használata is. A *-nál/-nél* és a *-tól/-től* szinonimitására már a kései ómagyar kori emlékeinkben is találhatunk példát (Korompay 1992a: 401–408). A Nyelvművelő Kézikönyv szerint a *-tól/-től* használata hasonlító határozói funkcióban kerülendő (Grétsy–Kovalovszky 1985: 250). Rácz Endre viszont a következőket írja: „A köznyelv grammatikai rendszerében pozitív nyelvjárási hatásként értékelhetjük pl. az úgynevezett hasonlító határozó *-tól/-től* ragjának egyre gyarapodó használatát, mégpedig a *-nál/-nél* rag rovására. (...) Újból való felszínre kerülése, már-már köznyelvvé válása azért is öröndetes, mert a *-nál/-nél* rag – sok más jelentésben is – túlon túl sűrűn szerepel beszédünkben és írásunkban” (Rácz 1987: 3). A határon túli magyarok nyelvhasználatát vizsgálva többen azon a véleményen vannak, hogy a jelenség nagyobb mértékű elterjedése a nyelvjárásiabb nyelvhasználat mellett az idegen nyelvi hatás következménye (Beregzászi–Márku 2003: 184, Lanstyák–Szabó Mihály 1997: 95–97, Molnár Csikós 1998: 229–234).

111. *A mi településünk sokkal nagyobb a szomszéd falutól.* (MJ)

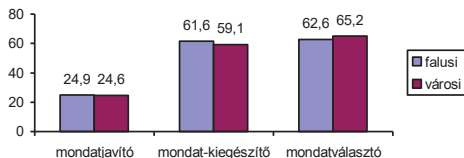
208. *A bátyám öt évvel idősebb Laci..... (Laci).* (MK)

311. a) *Évát jobban szeretem Maritól.* b) *Évát jobban szeretem Marinál.* (MV)

A kapott adatok alapján mindhárom feladattípus esetében statisztikailag jelentős különbség van a falusiak és a városiak válaszaik között.

110. ábra. A -tól/-től hasonlító funkcióban (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=21,011$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=46,109$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=50,212$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

Bár a standard megoldások aránya között nincs nagy eltérés, ha a nem köznyelvi alakot javítatlanul hagyó, produkáló, illetve választó adatközlők számát nézzük, nagyobb arányú különbséget láthatunk. A városiak ennél a változónál is nagyobb bizonytalanságról vallottak: 8,8% (MJ), 12,8% (MK), illetve 13,9%-uk (MV) nem oldotta meg a hasonlító határozók használatára vonatkozó feladatokat. A falusiak 72%-a (MJ), 34,9%-a (MK), illetve 32,9%-a (MV) pedig köznyelviként fogadta el, használta, illetve választotta a *-tól/-től* ragot hasonlító funkcióban.

Feladattípusok szerint nézve a megoldások alakulását, ismét a mondatok értékelését, esetleges javítását igénylő feladat okozta a nagyobb nehézséget: itt több mint kétszer több a nem-standard megoldások aránya, mint a másik két esetben.

2. Az iskola típusa szerinti megoszlás

A kárpátaljai iskolások nyelvhasználatának és iskolájuk típusának összefüggését már több tanulmányban vizsgálták és bizonyították (Beregszászi–Csernicskó 2004a: 140–154, 2004b: 195–203). Az általam végzett felmérés is igazolja, hogy statisztikailag szignifikáns különbség van a falusi, városi illetve a felvételiztető iskolák tanulóinak köznyelvi normaismerete között.

A városi iskolák tanulói a kérdőívnek ennél a részénél nagy arányban hagytak megoldatlanul egy-egy kérdést. Ennek oka lehet:

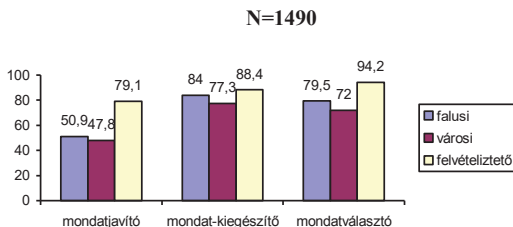
- az adott nyelvi változó használatában, köznyelvi formájában bizonytalanok.
- érdektelenek az ilyen jellegű nyelvi feladatokkal szemben.

Mivel a korábbi, véleményüket tudakoló kérdéseknél nem mutatkozik az érdektelenség, passzivitás, valószínűbbnek tűnik az első feltételezés.

Az októli függetlenül a köznyelvi válasz elmarad. Így előfordul olyan eset, hogy bár a falusiak nagyobb arányban adtak standard választ, a nem-standard válaszok aránya is körükben magasabb. Mivel a fejezetben következetesen a köznyelv normája szerint kapott válaszokat közlöm a diagramokon, jelen esetben sem térek el ettől: a különböző nyelvi változók használatát, megítélését az iskola típusa szerinti megoszlásban a köznyelvi válaszok aránya alapján elemzem. Az áttekinthetőség, pontosság végett a mellékletben az erre vonatkozó összes statisztikai adatot közlöm: a táblázatokat a feladatok kérdőívben történő azonosításakor is használt számozással jelölöm.

A -t végű igék kijelentő módjának vizsgálatakor legnagyobb arányban mindhárom feladat típus esetében az felvételiztető iskolák tanulói oldották meg a nyelvhasználati kérdőív feladatait a magyar köznyelv normái szerint.

111. ábra. A -t végű igék kijelentő módja (standard válaszok %-os aránya)

$\chi^2=66,138$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=32,027$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)

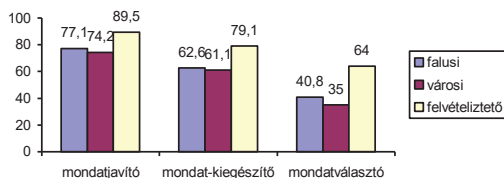
$\chi^2=59,136$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

Ami meglepő lehet, s a már említett felmérések eredményeitől is eltér, hogy a falusi tanulók, ha nem is sokkal, de többen javították, produkálták, illetve választották a kodifikált köznyelvi formáját egy-egy kifejezésnek.

A szukszüksökös vizsgálatoknál nincs jelentős aránybeli különbség a falusi és a városi iskolákból érkező adatok között, viszont a felvételiztető iskolákban ebben az esetben is kimagasló a standard válaszok aránya. Mindhárom iskolatípusban leginkább a mondatválasztó feladatnál döntöttek a tanulók a szukszüksökös alak mellett.

112. ábra. Az -sz-t végű igék kijelentő módja (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=57,909$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

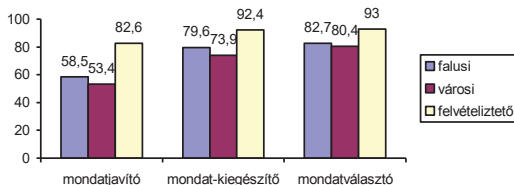
$\chi^2=48,039$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=58,495$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

A -t végű igék felszólító módjának túlhelyesbített használatát vizsgálva az ábrán látható, hogy előzőekhez viszonyítva, ennél a kérdésnél az arányok között – statisztikailag így is lényeges – kisebb a különbség.

113. ábra. Hiperkorrekció a -t végű igék felszólító módjában (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

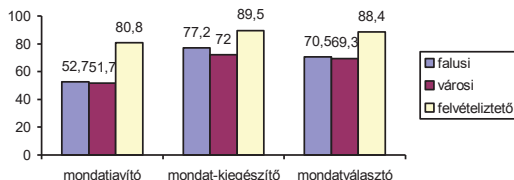
$\chi^2=58,373$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=47,154$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=62,978$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

Az -sz-t végű igék felszólító módját – a kapott adatok alapján – leginkább a falusi és a városi iskolák tanulói helyettesítik a kijelentő módú igével. A tehetséggondozó iskolák tanulói ennél a változónál, mindhárom feladattípusnál több mint 80%-ban adtak a köznyelv normáinak megfelelő választ.

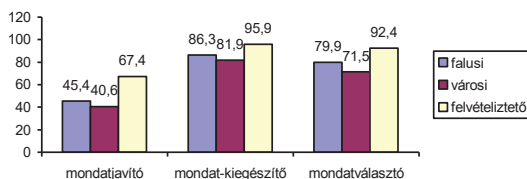
114. ábra. Hiperkorrekció a -szt végű igék felszólító módjában (standard válaszok %-os aránya)
N=1490

$\chi^2=64,639$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)
 $\chi^2=59,654$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)
 $\chi^2=71,790$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

Az inessivusi határozórag köznyelvi használata szintén a líceumokban, illetve gimnáziumban a legtudatosabb: a tanulók 95,9%-a (MK), illetve 92,4%-a (MV) használta, illetve választotta a *-bVn* formát a feladatok megoldásakor. A mondatjavító feladatnál ez az arány feltűnően alacsonyabb: csupán 67,4%-uk javította a *A sok fának köszönhetően az erdőbe friss a levegő* mondatot. A másik két iskolatípusban ennél a feladatnál a standard válaszok aránya majdnem a fele a másik két feladatnál kapott köznyelvi válaszoknak.

115. ábra. A -bV inessivusi funkcióban (standard válaszok %-os aránya)
N=1490

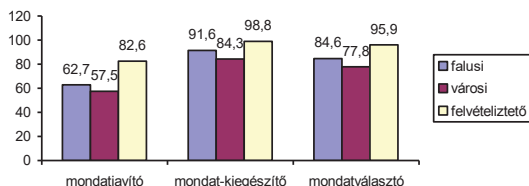

$\chi^2=53,250$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)
 $\chi^2=61,553$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)
 $\chi^2=58,947$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

A túlhelyesbítés ennél a nyelvi változónál sem túl gyakori: mindhárom iskolatípus tanulóinak több mint a fele tisztában van a két rag funkciójával, a felvételiztető iskolák tanulói két feladattípusnál majdnem száz százalékosan a köznyelvi alakot használták.

116. ábra. A -bVn illativusi funkcióban (hiperkorrekt raghasználat) (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=43,536$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

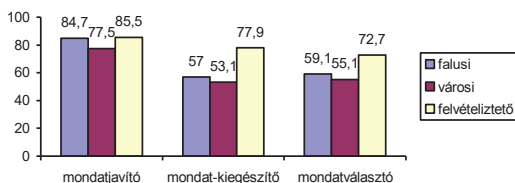
$\chi^2=59,702$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=58,239$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

A nákozásra vonatkozó feladatoknál szintén a városiak adták a legkevesébé köznyelvi válaszokat, bár a mondatjavító feladatnál a falusi (84,7%) és a tehetséggyondozó iskolások (85,5%) válaszaik között nincs nagy különbség.

117. ábra. Nákozás (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=17,675$, $df=4$, $p<0,001$ (MJ)

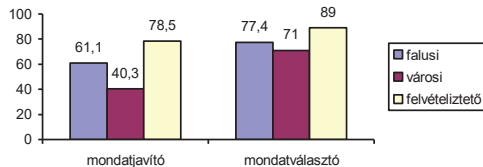
$\chi^2=66,459$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=50,230$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

Az -e kérdőszó szórendi helyének köznyelvi norma szerinti meghatározásánál ismét a felvételi alapján válogató iskolák tanulói bizonyultak hatékonyabbnak. Legkisebb arányban (40,3%) az *Azt szeretném kérdezni, nem-e láttad Annát* mondat kapcsán születtek nem köznyelvi megoldások a városi iskolákból.

118. ábra. Az -e kérdőszó szórendi helye (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

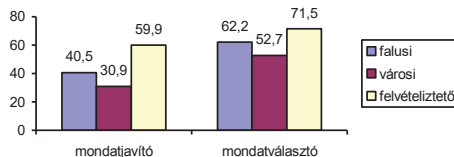
$\chi^2=89,791$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=47,316$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

Ugyanezek az arányok a kell jövő idejű alakjának vizsgálatakor is, azzal a különbséggel, hogy itt, az előzőekhez viszonyítva, a felvételiztető iskolások közül is többen hagyták javítatlanul vagy választották a nem standard alakot.

119. ábra. A kell állítmány jövő ideje (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

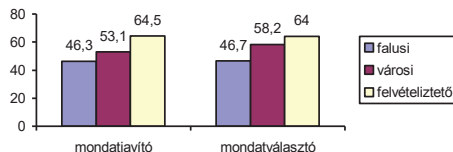
$\chi^2=58,504$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=47,253$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

A határozottan nyelvjárási eredetű jelenség vizsgálatakor valamelyest változott a köznyelvi válaszok megoszlása. Ennél a változónál is a tehetséggondozó iskolák tanulóitól érkezett a legtöbb standard válasz, de őket a városi tanulók követik, s leginkább a falusi iskolák fiataljai fogadják el, használják a *-nál/-nél* ragot a *-hoz/-hez/-höz* funkciójában.

120. ábra. A -nál/-nél helyhatározórag a -hoz/-hez/-höz helyett (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

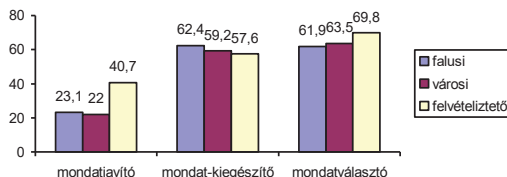
$\chi^2=45,119$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=90,957$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

A *-tól/-től* hasonlító határozóragként való használatát feladatípusonként különböző megoszlásban kerülik: a mondatjavító és a mondatválasztó feladatoknál a felvételiztető iskolák tanulói, a kiegészítendő mondatnál a falusi iskolák tanulói adtak nagyobb arányban standard válaszokat.

121. ábra. A -tól/-től hasonlító funkcióban (standard válaszok %-os aránya)

N=1490

$\chi^2=48,329$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

$\chi^2=53,311$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)

$\chi^2=57,768$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

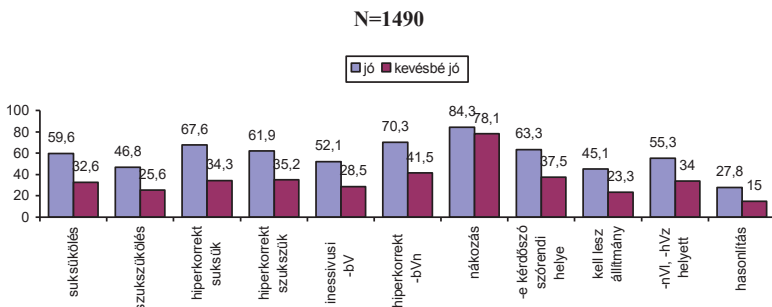
3. Az érdemjegy szerinti megoszlás

A köznyelvi norma ismeretére, tudatos használatára vonatkozó feladatoknál, nem meglepő módon, lényeges különbség van a magyar nyelvből jó, illetve kevésbé jó osztályzatot kapó tanulók válaszai között. Akik magyar nyelv órán jobban teljesítenek, a kérdőívben szereplő nyelvhasználati feladatokat is nagyobb arányban oldották meg a köznyelv normája szerint. Mivel ugyanez mondható el mindegyik feladatípus esetében, mindegyik nyelvi változót tekintve, a válaszok érdemjegy szerinti megoszlását – az előzőektől eltérően –

összesítve közlöm és elemzem. Megítélésem szerint így eredményesebben szemléltethető a két csoport válaszai között végig megfigyelhető különbség.

A diagramon látható, hogy a mondatjavító feladatnál a nákozásra vonatkozó mondatot javították a legtöbbben mindkét csoport válaszadói közül: itt a legkisebb az aránybeli különbség is a standard megoldások között. A többi nyelvi változó használatánál, választásánál látványosan nagy a különbség, melyet a χ^2 -próba is igazolt valamennyi esetben.

122. ábra. A standard válaszok alakulása a mondatjavító feladatnál (%)

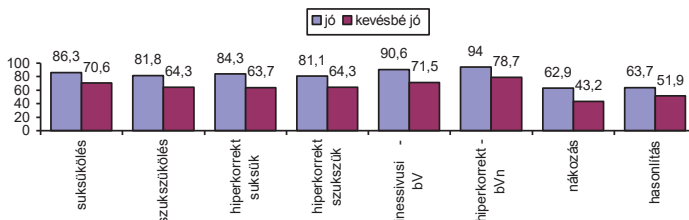

1. $\chi^2=83,278$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
2. $\chi^2=55,124$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
3. $\chi^2=124,338$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
4. $\chi^2=80,062$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
5. $\chi^2=66,385$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
6. $\chi^2=98,890$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
7. $\chi^2=13,464$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
8. $\chi^2=77,552$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
9. $\chi^2=64,465$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
10. $\chi^2=59,438$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)
11. $\chi^2=36,304$, $df=2$, $p<0,000$ (MJ)

A mondat-kiegészítő feladatokra érkezett megoldások elemzésekor ugyanez mondható el: szignifikáns különbséggel adtak köznyelvi válaszokat a magyar nyelvből jó és kevésbé jó jegyet szerző fiatalok. Itt, amikor nem nyelvi értéktételeket kellett alkotniuk, hanem egy megkezdett mondatot kiegészíteni a megadott szóval, nem látható akkora számbeli különbség a diagramon. A kevésbé jó tanulók is – egy változót kivéve – 50%-nál magasabb arányban oldották meg ezt a típusú feladatot a kodifikált köznyelvi norma szerint.

123. ábra. A standard válaszok alakulása a mondat-kiegészítő feladatoknál (%)

N=1490

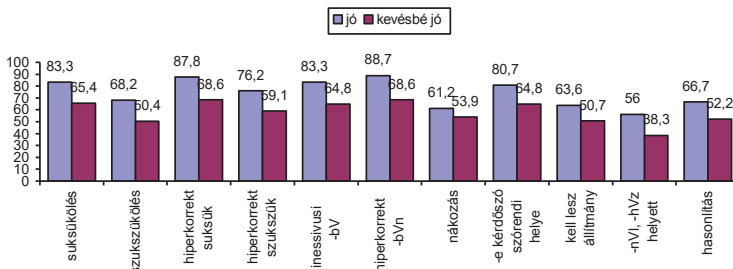

1. $\chi^2=51,794$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)
2. $\chi^2=57,030$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)
3. $\chi^2=71,209$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)
4. $\chi^2=51,677$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)
5. $\chi^2=82,136$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)
6. $\chi^2=72,327$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)
7. $\chi^2=53,001$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)
8. $\chi^2=37,576$, $df=2$, $p<0,000$ (MK)

Hasonlóak az arányok a mondatválasztó feladatoknál is: a magyar nyelv órán kevésbé jól teljesítő tanulók ennél a feladatípusnál is csak egy esetben választották 50% alatti arányban a köznyelvi alakot tartalmazó mondatot. A magyar nyelv órán jobb érdemjegyet kapó fiatalok mindegyik változó esetében jelentősen nagyobb arányban jelölték azt a mondatot, amelyikben a standard alak szerepelt.

124. ábra. A standard válaszok alakulása a mondatválasztó feladatoknál (%)

N=1490

1. $\chi^2=58,246$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)
2. $\chi^2=54,830$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)
3. $\chi^2=72,084$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)
4. $\chi^2=56,673$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)
5. $\chi^2=65,186$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

6. $\chi^2=82,097$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)
7. $\chi^2=36,039$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)
8. $\chi^2=49,401$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)
9. $\chi^2=47,256$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)
10. $\chi^2=60,927$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)
11. $\chi^2=46,073$, $df=2$, $p<0,000$ (MV)

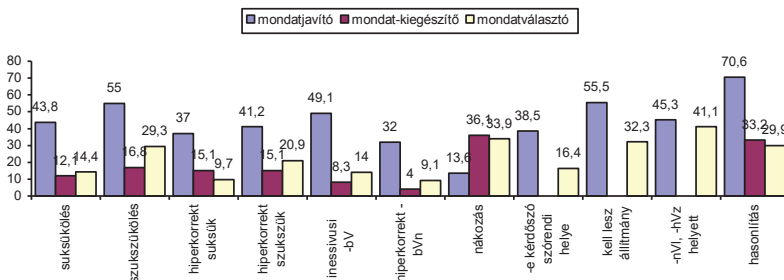
4. Összefoglaló megjegyzések

A kárpátaljai iskolások köznyelvi normatudatát vizsgálva az Iskola 2000 elnevezésű kárpátaljai felmérés eredményeihez hasonló adatokat kaptam (Beregszászi–Csernicskó 2004b: 195–203, Beregszászi–Márku 2003: 179–207).

Az általam megkérdezett csoport jelentős része is egy formális helyzetben (iskolai tanóra, nyelvhasználati kérdőív kitöltése közben), írásban a magyar köznyelvi normáktól eltérő nyelvi alakokat fogad el, használ vagy választ. Ennek aránya jelenségenként eltérő. Az alábbi ábrán azt szemléltetem, hogy összességében melyik vizsgált nyelvi változót milyen arányban fogadták el/produkálták/választották a köznyelvitől eltérő formában, azaz melyik jelenség nem-standard volta a legkevésbé tudatos az iskolások körében.

125. ábra. A vizsgált nyelvi jelenségek nem köznyelvi formában történő használatának különböző feladattípusok szerinti megoszlása (%)

N=1490

Esetünkben is igaz az, amire Váradi és Kontra, illetve Csernicskó is felhívja a figyelmet: a feladat típusa hatással van az eredményekre (Csernicskó 2003a: 178, Váradi–Kontra 1994). Legtöbbször a mondatjavító feladatoknál fogadtak el nem köznyelvi, a nyelvművelő szakirodalomban erősen stigmatizált alakokat, hiszen „*produkció közben belép egy olyan normatív kontroll, ami az ítéletalkotásban nem játszik szerepet*” (Váradi–Kontra 1994: 123).

Adatközlőimre is érvényes az, amit a korábban idézett szerzők leszögeztek magyarországi és kárpátaljai beszélők kapcsán: a szuksükölés kevésbé stigmatizált, mint a suksükölés, így gyakrabban is használatos.

Az is megfigyelhető, hogy összességében leginkább azoknak a jelenségeknek a használata tudatos a fiatalok körében, melyek a nyelvművelésben, az anyanyelvoktatásban korábban is kiemelt figyelmet kaptak (suksükölés, *-bV* inessivusi funkcióban). Legnagyobb arányban pedig azon változók kapcsán kaptam nem köznyelvi válaszokat, amelyek jellegzetes helyi, nyelvjárási jelenségek (*kell lesz*, *-nál/-nél a -hoz/-hez/-höz* helyett, *-tól/-től* hasonlító funkcióban). Ez azzal magyarázható, hogy a korábbi iskolai tantervek, tankönyvek nem fordították kellő figyelmet a kárpátaljai nyelvváltozat jellemzőire. S a magyar köznyelv normájának elsajátításakor leginkább a magyarországi mintára támaszkodtak, s az ott kiemelt, ott is általánosan elterjedt és stigmatizált alakokra hívták fel a tanulók figyelmét, ezek tudatosítására helyezték a hangsúlyt.

Ezt támasztják alá azokra a mondatjavító feladatokra érkező megoldások, melyek néhány, Kárpátalján széles körben elterjedt kontaktusjelenségről kérdezték az adatközlőket:

112. Tegnap *becsengettem* a vasútra, hogy megkérdezzem az új menetrendet.

Köznyelvi: telefonál

114. Uzsonnára mindig *bulocskát* eszem.

Köznyelvi: zsömlét, péksüteményt

115. Nem szeretem a mentolos *fogpasztát*.

Köznyelvi: fogkrémet

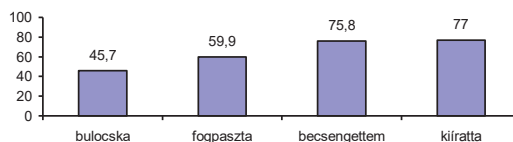
116. Édesanyám *kiiratta* a kedvenc hetilapomat.

Köznyelvi: előfizette

A tanulók nagy része javítatlanul hagyta az orosz/ukrán nyelvi hatásként elterjedt kifejezéseket (*fogpasztá*, *becsenget*, *kiírat*). Ez is arra utal, hogy körükben ezek nem magyar standard volta nem tudatos. A *bulocskát* az adatközlők több mint a fele javította. Bár olyan nagyszülősi járási adatközlők is voltak, akik javították ugyan a *bulocska* szót, de a környékükön használt formára: *bulacskára*. Valószínűleg utóbbit magyar köznyelvi kifejezésnek vélik, s úgy gondolják, a *bulocska* ejtés valamilyen területi különbségből adódhat.

126. ábra. Az adott kontaktusjelenségeket javítatlanul hagyók aránya (%)

N=1490

A vizsgált szociológiai változók valamennyi nyelvi változóval szignifikáns összefüggést mutattak, mégpedig a következő módon. A falusi tanulók nagyobb arányban adtak standard válaszokat az ún. egyetemes változókra, míg például az *Elmegyünk Laciéknál*, illetve a *Nagyobb vagyok tőled* típusú, nyelvjárási jelenségeket tartalmazó mondatokat közülük többen fogadták el/produkálták/választották, mint a városi fiatalok.

Az iskola típusa szerint nézve a kapott adatokat, arra a következtetésre jutottam, mint az Iskola 2000 vizsgálat elemzői: leginkább a felvételiztető iskolák tanulói adtak köznyelvi válaszokat mindhárom feladattípus esetén. A 2000-ben végzett vizsgálattól eltérően, két kivételtől eltekintve, jelen kutatás során a falusi iskolák tanulóitól érkeztek valamivel nagyobb arányban standard megoldások, míg a városi iskolák tanulói sokszor hagyták válasz nélkül az erre vonatkozó kérdéseket.

Nem meglepő, s a korábbi erre vonatkozó következtetésekkel megegyező, hogy a magyar nyelv órákon jobb érdemjegyet kapó fiatalok jobban ismerik a köznyelv normáit. Ugyanakkor a magyar nyelvből 7–12-es osztályzatú fiatalok közül is többen fogadnak el/produkálnak/választanak nem köznyelvi alakot, azaz nem mindenki ismeri/ismeri jól a magyar kodifikált köznyelvi normát, aki magyar nyelvből jó jegyet kap.

Az itt bemutatott adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a vizsgált csoport jelentős része olyan nyelvi kifejezéseket fogad el/használ/választ köznyelviként, melyek formális helyzetekben erősen stigmatizáltak. Azt is kijelenthetjük, hogy minél jellegzetesebb, szűkebb körben elterjedt, használt kárpátaljai nyelvhasználati jelenségről van szó, annál kevésbé tudják, hogy az magyar köznyelvi kifejezés.

Ezek alapján világossá vált, hogy a vizsgálatban részt vett korosztály az iskolából kikerülve még nem éri el az új tantervben célként kitűzött „*kommunikatív kompetencia*” megfelelő szintjét.

5. Egyéb szociológiai változókkal való lényeges összefüggések

Az eredmények nemek szerinti megoszlását nézve leszögezhetjük, hogy a lányok köznyelvi ismerete jelentősen meghaladja a fiúkét. Előbbiek jóval nagyobb arányban adtak köznyelvi megoldásokat a különböző feladatokra.

A számok alapján az életkor is befolyásolja a nyelvhasználatot. Az ilyen típusú feladatoknál nem meglepő, hogy mindegyik változónál, mindegyik feladattípusnál nagy különbség látható a kilencedikes, illetve az érettségi előtt álló fiatalok standard válaszainak mennyisége között: két év (a felvételiztető iskolák esetében három) a köznyelv normáinak elsajátítása szempontjából is sokat jelent.

A tanulók köznyelvi válaszainak száma esetenként összefüggést mutat a szülők iskolai végzettségével, de nem nevezhető egyenesen arányosnak azzal. Nem minden esetben a felsőfokú végzettségűek gyerekei adták a legköznyelvibb válaszokat, ami nem meglepő, hiszen korábban felső fokon csak a magyar szakot végezhatték magyarul a továbbtanulók. Így a magyar köznyelvi ismereteik sokszor ugyanolyan szinten vannak, mint középiskolát végzett társaiké. Annyit viszont leszögezhetünk, hogy az alacsony végzettségű szülők gyermekei nagyobb mértékben fogadták el/használták/választották a sokszor stigmatizált nem standard nyelvi kifejezést. Ez is azt igazolja, hogy az otthonról hozott, otthon használt nyelvváltozat jelentős hatással van a tanulók iskolai szereplésére is.

A kapott eredmények az iskolák járásával is statisztikailag szignifikáns összefüggést mutatnak: a mondatjavító feladatnál mindegyik változót vizsgálva a Felső-Tisza-vidéken levő iskolák tanulói adtak legtöbbször köznyelvi választ a kérdésekre. A többi járás teljesítménye változó és változatos. A mondat-kiegészítő feladatnál csak három jelenség esetében van összefüggés a válaszok alakulása és a járás között (nákozás, suksükölés és hiperkorrekt suksükölés): mindhárom esetben a szórványban élők a legstandardabbak. A mondatválasztó feladatnál is több esetben figyelhető meg különbség, de nem látható rendszer a járasok válaszai között: hol a Nagyszőlősi (*kell lesz*), hol a Munkácsi járás (*-nál/-nél, -hoz/-hez/-höz* helyett), hol a Felső-Tisza-vidék tanulói (nákozás, *-tól/-től* hasonló határozóként) adták a legtöbb köznyelvi választ.

V. Egy a kárpátaljai magyar pedagógusok körében végzett felmérésről

1. Bevezetés

Ahogy már a korábbiakban többször említettem, az iskola nyelvhasználatot, nyelvi tudatot befolyásoló szerepe vitathatatlan, s fontos a tantervben rögzített hivatalos állásfoglalás az anyanyelv-oktatási kérdésekkel kapcsolatban. A pozitív, racionális nyelvszemlélet kialakulásához, megvalósításához, azonban arra is szükség van, hogy a nyelvjárásokkal szemben az iskolákban ne a lenéző, hanem a – Kiss Jenő szavaival – kiegyenlítő-funkcióelkülönítő attitűd uralkodjék a pedagógusok, s ez által a tanulók körében (Kiss 1998a: 315–317, 2001: 222). Ám gyakorló magyartanárként tisztában vagyok azzal, hogy az elvárás, a követelmény és a gyakorlat között nincs mindig összhang, s a csökkenő magyarórák száma miatt a pedagógus (s itt nem csak a magyartanárookra gondolok) személyisége, bizonyos jelenségekről történő megnyilatkozásai még jelentősebb mértékben befolyásolhatják a gyerekek véleményét. Hiszen többen leszögezték már hasonló témájú munkáikban, hogy az iskola, a pedagógus szerepe a nyelvhasználat alakításában jelentős (Kiss 1996: 144, Kožík 2004: 94, Lakatos 2007b: 156, Mattheier 1980: 130, Sándor 1998: 351–352). S hogyan viszonyulnak, nyilatkoznak anyanyelvükről, változatairól a kárpátaljai magyar pedagógusok? A következőkben erre keresem a választ két, körükben végzett felmérés eredményei alapján.

2. Az adatgyűjtésről, feldolgozásról röviden

Akárcsak a tanulók esetében, ennek a felmérésnek a során is több gyűjtési módot alkalmaztam: kérdőívet töltöttem ki, irányított beszélgetéseket rögzítettem, valamint résztvevő megfigyeléssel is kiegészítettem adataimat.

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola bázisán minden évben megrendezi a Nyári Kölcsey Pedagógusakadémiát, melynek keretében helyi magyar pedagógusok vehetnek részt egy héten keresztül különböző szakmai előadásokon, kulturális rendezvényeken. Itt értesülhetnek a legújabb tudományos kutatások eredményeiről, kaphatnak tanácsot ezek közoktatásban való alkalmazásáról. Ezt a lehetőséget használtam ki 2007 nyarán, amikor a továbbképzés résztvevőjeként egy általam összeállított kérdőív segítségével 90 különböző szakos kollégát kérdeztem meg anyanyelvéhez, nyelvjárásokhoz, nyelvjárási beszélőkhöz való viszonyáról. Ezt a mintát kiegészítettem 60 személlyel, hogy arányos legyen a disszertációm alapját képező 1490, tanulók által kitöltött kérdőívek számával.

A feldolgozás során világossá vált, hogy a kapott számadatokat a kérdőívben levő nyitott kérdésekre érkező válaszok kevésbé egészítik ki. Ezért az MTA Határon Túli Magyar

Tudományos Ösztöndíjprogram támogatásával a kérdőívek számához igazodva 15 kárpátaljai magyar iskolában rögzítettem irányított beszélgetéseket pedagógusokkal (főleg magyartanárokkal). Az iskolák kiválasztásánál figyelembe vettem a disszertációm alapjául szolgáló tanulók körében, illetve pedagógusaik körében kitöltött kérdőívek járásonkénti, településtípusonkénti megoszlását. A következő intézményekben végeztem gyűjtésemet: a munkácsi járási Barkaszoói Középiskola, Derceni Középiskola, Csongori Általános Iskola; az ungvári járási Ungvári 10. sz. Dayka Gábor Középiskola, Kiscejőci Középiskola, Csapi Középiskola, Nagydobronyi Középiskola; a beregszászi járási Mezővári II. Rákóczi Ferenc Középiskola, Kaszonyi Középiskola, Nagyberegi Református Líceum, Rafajnaújfalui Általános Iskola, a nagyszőlősi járási Salánki Középiskola, Nevetlenfalui Középiskola, Forgolányi Általános Iskola, a felső-Tisza-vidéki Viski Középiskola, Aknaszlatinai Középiskola.

Mivel a pedagógusok körében végzett felmérések a kárpátaljai magyar iskoláskorú fiatalok nyelvi tudatának vizsgálatát kívánják kiegészíteni, gazdagítani, ennek a kérdőívnek a szerkesztésénél az összehasonlíthatóságot is szem előtt tartottam. A pedagógusoknak főleg olyan kérdéseket tettem fel, amelyre tanítványaik már válaszoltak, s amelyek eredményeiből az esetleges összefüggések kiderülhetnek, valamint figyelembe vettem olyan korábbi vizsgálatok eredményeit, amelyek e témát érintették (Kiss 1996: 138–151, Kozák 2004: 93–124).

A kérdőívben az adatok összehasonlíthatósága végett sok a zárt kérdés (válaszlehetőségeket megadó, skála), de az adatközlők nyitott kérdésekben is kifejtették véleményüket.

Az első részben olyan szociológiai változókra kérdezek rá, amelyek összefüggést mutathatnak a kapott adatokkal.

A továbbiakban érintem az államnyelv, illetve a magyar nyelv különböző változatainak ismeretét, használatát, valamint saját nyelvváltozatához, a nyelvjárásokhoz és beszélőikhez való viszonyulás kérdését. Arra is választ keresek, hogy az adatközlő pedagógiai gyakorlatok során hogyan reagál a nyelvjárási megnyilatkozásokra, s milyen mértékben hatnak rá a köztudatban elterjedt nyelvi sztereotípiák.

Az interjú során a kérdőívben szereplő kérdések mellett a kárpátaljai magyarságot érintő aktuális problémákról is kérdeztem adatközlőimet. A következő témákat érintettük:

1. Mi a véleménye az új, additív (hozzáadó) szemléletű magyar nyelv tantervről?

2. Felhasználja-e, s ha igen, milyen formában, munkája során a legújabb nyelvtudományi vizsgálatok eredményeit?
3. Miben látja a köznyelv elsajátításának nehézségeit Kárpátalján?
4. Lát-e különbséget a kárpátaljai és a magyarországi magyar nyelvhasználat között? Melyiket tartja szebbnek?
5. Beszélnek-e a kárpátaljai magyar gyerekek nyelvjárásban? Milyen jelenségekre figyelt fel?
6. Ön beszél/beszélt valamilyen nyelvjárásban? Ha igen, hol használja?
7. Előfordult-e, hogy kijavította tanítványa beszédét? Ezt milyen módon tette?
8. Hogyan látja a nyelvjárások megítélését az önök településén? Kárpátalján, Magyarországon?
9. Ez hogyan befolyásolja a magyar nyelv helyzetét Kárpátalján?
10. Mi a véleménye az új ukrainai érettségi rendszerről?
11. Véleménye szerint ez hatással van a magyar nyelv presztízsére?
12. Ön szerint mi napjainkban egy kárpátaljai magyar pedagógus legfőbb feladata?

A kérdőívek eredményeit ebben az esetben is az SPSS 13.0 statisztikai programmal elemeztem, s kódolásukat magam végeztem. Az interjúkat, a korábbiakhoz hasonlóan, fonematikusan jegyeztem le.

3. Hipotézisek

Korábbi, részeredményeket figyelembe vevő, összehasonlító elemzésemből kiderült, hogy a nyelvjárások megítélését tekintve hasonlóság mutatkozik a tanulók és az őket oktató pedagógusok véleménye között (Lakatos 2007b: 156–163, 2009: 423–430). Ezt figyelembe véve a következő eredményekre számítok:

Feltételezésem szerint a pedagógusok többsége anyanyelvén kívül valamilyen szinten beszéli az orosz vagy az ukrán nyelvet. Felsőoktatási tanulmányaik nyelvétől függetlenül azonban a magyar nyelvtudásukat értékeli magasabb ponttal az ötfokú skálán. Saját bevallásuk szerint a magyar köznyelvet használják leggyakrabban megnyilatkozásaik során.

Valószínűleg érzékelik a magyarországi és a kárpátaljai, illetve saját lakóhelyük és a környező települések magyar beszéde közötti különbségeket, s inkább tartják szépnek azt, amelyikhez közük van.

Hivatásukból adódóan arra számítok, hogy meg tudják fogalmazni a nyelvjárás fogalmát, s lakóhelyük nyelvhasználati jellegzetességeit is fel tudják majd sorolni.

A nyelvjárások alacsony presztízse és a pedagógusi pályával járó társadalmi pozíció miatt megeshet, hogy sokan nem vállalják nyelvjárási hátterüket, viszont nem is zárkóznak el

tőle teljesen: nem nyilatkoznak egyértelműen negatívan az általuk nyelvjárási beszélőnek tartott emberekről, s sajnálnák, ha eltűnnének ezek a változatok. Ám inkább hagyományként tekintenek rájuk, nem élő kommunikációs eszközként.

A köztudatban élő sztereotípiák valamilyen mértékben rájuk is hathatnak, de igyekeznek ezektől függetlenül kialakítani véleményüket.

A kárpátaljai magyarságot, s főleg az anyanyelvű oktatást érintő aktuális problémákat sajátjukként kezelik, s feladatuknak tekintik a tanulók, szülők körében végzendő tájékoztató jellegű munkát.

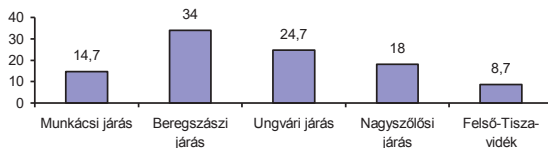
Az előzetes vizsgálatok alapján feltételezem, hogy a legtöbb kérdéssel a pedagógusok által tanított tantárgyak jellege mutat összefüggést: leginkább az anyanyelvet tanító (alsós tanító, magyartanár), legkevésbé a reál tárgyakat oktató embereket foglalkoztatják a nyelvekkel, nyelvváltozatokkal kapcsolatos kérdések.

4. A vizsgált szociológiai változók

A kérdőív elején szereplő független változók között nincs olyan, amelyik a kérdések jelentős részével összefüggést mutatna: a kárpátaljai magyar pedagógusok járástól, lakóhelyük, iskolájuk típusától függetlenül hasonlóan vélekednek a vizsgált kérdésekről. Ezért elemzésem során csak a statisztikailag szignifikáns különbségekről teszek említést. Az alábbiakban azonban közlöm a teljes minta különböző szempontú százalékos megoszlását.

A 150 megkérdezett pedagógus járásonkénti megoszlása arányaiban az 1490 tanuló adataihoz közelít:

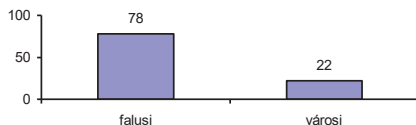
127. ábra. Az adatközlők megoszlása járásonként(%)
N=150

Lakóhelyük típusát tekintve pedig a kárpátaljai magyarság településtípus szerinti megoszlására vonatkozó 2001-es népszámlálási adatokkal (Molnár–Molnár D. 2005: 24) mutat egyezést:

128. ábra. Az adatközlők megoszlása lakóhelyük típusa szerint (%)

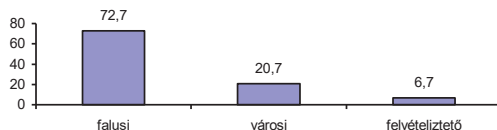
N=150

Az alábbi diagramon az látható, milyen iskolatípusokban tanítanak a válaszadó pedagógusok:

129. ábra. Az adatközlők megoszlása iskolatípusonként (%)

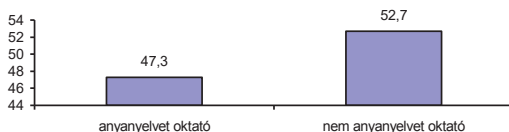
N=150

A vizsgált kérdések tematikáját figyelembe véve a tanított tárgyak jellegét tekintve két csoportot különítettem el: anyanyelvet tanító és nem anyanyelvet tanító pedagógusok. Előbbiek közé soroltam az alsós tanítókat (1–4. osztály), akiktől először tanulják tudatosan anyanyelvük köznyelvi változatát az iskolába kerülő gyerekek, valamint a magyar nyelv és irodalom szakos tanárokat, „*akik a köznyelvet, annak szabályait és a használatával kapcsolatos tudnivalókat közvetítik a tanulók felé...*” (Kozík 2004: 109). Az utóbbi csoportba kerültek az összes többi tantárgyat oktató pedagógusok, akiknek többsége (akik nem a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán végezték tanulmányaikat) nem magyarul végezte felsőfokú tanulmányait, s nem részesült felsőfokú anyanyelvi képzésben.

130. ábra. Az adatközlők megoszlása a tanított tárgyak jellege szerint (%)

N=150

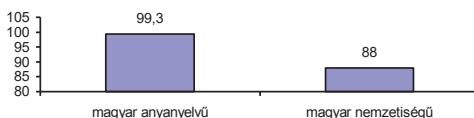

A tanulók körében végzett vizsgálatok során bebizonyosodott, hogy a megkérdezett fiatalok közül többen bizonytalanok nemzetiségüket illetően. Ennek oka lehet, hogy nincsenek tisztában a fogalom jelentésével, s az állampolgársággal azonosítják, vagy pedig bizonytalanok nemzeti identitásukat illetően. Az alábbi diagramon látható, hogy a 150 valamely kárpátaljai magyar iskolában oktató pedagógus hány százaléka vallja magát magyar anyanyelvűnek, illetve magyar nemzetiségűnek:

131. ábra. A magukat magyar anyanyelvűnek, illetve magyar nemzetiségűnek

vallók aránya (%)

N=150

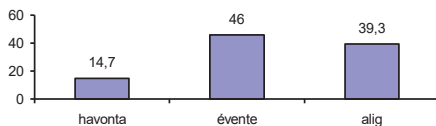

Míg magyar anyanyelvűnek száznegyvenkilencen (99,3%) vallották magukat, magyar nemzetiségűnek már csak százharmincketten (88%). Egy pedagógus nem is válaszolt erre a kérdésre. A válaszok alakulása egyik független változóval sem mutat összefüggést: sem az adott személy iskoláinak tananyagával, sem lakóhelyével, sem a szülei anyanyelvével.

Saját nyelvváltozatukról alkotott véleményüket az is befolyásolhatja, hogy milyen gyakran kerülnek személyes kapcsolatba magyarországi, magyarországi magyar nyelvváltozatot beszélő emberekkel. A megkérdezettek magyarországi látogatásainak gyakoriságát az alábbi diagramon szemléltetem:

132. ábra. A magyarországi látogatások gyakoriságának alakulása (%)

N=150

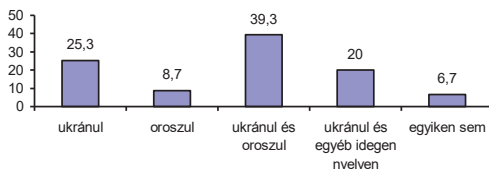
Legtöbbjük évente, vagy még annál is ritkábban látogat Magyarországra.

5. Eredmények

Kisebbségi helyzetben élő felsőfokú végzettségű emberekről lévén szó nem meglepő, hogy a megkérdezettek többsége a magyaron kívül beszél valamilyen más nyelvet:

133. ábra. A magyaron kívül milyen nyelven beszél? (%)

N=150

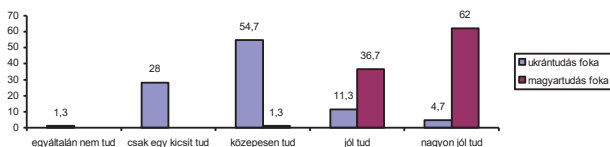
Csupán 6,7%-uk vallotta azt, hogy csak magyarul tud. Ez az önbevalláson alapuló adat feltételezésem és megfigyeléseim szerint nem valós, hiszen kisebbségi környezetben élő és dolgozó emberek a kétnyelvűségnek valamilyen szintjén helyezkednek el, s Fülei-Szántó Endre megnevezésével legalábbis „*fertőzött egynyelvűek*” (Fülei-Szántó 1992: 39).

Ezt támasztják alá a következő diagramon látható számok is.

Amikor az államnyelv ismeretének fokára kérdeztem rá, bebizonyosodott, hogy a pedagógusok legtöbbje egy ötfokú skálán (1-egyáltalán nem tudok ukránul, 5-nagyon jól tudok ukránul) csak hármásra értékelné ukrántudását. Magyar nyelvtudásukat illetően jóval magabiztosabbak még azok is, akik felsőfokú iskoláikat nem magyarul végezték. Az alábbi ábrán az ukrán, illetve a magyar nyelvtudás fokára vonatkozó kérdések eredményeit mutatom be:

134. ábra. Ukrán, illetve magyar nyelvtudását hányasra értékelné egy ötfokú skálán? (%)

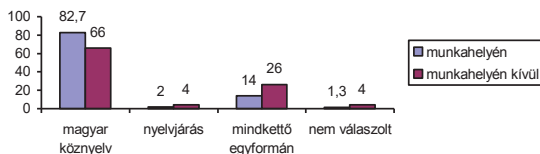
N=150

Csupán az adatközlők 1,3%-a mondja azt, hogy egyáltalán nem ismeri az államnyelvet. Ha ezt az adatot összehasonlítjuk az előző kérdésnél kapott számokkal, kiderül, hogy azok is ismerik valamilyen szinten az államnyelvet, akik korábban azt vallották, hogy csak magyarul beszélnek.

A következő kérdéssel arra kerestem a választ, hogy a kárpátaljai magyar pedagógusok milyen nyelvváltozatot használnak munkahelyükön (az iskolában), illetve munkahelyükön kívül. Azaz: befolyásolja-e nyelvhasználatukat a beszédszintér, beszédhelyzet?

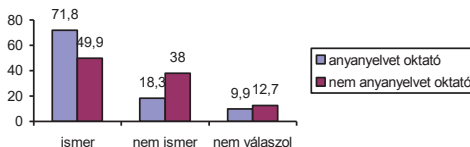
135. ábra. Melyik nyelvváltozatot használja gyakrabban munkahelyén/munkahelyén kívül? (%)
N=150

Az ábrán látható számokból kiderül, hogy a legtöbb adatközlő (66%), saját bevallása szerint, munkahelyén kívül is köznyelven beszél. Az iskolában pedig 82,7%-uk kerül a nyelvjárást.

Az Ismer olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon? kérdés eredményeiből kiderül, hogy az adatközlők érzékelik-e a kárpátaljai és a magyarországi magyar nyelvhasználat közötti különbséget, s ha igen, miben látják ezt. A válaszadók 60%-a válaszolt igennel erre a kérdésre. Ennél a kérdésnél lényeges különbség figyelhető meg az alsós tanítók, illetve a magyartanárok és az egyéb tárgyakat oktató pedagógusok válaszai között:

136. ábra. Az Ismer olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon? kérdésre kapott válaszok megoszlása a tanított tárgyak jellegét tekintve (%)
N=150

$$\chi^2=8,448, df=2, p<0,05$$

Az anyanyelvet oktató pedagógusok közül jóval többen (71,8%) észlelik a különbséget a nyelvváltozatok között, mint kollégáik, akik felsőfokú tanulmányaik során nem részesültek anyanyelvi képzésben, s munkájuk során nem tartoznak elsődleges feladataik közé a nyelvhasználattal kapcsolatos kérdések.

Legtöbben az államnyelvből átvett kifejezéseket, illetve a nyelvi különfejlődés hatására létrejött kifejezéseket említették: *„Sok ukrán, orosz szó van, amit itt egymás között megértünk, de Magyarországon már nem értenék: atléta-májka, felkacsálni”, „Beállok a sztolovába az ocseregybe, veszek egy bulocskát meg egy bánki szokot; becsengetek neked (telefonon)”, „megvetem az ágyat, felhuzakodom. Magyarországon: ágyazni, felvenni a cipőmet”, „druga-villanyoszlop”, „zsömle-bulocska, éjjeliszekrény-tumbocska, gázolaj-szolyárka, telefonál-becsenget”, „pricept-pótkocsi, szosziszki-virslí, paszport-személyigazolvány, bulocska-zsömle, bánki-üveg”.*

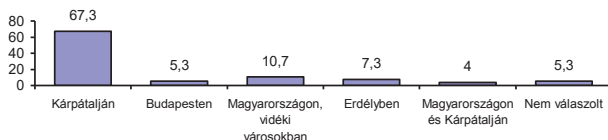
E mellett a kárpátaljai magyar nyelvváltozat nyelvjárásiasságát említették többen példaként: *„Megyek Józsinál, a Józsihoz helyett. Megyek hazafele, vagy jön befelé a házba. A fele, felé nem kell. A ragok nálunk zártabbak: ból-bul”, „Megyek Móniék-Megyek Móniékhoz”, „krumpli-burgonya, lelni-találni”, „pulya-gyerek, pad-padlás, lóca-pad, findza-csésze-bögre, domó-kenyérhéj, csinár-csalán, kik, nigy, hetfü, szereda, aztán-oszt, mindjárt-mingyán, pezsgő-szódabikarbóna, ablakpárkány-ablaktőc”.*

Néhány olyan véleményt is olvashatunk a kérdőívekben, melyek a magyarországi beszédben elterjedt szlengre, illetve angol nyelvi hatásra utalnak: *„Magyarország nyelvvezete olyannyira "fejlődik", hogy egyre több idegen, angol szót használnak, holott van annak nagyon szép magyar megfelelője, pl. project, sinonim, team, group”, „ne parázz-ne idegeskedj, add oda-add ide”.*

Ezek után érdemes megnéznünk, hogy a szerintük sok orosz/ukrán hatásra létrejött kifejezéssel és nyelvjárási jelenséggel tarkított kárpátaljai magyar nyelvváltozatról hogyan nyilatkoznak, ha össze kell hasonlítaniuk más területek magyar beszédével. A *Véleménye szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?* kérdés válaszlehetőségei között valamennyi határon túli magyar területet felsoroltam, hiszen adatközlőim magyarországi továbbképzéseken kapcsolatba kerülhetnek más kisebbségi környezetben tanító kollégákkal, illetve rájuk is hathatnak a köztudatban elterjedt nyelvhasználattal kapcsolatos sztereotípiák (pl. *Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul*). Az alábbi adatokból kiderül, hogy a kárpátaljai magyar pedagógusok saját környezetük magyar beszédét mondják a legszebbnek:

137. ábra. Véleménye szerint hol beszélnek a legszebben magyarul? (%)

N=150

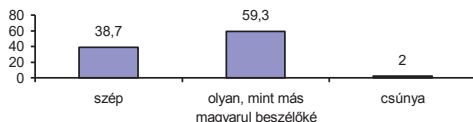

A határon túli magyar területek közül csak Erdélyt említették (7,3%), s többen mondják szebbnek, mint a budapestiek beszédét (5,3%). Az itt kapott eredmények arra utalnak, hogy a vizsgált csoport jóval pozitívabban viszonyul saját régiója nyelvváltozatához, mint tanítványaik, s más hasonló kérdést érintő felmérések határon túli adatközlői (Csernicskó 1998: 215, Kožík 2004: 113, Lakatos 2008: 53–61, Lanstyák 2000: 148, Sándor 2001: 91). Ez mindenképp kedvező a felnövekvő nemzedék nyelvi öntudatának kialakítása szempontjából. Bár ez az érték jóval elmarad a mögött, amit erdélyi fiatalok nyelvi attitűdjét vizsgálva kaptak a kutatók (l. Lukács 2007: 80–90, Veress 2000: 239–245).

Annak ellenére, hogy az adatközlők 67,3%-a a kárpátaljai magyar beszédet tartja a legszebbnek, szűkebb közösségük, lakóhelyük beszédéről nem vallanak ilyen egyértelműen elismerően:

138. ábra. Saját települése magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? (%)

N=150

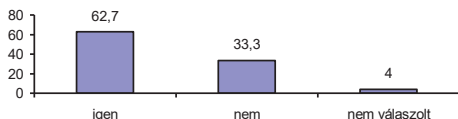

A válaszadók 38,7%-a tartja szépnek saját települése magyar beszédét. Legtöbbjük (59,3%) olyannak látja, mint más magyarul beszélőké. Csúnyának csak hárman (2%-uk) nevezik. Ennek a közömbös attitűdre utaló eredménynek valószínűleg az az oka, hogy a hivatásuk megkövetelte nyitottság miatt nem kívánják saját nyelvváltozatukat szebbnek mondani másokénál. Ezt támasztja alá a következő eredmény is.

Anyanyelvváltozatuk jövőjét illetően bizakodóak a megkérdezett pedagógusok: 62,7%-uk úgy gondolja, hogy 30–40 év múlva is így fognak beszélni náluk.

139. ábra. Véleménye szerint 30–40 év múlva is így fognak beszélni önöknél? (%)

N=150

Ezeknek az arányoknak feltételezhetően nem az a magyarázata, hogy a kárpátaljai pedagógusok nem érzékelik a nyelvhasználatban végbemenő változásokat, csupán pozitív érzelmi kötődésüket fejezik ki így (l. Kiss 1996: 145).

E két kérdés adatait szemlélve megfigyelhető egyfajta kettősség: nyíltan nem mondják szépnek, másokénál különlegesebbnek lakóhelyük beszédét, de amikor rejtve, a jövőjét tudakolva kérdezzük a nyelvváltozattal szembeni attitűdjükről, kiderül, hogy igencsak kötődnek hozzá. A két kérdésre kapott válaszok alakulása között nincs szignifikáns összefüggés: azok közül is sokan gondolják úgy, hogy fennmarad az adott nyelvváltozat, akik csúnyának tartják, s azok is feltételezik eltűnését, akik határozottan szépnek mondják.

Bár kisebbségi helyzetben levő adatközlőkről van szó, s a 2001-es népszámlálás szerint Kárpátalján a magyarság 64,6%-a falvakban él, a tapasztalatok, illetve a tanulóktól kapott válaszok azt mutatják, hogy az emberekben nem mindig tudatos a különböző nyelvváltozatok közötti különbség, s saját környezetük beszédét gyakran a köznyelvvvel, vagy ahogy sokszor emlegetik az „*irodalmi nyelvvvel*” azonosítják (Árpa 2007: 32–36, P. Lakatos–T. Károlyi 2003: 383–391, 2003a: 509–512). Ezért is tartottam fontosnak, hogy a pedagógusoktól is megkérdezzem, mi a nyelvjárás. Feltételeztem, hogy nekik (főleg a magyartanároknak) nem okoz gondot ennek a kérdésnek a megválaszolása, de érdekelt, hogy milyen szempontok alapján fogalmazzák meg válaszukat. A *Mit nevezünk nyelvjárásnak?* kérdésre az adatközlők 75,3%-a írt valamilyen választ, 24,7%-a pedig nem írt semmilyen választ. A válasz elmaradása nem mutat statisztikai összefüggést sem a lakhellyel, sem a munkahely típusával, de még azzal sem, hogy milyen szakos az illető.

Érdekes viszont megnéznünk, milyen szempontok alapján határozták meg ennek a változatnak a fogalmát. Az összes választ három csoportba sorolhatjuk:

- A nyelvjárás kommunikációs eszköz – „*A nyelvjárás tulajdonképpen számomra köznyelvtől eltérő színes szavakat, szófordulatokat jelent, melyekben nőtem és élek*”, „*Egy adott település nyelvhasználatát, mely az ott élő emberek*

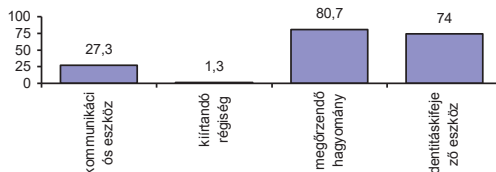
gondolkodásmódját tükrözi”, „Tájnyelvnek azt a stílust nevezném, melyet egy adott közösség beszél, használ és megérti egymást”.

- A nyelvjárás régi, haszontalan – *„Tájszólásnak nevezzük a régi még fennmaradt beszédhasználatot, melyet napjainkban inkább az idős vagy vidéki emberek használnak”, „Véleményem szerint azt, amikor egy vidéken a szavakat nem a helyes magyar megfelelőjén használják. pl: voltál la, mituc, máma”, A nyelv meglegerése, átfomálása, variálása területenként különböző módon, ami a szavak kiejtését és nem rendhagyó szótári használatát foglalja magába”, „Valamely nyelv elferdítését nevezzük nyelvjárásnak vagy tájszólásnak”.*
- A nyelvjárás identitáskifejező eszköz, hagyomány – *„Egy adott táj, közösség jellemző nyelvhasználatát, amely eltér a standardtól, olyan szóhasználat vagy kifejezések alkalmazása, ami arra a településre jellemző (ott alakult ki, az ottani lakosok használják)”, „Kisebb népcsoport jellegzetes beszéde; egy kisebb közösség beszédérzéke, ami a születésükkel jár”, „Kommunikációs eszköz (identitáskifejező) – kisebb községhez, település, területhez való tartozás kifejezője (az Ungvári járásban Nagydobrony)”, „Olyan nyelvváltozat, amelyet egy-egy földrajzi tájegységen élők beszélnek (amelyet őseiktől örökölték)”, „A nyelvjárások ősi formái a magyar nyelvnek”.*

A legnagyobb csoportot azok képviselik, akik megőrzendő hagyományként, identitáskifejező eszközként tekintenek a nyelvjárásokra. Ezek az arányok megegyeznek azokkal, amiket akkor kapunk, ha megnézzük, hogyan választottak a következő kérdésre a kárpátaljai tanárok: *Mit jelent az ön számára a nyelvjárás beszéd?* (Ennél a kérdésnél többlet is megjelölhettek az adatközlők).

140. ábra. Mit jelent az ön számára a nyelvjárás beszéd? (%)

N=150

Látható, hogy a meghatározáskor nem tudatosan közölt véleményük megegyezik azzal, amit a konkrétan feltett kérdésre válaszolnak: leginkább egy kisebb közösséghez való tartozás

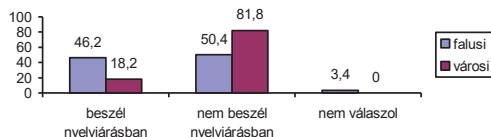
jeleként, illetve olyan örökségként tekintenek a nyelvjárásokra, amelyet meg kell, illetve illik megőriznünk. A nyílt presztízzsel nem rendelkező nyelvváltozatok esetében az identitáskifejező funkció jelentősen segítheti annak fennmaradását (Ryan 1979: 145–157). Haszontalan, kiirtandó régiségnek csak két reál tárgyat oktató tanár (falusi, falusi iskolában tanító férfi) tekinti a nyelvjárásokat, a humán beállítottságuk közül senki nem nyilatkozott így. Ez azzal lehet összefüggésben, hogy a reál beállítottságú emberek nem látják gyakorlati hasznát a nem standard változatnak, s őket az érzelmeik kevésbé befolyásolják. Pedagógusok esetében viszont bármilyen negatív előítélet közvetítése, olyan következményekkel járhat, amely egy kisebbségi közösség esetében végzetes is lehet. Ennél a kérdésnél egyéb szignifikáns különbségek is megfigyelhetők a vizsgált változók alapján.

Az eredmények szerint kommunikációs eszköznek (azaz élő, használt/használható nyelvváltozatnak) a falusiaknak csak 23,9%-a tekinti a nyelvjárásokat. Pedig a köztudatban élő vélemény szerint is ezt a változatát a nyelvnek inkább falun használják. Ez az eredmény azt igazolja, amit már évekkel ezelőtt megállapítottak a magyar nyelvtudományban is: mások beszédében inkább felismerik/elismerik a kevésbé magas presztízssű nyelvi alakokat, mint a sajátjukban (Imre 1963: 279–283, P. Lakatos–T. Károlyi 2003: 383–391, 2003a: 509–512).

Ehhez az eredményhez igazodnak azok az adatok, amelyek az *Ön beszél valamilyen nyelvjárást?* kérdésre kapott válaszok elemzéséből születtek. A válaszadóknak csak 40%-a válaszolt igennel erre a kérdésre, s nem meglepő módon szignifikáns különbség figyelhető meg a falusi és a városi pedagógusok válaszai között:

141. ábra. Az *Ön beszél valamilyen nyelvjárást?* kérdésre kapott válaszok megoszlása a lakóhely típusa szerint (%)

N=150

$\chi^2=10,587$, $df=2$, $p<0,005$

Bár a falusiaknak csak 23,9%-a tekinti a nyelvjárásokat kommunikációs eszköznek, 46,2%-uk elismeri, hogy beszél valamilyen nyelvjárást (50,4% nem ismeri el). A városiaknak 18,2% mondja azt, hogy beszél valamilyen nyelvjárásban, 81,8%-uk pedig nem. Ebből arra következtethetünk, hogy itt (bevallottan) nem aktívan használt, hasznosítható ismeretre

gondolnak, azaz valóban csak megőrzendő hagyományként tekintenek anyanyelvüknek erre a változtatára, s nem tartják alkalmasnak arra, hogy a mindennapi kommunikáció során használják. Ám az eddigi megfigyeléseim alapján informális beszédhelyzetben, sőt néha az interjúk során is előfordul nyelvjárási jelenség a pedagógusok megnyilatkozásaiban is. Saját bevallásuk szerint viszont legtöbbször (83,1%) csak családi, baráti körben beszélnek így, 16,9%-uk pedig csak a munkahelyén. (Néhány kérdéssel korábban ugyanezen adatközlőknek 66%-a azt vallotta, hogy munkahelyén kívül is köznyelven beszél).

Lakóhelyük nyelvhasználatának nyelvjárásiasságát többen ismerik el, mint sajátjukat: 51,3%-uk szerint beszélnek nyelvjárásban szűkebb közösségében. Ez alapján úgy tűnhet, hogy a vizsgált csoport nem kíván azonosulni környezetével. Ennek okait csak feltételezhetjük:

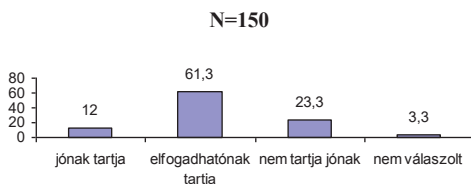
- a tanárok megpróbálnak megfelelni a velük szemben állított követelményeknek: feladatuk, többek között, hogy a köznyelvre oktassák a tanulókat, ezért nekik ezt a változatot kell beszélniük, tőlük ezt várják el, nekik így illik. Presinszky Károly nyitrai egyetemisták körében végzett felmérése során a hallgatók nagyobb része a „helyes” beszédet a tanároknak, nyelvészeknek, közéleti szereplőknek tulajdonította (2009: 242).
- az is előfordulhat, akárcsak tanítványaik esetében, hogy a nyelvjárási nyelvhasználat nem tudatos körükben. Egyik adatközlőtől idéznék ennek alátámasztására: *„Nyelvjárással nem igazán találkozhatunk a településen, ahol élek, inkább helytelen szóalakokkal (tájszókkal), pl: mán, esztet, asztat”.*

Statisztikailag szignifikáns az eltérés a falusi és a városi pedagógusok ($\chi^2=18,636$, $df=2$, $p<0,000$), illetve az anyanyelvet oktatók és nem anyanyelvet oktatók válaszai között ($\chi^2=16,882$, $df=2$, $p<0,000$). Míg a falusiak 60,7%-a szerint beszélnek lakóhelyén nyelvjárásban, a városiaknak csak 18,2%-a nyilatkozott így. Az anyanyelvet oktatók 69%-a, az anyanyelvet nem oktatók 34,4%-a vallja, hogy környezetében nem köznyelven beszélnek. Lakóhelyük beszédének jellegzetességeit is nagyobb arányban észlelik a falusi, illetve az anyanyelvet oktató pedagógusok. Utóbbiak szakszerűbben, pontosabban fogalmazzák meg az általuk megfigyelt jelenségeket, a nem anyanyelvet oktatók inkább példákat sorolnak: *„A diftongusok használata”, „Kijelentő mód helyett egyes esetekben felszólító módot használnak, néha nem hasonlítják a -val, -vel ragot, néha zárt e betűt ejtenek”, „szlavizmusok, suksükölés, szuksükölés, nákolás, nem-e, diftongusok, itt ott zárt e, illabiális a, hangzórövidítő ejtés (Szlatina, Nagybecskó) jelezgetes tájszók (csanak, csonár, kalangya.)”, „suksükölés*

(tanítsuk), -nál,-nél (nagymamánál megyek), nákolás (tanulnak), és kötőszó helyett oszt, diftongusok”, „A magánhangzókat gyakran felcserélik. Pl. szép-szíp, kér-kír, nyolc-nyóc, volt-vót, pénz-pindz, alma-álmá”, „A szavakban az é betű helyett gyakran i betűt használnak”, „Az ó betűt u betűbe hajlóan ejtik pl. jóu, Jóuzsi”, A szó végi -suk, -sük mondása. Pl. ahelyett, hogy meglátjuk azt mondják, meglássuk”.

Feltűnő a T/3. személyű fogalmazás: ez azt sugallja, hogy a válaszadók valóban nem érzik sajátjuknak lakóhelyük nyelvváltoztatát, valóban úgy gondolják, hogy ők nem beszélnek úgy. Erre utal a következő kérdésre adott válaszok alakulása is:

142. ábra. Hogyan vélekedik azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol nyelvjárásban beszélnek? (%)

A többség (61,3%) a semleges válaszlehetőséget jelölte: nem mondja, hogy jó, de azt sem, hogy nem jó. Érdeemes megnéznünk, mivel indokolták véleményüket a pedagógusok.

Jónak tartja, mert: „szépséget, eredetiséget visznek a nyelvbe, a köznyelv tanulható, de a nyelvjárás nem”, „fontos megőrizni a népi nyelvet”, „önmagát adja”, „ez nem egy hiba, amit ki kell javítani, tudni kell, hogy ilyen is van, de mellette tudatosítani kell a köznyelvet”, „megőriz ezzel egy kincset”, „ezzel színesítik nyelvünket”, „a magyar nyelv színfoltjai”, „megőrzik a hagyományos nyelvüket”, „ragaszkodik a gyökereihez és ápolja az adott nyelvjárást”, „azt szokták meg és ebben semmi kifogásolható nincsen”.

Elfogadhatónak tartja, mert: „őrizi és átadja nemzedékről nemzedékre a tájra jellemző kommunikációt, hagyományt”, „ha mások számára is érthető”, „ezzel egyben az egyéniségét is kifejezi”, „a nyelv közös és így is megértjük egymást”, „nyelvjárásukkal is bizonyíthatják, hogy ők büszke magyar emberek”, „a nyelvjárás élő múzeum”, „az idősebb korosztály esetében, de a jelen generációtól már elvárható, hogy a magyar köznyelvet beszélje, de legyen tisztában szűkebb környezete nyelvjárási sajátosságaival”, „ezzel is őrizi a szülei, nagyszülei beszédhagyományait, de ennek máshol való használata egyes esetekben hátrányos is lehet”, „szerintem mindenkinek joga van ahhoz, hogy úgy beszéljen, ahogy a legkényelmesebb”.

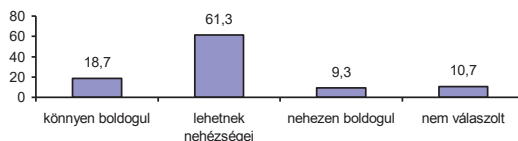
„nem tartom hibásnak a nyelvjárást”, „egyrészt elfogadható, mert ez az identitásunkhoz tartozik, másrészt nem elfogadható, mert környezettől is függ, hogy hogyan beszélek”.

Nem tartja jónak, mert: „bizonyos szituációban helytelen”, „nem szép a beszédjük”, „hivatalos helyeken önmagukról adnak véleményt”, „nem szép, nem kultúrált”, „nem helyes és csúnya”, „sérti a fületem”, „ezáltal a helyes magyar beszéd elfajult lesz, nem lesz ”tisztá””, „rögtön látni azon, hogy honnan jött”, „van ahol lehet nyelvjárást használni(családi, baráti körben). Van ahol nem, a standardot kell használni”, „a köznyelvi norma ismeretének és használatának hiánya által önmagukat szegényítik, rontják saját esélyeiket”, „gátolhatja az érvényesülésben”.

E két utóbbi vélemény a nyelvjárások alacsony társadalmi presztízsére, hasznosíthatóságára utal. A következő kérdés adataiból kiderül, adatközlőim hogyan látják a nyelvjárásban beszélő emberek lehetőségeit Kárpátalján:

143. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátalján, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=150

A válaszok aránya hasonló az előző kérdés kapcsán kapott adatokkal: legtöbben (61,3%) úgy gondolják, hogy lehetnek nehézségei Kárpátalján annak, aki csak nyelvjárásban beszél. Ennél a kérdésnél is indokolhatták válaszaikat a pedagógusok. A következő véleményeket olvashatjuk:

Könnyen boldogul, mert: „nincsenek nagy eltérések egyes települések között”, „a magyar környezetben mindenki érti, munka vállalása ukrántudásától függ”, „Kárpátalján mindenki nyelvjárásban beszél, aki pedig nem, az is megérti”, „nem jellemző, hogy valaki csak nyelvjárásban beszél, a nyelvjárás keveredik a köznyelvvel”, „nincs nagy különbség a nyelvjárás és a köznyelv között”.

Lehetnek nehézségei, mert: „sokan kikacagják, furcsának tartják. Ebben az esetben a csúfolódók sajnálnivalók”, „nem mindenki tolerálja”, „magyar nyelvű közegben nem kap olyan megbecsülést, mint köznyelven beszélő társai (sajnos)”, „az emberek többsége nyelvtanilag műveletlen, és nem tudják értékelni”, „Kárpátalján belül is van több különböző

nyelvjárás és ez nehezíti a kommunikációt”, „ha nagy az eltérés a helyes magyar beszéd és a nyelvjárása között, akkor előfordulhat, hogy nem értik meg egymást a vele kommunikálóval, aki a helyes magyar beszédet használja”, „még élnek az előítéletek és sokan kinevetik ezért”, „nem tartják műveltnek, és emiatt negatív diszkriminációban részesülhet”, „attól függ, mi a foglalkozása/szakmája/hivatása és hol használja”.

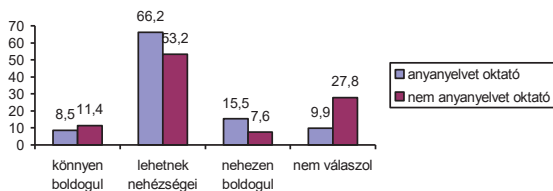
Nehezen boldogul, mert: *„kinevetik, úgy kommunikálnak vele, mintha szellemi fogyatékos lenne”, „megmosolyogják”, „minden téren hátrányt szenved a tömegek értetlen és elutasító viszonyulása okán”, „lenézik”.*

A magyarázatokból kiderül, hogy azok, akik szerint Kárpátalján könnyen boldogul az, aki csak nyelvjárásban beszél, a kölcsönös érthetőség szempontját vették alapul. A másik két válaszlehetőséget jelölők viszont a társadalmi boldogulás szempontját figyelembe véve alkottak véleményt. Ez alapján elmondhatjuk, hogy a kárpátaljai magyar pedagógusok szerint a kommunikációban nem okoz nehézséget a nyelvjárási beszéd, de a társadalmi érvényesülésben gátló tényező lehet.

Ugyanezt a kérdést feltettem a magyarországi helyzetre vonatkozóan. Statisztikailag szignifikáns különbség mutatkozik az anyanyelvet oktató és az anyanyelvet nem oktató pedagógusok válaszai között:

144. ábra. A Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Magyarországon, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? kérdésre kapott válaszok megoszlása a tanított tárgyak jellege szerint (%)

N=150

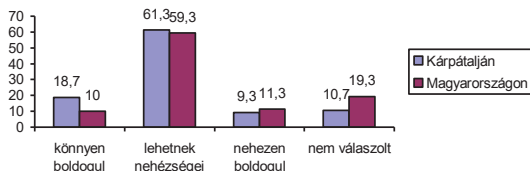
$$\chi^2=9,711, df=3, p<0,05$$

Jóval nagyobb arányban gondolják úgy, hogy Magyarországon nehézsége adódhat egy nyelvjárási beszélőnek azok, akiknek feladatuk az anyanyelvoktatás. Feltűnő, hogy a másik csoport 27,8%-a nem is válaszolt erre a kérdésre. Ez azt a feltételezést igazolja, hogy őket kevésbé foglalkoztatják a nyelvhasználatot érintő kérdések.

Az alábbi diagramon azt szemléltetem, milyen eltérések mutatkoznak, ha az előző két kérdésre kapott válaszokat összehasonlítjuk:

145. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátalján/Magyarországon, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? (%)

N=150

A pedagógusok véleménye szerint kisebbségi helyzetben kevésbé gátolja az érvényesülést, boldogulást, ha valaki nyelvjárásban beszél (tanítványaiknak ennek éppen az ellenkezőjét gondolják: l. 75. és 76. ábra). Nyilvánvalóan tisztában vannak azzal, hogy területünkön jóval nagyobb arányban és jóval több beszédhelyzetben használatos, használható a nyelvjárás, mint Magyarországon. Egy adatközlő ezt így fogalmazta meg: „*lehetnek nehézségei, hasonlóan a kárpátaljai helyzethez, de annál erősebben: családon kívüli környezetben, elsősorban munkahelyén negatívan viszonyulhatnak, lenézhetik ezért.*”

E kérdés kapcsán a bővebben kifejtett vélemények ritkábbak, mint az előző esetében: az adatközlők valószínűleg úgy érzik, a magyarországi helyzetről konkrét ismeretek hiányában nem tudnak nyilatkozni.

Könnyen boldogul Magyarországon, mert: „*ott általában nagyon sok helyen nyelvjárással beszélnek, és hozzá vannak szokva az emberek*”, „*otthon van*”, „*megértik, bárhová fordul*”, „*Magyarországon elég gyakori a nyelvjárás*”.

Lehetnek nehézségei Magyarországon, mert: „*itt már nagyobbak a különbségek*”, „*vannak olyan munkahelyek, ahol követelmény a szép, magyar nyelv használata*”, „*nem mindig értik a nyelvtérülettől távolabb élők*”, „*esetleg a tiszta magyar beszéddel szemben szégyenkezni fog*”, „*pld. egy dobronyi, nem érthető, akár kinevethetik*”, „*kikacagják, furcsállják, esetleg még leparasztazzák*”, „*nem minden magyarországi magyar tudja, hogy ez valójában kincs, hisz "a nyelvjárás élő nyelvi múzeum"*”.

Nehezen boldogul Magyarországon, mert: „*megmosolyogják*”, „*a társadalom teljesen elferdült és már nem tudják, hogy mi a jó*”, „*a hivatalok, ügyintézők nyelve kizárólag a köznyelv, igyekezni kell eligazodni eme téren*”.

Ezekből a válaszokból is kiderül, hogy az adatközlők tudják, hogy a nyelvjárási beszéd az érthetőséget nem korlátozza sem Kárpátalján, sem Magyarországon, csupán a társadalmi megítélése kedvezőtlenebb ennek a változatnak mindkét helyen.

A korábban közölt véleményekben gyakran olvasható, hogy bizonyos beszédhelyzetekben megengedhetőnek tartják a válaszadók a nyelvjárások használatát. Az alábbi táblázatban az látható, hogy mely beszédszíntéren milyen mértékben tolerálják ezt a pedagógusok:

48. táblázat. Mennyire érzi zavarónak a nyelvjárási beszédet az alábbi helyeken? (%)

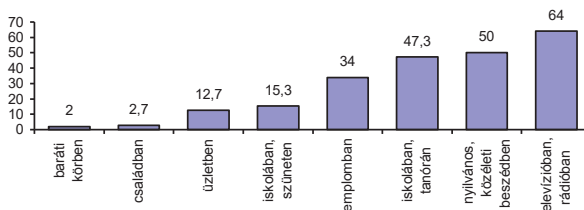
N=150

Beszédszíntér	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom	Nem válaszolt
Családban	68,7	20,7	2,7	8
Baráti körben	64	26,7	2	7,3
Iskolában, szüneten	34,7	43,3	15,3	6,7
Iskolában, tanórán	11,3	33,3	47,3	7,3
Üzletben	35,3	46	12,7	6
Nyilvános, közéleti beszédben	16,7	28,7	50	4,7
Templomban	27,3	32,7	34	6
Televízióban, rádióban	10,7	22	64	3,3

A számokat nézve látható, hogy a családban a legtöbb (68,7%) pedagógust nem zavarja a nyelvjárási beszéd. A formálisabb megnyilatkozásokkor viszont nem ilyen engedékenyek: minél nyilvánosabb a beszédszíntér, annál kevésbé fogadják el adatközlőim a nem köznyelvi megszólalásokat.

146. ábra. A nyelvjárási beszédet az adott helyen nagyon zavarónak, elfogadhatatlannak tartók aránya (%)

N=150

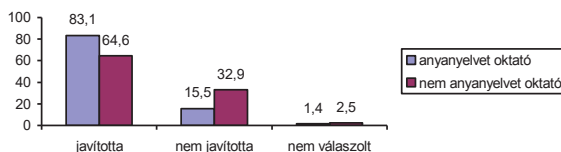
Akárcsak tanítványait, a pedagógusokat is a televízióban, rádióban zavarja leginkább a nyelvjárási nyelvhasználat. Ennek feltételezett okait már korábban taglaltam (l. 116. o.), s ezt csak megerősíti az, hogy a megkérdezettek közül többen is említették annak a fiatal felvidéki meteorológusnak a feltűnését, aki még a kisebbségi helyzetben élő tévénezők között is meghökkenést keltett eleinte: „*maradinak, műveletlennek tarthatják addig, míg nem bizonyít. Pl: bemondó a televízióban (időjárás-előrejelzés)*”.

A tanított tárgyak jellegét tekintve csak egy esetben mutatkozik lényeges eltérés: az anyanyelvet oktató pedagógusoknak csak 2,8%-a vallja azt, hogy tanórán nem zavarja a nyelvjárási beszéd, míg a más jellegű tárgyakat oktatók 19%-a nyilatkozik így ($\chi^2=12,214$, $df=4$, $p<0,05$).

Ez a különbség a következő kérdésnél is megmutatkozik: amikor azt kérdeztem, hogy *Előfordult, hogy kijavította tanítványát nyelvjárási beszéde miatt?*, a következő eredmények születtek:

147. ábra. Az Előfordult, hogy kijavította tanítványát nyelvjárási beszéde miatt? kérdésre kapott válaszok megoszlása a tanított tárgyak jellege szerint (%)

N=150

$\chi^2=6,588$, $df=2$, $p<0,05$

Azok, akik nem anyanyelvet oktatnak, kisebb arányban javítják tanítványaik nyelvjárási megnyilatkozásait, mint azok, akik feladatuknak tekintik a köznyelv normáinak elsajátíttatását.

Ha az indoklásokat olvassuk, öröndetes, hogy nagyarányú azok száma, akik tapintatosan, a beszédhelyzethez igazodó nyelvhasználatra ösztönzik tanítványaikat:

„Elmagyaráztam, hol használhatja szabadon a nyelvjárást, és hol kell a köznyelvet használnia”, „Hogy a tanuló tudjon különbséget tenni a nyelvjárást és a köznyelv között. A tanórákon a köznyelven történő beszédet hangsúlyozom”, „Nem tekinthető hibának, de fontosnak tartom, hogy a diákok alkalmazkodjanak a köznyelvi normákhoz”, „A nyelvjárást nagyon szép, de szerintem mindenkinek ismernie kellene a köznyelvet is”, „A nyelvjárást fontos kincsünk, nem elítélendő, nem szégyen, de kell ismernünk a helyes köznyelvet. Odahaza nyugodtan beszélhet nyelvjárástban, a közéletben tudni kell így megnyilatkozni”, „Ha tanórán nyelvjárástban beszélt. Felhívtam a figyelmét, hogy az órán igyekeznünk kell köznyelven beszélni, illetve írni”, „Azzal, hogy otthon és barátai előtt beszélhet nyelvjárástban, de jó, ha megtanulja a köznyelvet is, amit gyakorolunk az órákon”.

Egy ungvári reál tárgyat oktató férfi pedagógus az alábbi választ adta: *„Az órán tapintatosan próbálkozom a köznyelv használatára szoktatni, de sajnos mostanság egyre ritkábban kell "javítanom"”.*

Olyan válaszok is érkeztek, melyek a nyelvjárással kapcsolatos tévhitet hatásáról árulkodnak, s melyek egyáltalán nem kedveznek a felnövekvő nemzedék egészséges nyelvi öntudatának, illetve a szituatív kettősnyelvűség kialakításának:

„Azért, mert magyar nyelven másképp kell mondani. Egyszerűen helytelennek tartom”, „Helyesen kell beszélni magyarul”, „Ha nem helyes, ki kell javítani, beszéljünk csak szépen, tisztán”, „Így nem helyes”, „Helyesen beszéljen magyarul; kötelességemnek tartom”, „Hogy nem szép”, „Csúnyán hangzott (pl. vót)”, „Minden esetben. Mert így szép és helyes, azért járunk iskolába”.

A kevésbé tapintatos javítás kétféle hatással is lehet a fiatalokra:

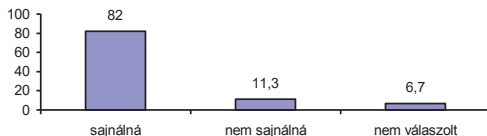
1. a tanuló megszégyenül, nyelvi megnyilatkozásaiban bizonytalan lesz, szégyell beszélni, így nem sajátítja el kellően a köznyelv normáit.
2. a tanuló megszégyenül, dacos ellenkezéssel csak a nyelvjárást használja, nem is kívánja elsajátítani a köznyelv normáit.

A szakirodalomban elismert tény, hogy az érzelmeknek jelentős szerepük lehet a nyelvek, nyelvváltozatok életében: a stigmatizált nyelveknek, nyelvváltozatoknak is van

rejtett presztízsük az azokat használó közösségben. Ez pedig a pozitív érzelmek, a kötődés, az identitáskifejező funkció hatására alakulhat ki (Kiss 1995: 137). Az eddig ismertetett adatokból kiderül, hogy a vizsgált csoport körében ez a pozitív kötődés, rejtett presztízs felfedezhető. Ezt támasztják alá a következő kérdés kapcsán kapott eredmények:

148. ábra. Sajnálná, ha kivesznének a nyelvjárások? (%)

N=150

A megkérdezettek 82%-a sajnálná, ha kivesznének a magyar nyelvnek ezek a változatai. Az indoklásokból az derül ki, hogy azok, akik sajnálnák, főként emlékként, a múlt őrizőjeként, egy közösséghez való tartozás jeleként tekintenek a nyelvjárásokra. Akik pedig nem bánnák, ha eltűnnének ezek a változatok zavaró tényezőként, a haladás, a „*szép beszéd*” megakadályozójaként tekintenek rájuk.

Sajnálják, mert: „*nyelvünk egy korábbi állapotát őrzik, kultúránk alapvető része, az első nyelvváltozat, amit megtanulunk, kötelességünk színeiben, különlegességében fenntartani, továbbadni. Nélküle szürkébb lenne nyelvünk*”, „*színezik életünket sajátosság varázslatukkal, hagyományukkal*”, „*a jövő nemzedékei nem ismernék meg ősük valódi nyelvhasználatát, s a magyar nyelv veszítene színességéből, változatosságából, szókészletéből*”, „*szerintem érték, hagyomány*”, „*„A nyelvjárás élő nyelvi múzeum”- egykori egyetemi tanárom kedvenc mondása. A nyelvjárás érték a maga helyén*”, „*ez hozzátartozik a magyar folklórhoz*”, „*éppen olyan értékesek, mint a múzeumban található tárgyak*”, „*ezzel magyarságunk egy része menne feledésbe*”, „*ez egy terület arculatát jelöli, jelképezi az összetartozást*”.

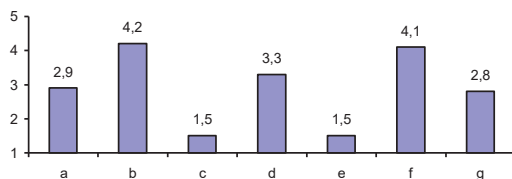
Kevesen, csupán 17 pedagógus nyilatkozott úgy, hogy nem sajnálná, ha kivesznének a magyar nyelvnek ezek a változatai. Válaszukat még kevesebben, csupán nyolcan indokolták, s ezek az indoklások sem mindig egyértelműek, néha ellentmondásosak. Mindannyiuk magyarázatát közlöm az alábbiakban:

Nem sajnálná, mert: „*az egy kitalált, helytelen beszéd*”, „*csak a tiszta, helyes magyar beszédet szeretem*”, „*szébbé válna a beszéd, viszont nem lenne olyan változatos*”, „*örülnék neki*”, „*annyira nem tartom fontosnak*”, „*sokszínűvé teszik a nyelveket*”, „*a nyelvjárásunkat*

is lehet újítani, frissíteni, mint más dolgokat az életben”, „akkor mindenki szép tisztán beszélné a nyelvet”.

Látható, hogy mindkét csoport válasza között gyakran fordulnak elő olyanok, amelyeken egyértelműen felfedezhetők (akárcsak tanítványaik esetében) olyan sztereotípiák hatása, amelyek a nyelvjárásokhoz, nyelvjárási beszélőkhöz kapcsolódnak, s amelyekkel előzetes gyűjtéseim során én is gyakran találkoztam. Néhány ilyen előítéletről meg is kérdeztem adatközlőimet: egy 1-től 5-ig terjedő skála segítségével nyilatkozhattak arról, mennyire értenek egyet, mennyire tartanak igaznak egy-egy állítást. Az alábbi ábrán látható, hogy átlagosan milyen értékeket kaptak az egyes állítások.

**149. ábra. Mennyire ért egyet a következő állításokkal,
mennyire tartja igaznak? (%)**
N=150

a) Ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban; b) Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása; c) A nyelvjárás a köznyelv romlott változata; d) Az iskolában csak köznyelven kell beszélni; e) A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen; f) A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése; g) A nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat

A tanárok nem értenek egyet azokkal az állításokkal, amelyek a nyelvjárásokat és beszélőiket egyértelműen negatív színben tüntetik fel: *A nyelvjárás a köznyelv romlott változata, A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen.* Inkább hajlanak arra, hogy az érzelmek felől közelítsék meg ennek a nyelvváltozatnak a szerepét egy közösség életében: *A nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat, A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése.* Ám az iskolában való használatát már nem helyeslik, nagyon fontosnak tartják a köznyelv elsajátítását.

A kettősnyelvűség kialakítása szempontjából biztatóbbak azok az értékek, amelyeket akkor kapunk, ha megnézzük, hogyan vallanak saját szerepükről az anyanyelv tanítási folyamatában. Erre vonatkozóan három sokat hangoztatott vélemény szerepelt a kérdőívben:

**150. ábra. Mennyire ért egyet a következő állításokkal,
mennyire tartja igaznak? (%)**

N=150

A megkérdezett pedagógusok fontos feladatuknak tekintik a köznyelv normáinak elsajátíttatását, de azt is tudják, hogy ők tehetik a legtöbbet a nyelvjárások pozitív megítélése szempontjából. Ahogy egyik adatközlőm fogalmazta meg: „(A nyelvjárás) *a szín a mindennapokban. Az irodalmi nyelv (köznyelv) pedig összekötő kapocs*”.

Ugyanígy feladatuknak tekintik a magyar nyelvű oktatás megmaradásának ügyét. Az ukrainai érettségi rendszert igazságtalannak érzik. Egy 40 éve tanító pedagógus szerint ezzel a rendelkezéssel újra egy korábban már előforduló hullám veszi kezdetét, amikor sok szülő a könnyebb érvényesülés reményében íratta ukrán tannyelvű osztályokba gyermekét. Ez szerinte a magyar iskolák, a magyar kultúra, a magyar nemzet létét veszélyezteti. Pedig bizonyított, hogy a tannyelv és a nemzeti identitás szorosan összefügg Kárpátalján is (Molnár 2009: 122–128). Ennek megakadályozása érdekében sokak szerint a pedagógusok és az egyház teheti a legtöbbet. A megkérdezett tanárok közül többen kiemelték Csernicskó István és Göncz Lajos 2009-ben kiadott tájékoztató jellegű útmutatójának jelentőségét (Csernicskó–Göncz 2009). Fontosnak tartják, hogy az általuk hangoztatott nézeteket tudományosan elismert szakemberek is megerősítsék. Sokan mondták el, hogy vannak olyan szülők, akiknél mind az érzelmi, mind a tudományos megközelítés eredménytelen: előttük csak a gazdasági érvényesülés, a „*könnyű boldogulás*” csalóka képe lebeg. Ezt támasztja alá az a kutatás is, amelyről Séra Magdolna számolt be egy előadásában. Olyan szülőkkel készített interjút, akik ukrán iskolába írárták gyermeküket. A feldolgozás során kiemelt motivációs tényezők mindegyike mögött a gazdasági, társadalmi érvényesülés kényszere áll (Séra 2009: 154–157). Adatközlőim szerint az ilyen hozzáállással szemben mindenképp hasznos olyan példák említése, amelyekben magyar iskolát végzett sikeres kárpátaljai emberekről van szó. A

gazdasági szemponttal szemben a gazdasági szempont álljon. A kárpátaljai magyar pedagógusok, csakúgy, mint korábban már többször, bizakodnak, tesznek, kitartásra, tettekre buzdítanak. Hiszen ahogy egyikük megfogalmazta: „*a legszörnyűbb ebben a helyzetben az emberi közöny*”.

6. Összefoglaló megjegyzések

A fentebb bemutatott eredményekből kiderül, hogy előzetes feltevéseim igazolódtak: a megkérdezett kárpátaljai pedagógusok többsége a magyar-domináns kétnyelvűség valamilyen szintjén áll.

Saját bevallásuk szerint leginkább a magyar köznyelvet használják mind munkahelyükön, mind munkahelyükön kívül.

Bebizonyosodott, hogy érzékelik a kárpátaljai és a magyarországi magyar nyelvváltozat közötti különbségeket: elsősorban a kontaktusjelenségek és a nyelvjárási asabb nyelvhasználatban látják az eltérést. Ennek ellenére határozottan szebbnek mondják saját területük beszédét.

Többségük meghatározta a nyelvjárások fogalmát: leginkább a hagyomány, az identitás kifejezőjeként tekintenek erre a változatra. Bár elismerik, hogy környezetükben használják, ők egyfajta távolságtartó attitűdről vallanak. Ennek valószínűleg a nyelvjárásokkal, nyelvjárási beszélőkkel kapcsolatos előítéletek az okai. Bár adatközlőim nyíltan elzárkóznak a nyelvjárási beszélőkkel kapcsolatos negatív sztereotípiáktól, mégsem tudják kivonni magukat teljesen a hatásuk alól. Erre utalnak a T/3. személyű megfogalmazások a nyelvjárási beszélők kapcsán: magukat nem sorolják közéjük.

Mindenképp biztató, hogy a távolságtartás ellenére rejtett presztízse van körükben ennek a változatnak: fontosnak tartják megőrzését, sajnálnák, ha eltűnnének. Öröndetes, hogy több adatközlő válaszából kiderül, hogy a közoktatás szintjére is eljutnak a legújabb nyelvtudományi kutatások eredményei, s a csökkenő óraszám ellenére feladatuknak tekintik ennek a szemléletnek a közvetítését.

Mint ahogy fontosnak tartják szerepüket a kárpátaljai magyar oktatási rendszer megmaradásában, a fiatalok, a szülők körében végzett felvilágosító munkában.

Legtöbb esetben statisztikailag szignifikáns különbség a falusi és a városi, valamint az anyanyelvet oktató és a nem anyanyelvet oktató pedagógusok válaszai között mutatkozik.

7. Befejezés

Ahogy egyik salánki adatközlőm elmondta, az új tanterv, az új kutatások eredményeinek alkalmazása nem mindig egyeztethető össze az alacsony óraszámmal. Csupán a „*tanár belátására, lelkiismeretére van bízva*”, milyen módon szorít erre időt. A bemutatott adatok alapján kijelenthetjük, hogy a kárpátaljai magyar pedagógusok a legjobb úton haladnak a kívánt kiegyenlítő-funkcióelkülönítő attitűd irányába. Igaz, hogy a nyelvjárásokhoz való viszonyulásuk nem nevezhető egyértelműen racionálisnak, hiszen ők egyfajta szimbólumként, megőrzendő hagyományként tekintenek a nyelvjárásokra. Pedig Péntek János szavaival: „*a közösségek attitűdjében lehetőségek szerint egyensúlyba kellene hozni a nyelv szimbolikus és használati értékét*” (Péntek 2004: 217). Ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy a rendszeres továbbképzések, felvilágosító munkák eredményeként megfigyelhető egyfajta pozitív irányba való elmozdulás a csoport nyelvjárási attitűdjében. Ebben nagy szerepe van a kárpátaljai magyar pedagógusképzésnek is: korábbi, a beregszászi főiskolások körében végzett vizsgálat során kiderült, hogy jóval pozitívabban viszonyulnak a nyelvjárásokhoz azok, akik már részesültek dialektológiai, szociolingvisztikai képzésben (T. Károlyi 2002: 135–144, T. Károlyi–Szabó 2000: 105–112). Ezért is lenne fontos, hogy a magyar szakosok, illetve az alsós tanítók mellett minél több kárpátaljai magyar diák ismerkedjen meg a helyi nyelvváltozatokkal, funkciójukkal. S ezen az úton haladva csak idő kérdése, hogy e csoport, s általuk tanítványaik, ne csak hagyományként, hanem aktívan használt, élő változatként tekintsenek anyanyelvváltozatukra. S azt is büszkén vallják majd – Péntek János, valamint Beregszászi és Csernicskó egy-egy írására is utalva –, hogy nem csak őrzik, hanem használják is nyelvjárásukat bizonyos helyzetben (Beregszászi–Csernicskó 2004e: 24–34, Péntek 2002: 267–273). Hiszen ahhoz, hogy anyanyelvünket megtartsuk, használjuk kisebbségi helyzetben, magabiztosan és öntudatosan kell vállalnunk, használnunk anyanyelvváltozatunkat is. S ha gyermekeinknek nem lesz kisebbségi érzésük nyelvjárásuk miatt, feltételezhetően nem lesz kisebbségi anyanyelvőségük miatt sem. S tudjuk, hogy a pozitív „belső” tényezők milyen jelentősek a nyelvmegtartás szempontjából (Gal 1990: 47–59).

A hipotézisek a vizsgálati eredmények tükrében

Mivel az elemzések összefoglalását minden fejezet után közöltem, ebben a részben csak röviden jelzem, hogy a hipotézisekhez képest hogyan alakultak az eredmények.

Az adatok feldolgozása, s több szempontú elemzése során kiderült, hogy az előzetes feltételezések legtöbbje helytállónak bizonyult:

A tanulók nyelvekről, nyelvváltozatokról, különösen a nyelvjárásokról való vélekedése igencsak bizonytalan, határozatlan, sokszor ellentmondásos.

A válaszok alakulása legtöbbször a tanulók lakóhelyének és iskolájának típusával, valamint a magyar nyelvből szerzett érdemjegyével mutatott szignifikáns összefüggést. A többi ismert szociológiai változó közül – kérdéscsoporttól függően – leginkább az adatközlők neme, anyanyelve, a szülők iskolai végzettsége, illetve az iskola területi elhelyezkedése (járása) befolyásolta a válaszok alakulását.

- A vizsgált csoport magyar-domináns kétnyelvű: többször használja a magyar nyelvet, s érzelmileg is jobban kötődik hozzá. A tanulók tisztában vannak azzal is, hogy az érvényesüléshez fontos az államnyelv ismerete (erre többeket valamilyen kellemetlen élmény döbbsített rá). Nagyobb arányban ismerik és használják az államnyelvet a városi, illetve a városi iskolában tanuló jobb érdemjegyű fiatalok. Az erre vonatkozó eredmények leginkább a származással, lakóhellyel kapcsolatos szociológiai változókkal mutattak lényeges összefüggést.

- A válaszadók tudják, hogy az általunk használt magyar nyelv különbözik a magyarországitól: a kárpátaljaiak beszédét a gyakoribb nyelvjárási jelenségekkel jellemzik. A kontaktusjelenségek használata viszont kevésbé tudatos körükben. Hipotézissel ellentétben a magyarországi területek beszédét szebbnek mondják a kárpátaljinál. Szűkebb pátriájuk nyelvhasználatáról, s a szomszédok beszédéről is visszafogottan nyilatkoznak. Az egymás beszédét csúfoló mondatok sem (bevallásuk szerint) ismertek, használtak körükben. A korosztályok nyelvhasználatuk közötti különbséget érzékelik. A városi, városi iskolás tanulók magabiztosabbak, szebbnek is tartják lakóhelyük beszédét falusi társaiknál. A falusi tanulók viszont tájékozottabbak a különböző nyelvváltozatok jellemzői terén. A felvételizető iskolák tanulóit, illetve a magyar nyelvből jó érdemjegyet kapó fiatalokat többször dicsérték nyelvhasználatuk miatt.

- A nyelvjárásokat, nyelvjárási beszélőket érintő kérdések esetében távolságtartó, elhatárolódó attitűd jellemző a tanulókra: nem vallják magukat nyelvjárási beszélőknek, bár elismerik, hogy nem beszélnek minden helyzetben egyformán. A családi környezetben

kevésbé zavarja őket a nem köznyelvi megnyilatkozás, mint a nyilvánosabb színtereken (különösen igaz ez a médiumokra). Rejtett presztízsre utal, hogy a távolságtartás ellenére nem nyilatkoznak negatívan az általuk nyelvjárási beszélőnek mondott emberekről, nem értenek egyet az őket negatív színben feltüntető állításokkal, s többségük sajnálná, ha eltűnnének ezek a változatok. A falusi, kevésbé jó érdemjegyű fiúk pozitívabban, megengedőbben vallanak a magyar nyelvnek erről a változatáról. Ugyanez igaz az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyermekeire.

- A kapott adatok szerint a megkérdezett fiatalok írásban sokszor használnak nem köznyelvi alakot. Jóval tudatosabb körökben azoknak a jelenségeknek a használata, melyek a magyar nyelvterületen elterjedtek, mint azoknak, melyek leginkább Kárpátaljára jellemzőek. A mondatjavító feladattípus okozta a legnagyobb nehézséget: itt született a legtöbb nem köznyelvi megoldás. A felvételiztető, jó érdemjegyű fiatalok nagyobb arányban adtak köznyelvi válaszokat.

Befejezés

Doktori munkám során a kárpátaljai iskolások nyelvi tudatáról, különösen nyelvjárási attitűdjükről kívántam képet kapni. Célom volt, hogy hozzájáruljak a kárpátaljai szociolingvisztikai kutatásokhoz, valamint, hogy olyan kérdésekre kapjak választ, melyek segíthetik a hatékonyabb anyanyelv-oktatási módszerek kidolgozását, s sikeres gyakorlati alkalmazását. A munkám bevezetőjében feltett kérdésekre a kapott eredmények alapján a következő válaszokat adhatom:

- A tanulók körében a magyar nyelv presztízse magas, ugyanakkor tudják, fontos az államnyelv ismerete. Ellenben a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot kevésbé tartják szépnek, mint a magyarországit. Saját településük magyar beszédéről pozitívabban nyilatkoznak, mint a szomszédokéről, s ezt ez utóbbi nyelvjárásiasabb voltával indokolják. Ez, a nyelvjárásokat elmarasztaló, kicsit lenéző, attitűd megnyilvánul a legtöbb kérdés kapcsán, a konkrétan erre vonatkozó negatív színezetű állításokkal azonban nem értenek egyet (l. az előítéleteken alapuló állítások értékelését), s nem szeretnék, ha eltűnnének ezek a „régies”, „hagyományörző” nyelvváltozatok. Ez rejtett presztízssre utal.

- Adatközlőim válaszainak alakulásában végig felfedezhetőek bizonyos következetlenségek, ellentmondások. Ahogy Szabó Tamás Péter megfogalmazta vizsgálata kapcsán: „...a válaszadók tehát az esetek nagy részében nem ismerték fel az állítások közötti logikai kapcsolatokat – ez arra enged következtetni, hogy e témáról nem gondolkodnak eléggé rendszerszerűen” (2006: 206). Hiszen többségük például nem ért egyet azzal, hogy ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban, ennek ellenére azt állítják, hogy lakóhelyükön nem használják ezt a nyelvváltozatot, s ők sem ismerik. Ez a nyelvi, nyelvhasználati kérdésekben való bizonytalanságot jelzi.

- A nyelvváltozatokra, illetőleg a nyelvjárásokra vonatkozó válaszokat nem igazolja a köznyelvi normatudatra vonatkozó kérdések eredménye: jóval nagyobb arányban érkeztek nem köznyelvi megoldások a mondatjavító feladattípusra, mint ahányan azt vallották, hogy beszélnek nyelvjárásban. Ez is azt bizonyítja, hogy a megkérdezett fiatalok nyelvhasználati kérdésekben nem tudatosak: saját véleményük, megítélésük és a valóság, a gyakorlat között nagy a különbség.

- A legtöbb kérdés a tanulók lakóhelyének típusával mutat lényeges összefüggést: a származás nagyban befolyásolja a nyelvekről, nyelvváltozatokról való vélekedést. Az iskolák típusa is nagy hatással van a válaszok alakulására: a felvételiztető iskolások tudják a legpontosabban megfogalmazni véleményüket, s ők ismerik a leginkább a köznyelv normáit.

A nyelvjárásokkal kapcsolatban viszont kevésbé engedékenyebbek. Ugyanez vonatkozik a magyar nyelvből jobb érdemjegyű tanulókra is: jobban teljesítenek a konkrét ismeretet tudakoló kérdések megválaszolásakor, mint kevésbé jól tanuló társaik (*Mit nevezünk nyelvjárásnak?, Tudsz olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon?, Tudsz olyan szavakat, fordulatokat, amiket a szomszéd településen másképp mondanak, mint nálatok?*), viszont utóbbiak engedékenyebbek a nem köznyelvi alakok használata terén. A köznyelvi normatudatra vonatkozó feladatok megoldásakor szintén az iskola típusa, illetve a magyar nyelvből szerzett érdemjegy befolyásolta az eredményeket. A többi szociológiai változó közül legtöbb esetben a területi elhelyezkedés (járás), a nyelvi környezet (magyar többség, ukrán többség vagy szórvány) alakította a kapott adatokat. A szórványban élő tanulók tudatosabbak a nyelvhasználatot érintő kérdésekben: számukra nem olyan természetes az, hogy magyarul beszélhetnek, magyarul tanulhatnak. Jóval toleránsabbak is a különböző nyelvváltozatokkal szemben, mint a magyar többségű környezetben élő, tanuló társaik.

- A tanulók és pedagógusaik körében végzett felmérések bebizonyították, hogy az új anyanyelv-oktatási szemléletet közvetítő tantervnek, a pedagógusok továbbképzésén elhangzó tájékoztató jellegű tudományos előadásoknak van már eredménye: mindkét csoport elzárkózik a különböző nyelvváltozatokat, beszélőiket nyíltan negatívan érintő véleményektől. A jelen vizsgálat során is bebizonyosodott (összehasonlítva a két csoport válaszait), amit már a korábban idézett vizsgálatok is alátámasztottak: a pedagógus szerepe, személyes, nyelvekkel, nyelvhasználati jelenségekkel kapcsolatos véleménye alakítja tanítványai nyelvi tudatát. Az is kiderült, hogy nemcsak pedagógusaik pozitív vagy negatív kritikája, megjegyzése van hatással a fiatalok attitűdjére (l. 71. ábra). Ebben a korban nyelvhasználatukat is (akárcsak viselkedésüket, öltözködésüket, ízlésüket) nagy mértékben befolyásolja, alakítja környezetük, barátaik, vagy éppen a különböző írott vagy elektronikus médiumok által közvetített vélemény.

- A számok és a leírt, elmondott történetek, valamint a saját tapasztalataim, megfigyeléseim alapján a kárpátaljai magyar pedagógusok megfelelő irányban alakítják tanítványaik nyelvi attitűdjét, viszont ők maguk sem tudják még teljesen levetkőzni a kialakult, hosszú évek alatt rögzült, és sztereotípiák hatását tükröző beidegződéseket. Befolyásolhatja őket a környezetük részéről támasztott elvárás, mi szerint egy tanár beszéljen „urasan”. Ezt támasztja alá, hogy annak ellenére, hogy pozitív, vagy legalábbis elnéző

attitűdről vallanak mások nyelvjárásiasságára vonatkozó válaszaik, ők maguk elhatárolódnak ezektől a változatoktól.

A kívánt célt, a kommunikációs kompetencia megfelelő szintjének kialakítását viszont csak úgy érhetjük el, ha ezek a gátló tényezők megszűnnek, vagy legalábbis csökkennek. Azt megállapíthatjuk, hogy a megadott irány megfelelő, s a pedagógusok megpróbálják követni ezt. Segítségükre lehetnek a következők:

Az alsós tanítói, illetve magyar szakos egyetemi és főiskolai hallgatók mellett más szakok diákjai számára is szükséges lenne a dialektológia, a szociolingvisztika oktatása. Hiszen az iskolákba kerülve ezek a pedagógusok is ugyanúgy véleményt alakítanak, mint az anyanyelv oktatását végző kollégák. S a felelősség túl nagy ahhoz, hogy felkészületlenül, tájékozatlanul álljanak egy-egy nyelvi „hiba” előtt.

Fontos lenne olyan segédanyagok, feladatgyűjtemények kiadása, melyek a különböző területi és társadalmi változatok nyelvi jelenségeit a köznyelvi normával összehasonlítva közlik, s melyek egy-egy beszédhelyzetben való eredményes nyelvváltozat-választásra vonatkozó feladatokat is tartalmaznak. Ennek mintájául szolgálhat az a Peter Sieber és Horst Sitta által írt svájci kiadvány, amelyről Szabó József is beszámol 2005-ben megjelent cikkében (Sieber–Sitta 1994, Szabó J. 2005: 59–70). Az is fontos lenne, hogy a nyelvjárásokkal, a kárpátaljai magyar nyelvváltozattal szemben semminemű távolságtartást ne sugalljon a kiadvány stílusa: hatékony lehet a T/1. személyű megfogalmazás. Ebből a tanuló azt érzi, hogy ez a nyelvváltozat valóban a miénk, mi használjuk, s a szerzők is magukénak érzik, vállalják (l. a szlovákiai egyetemi jegyzet stílusát: Menyhárt–Presinszky–Sándor 2008). Ez segítené azt a „törvényesítést”, melyre Lanstyák István utal egyik írásában: *„A sztenderd magyar nyelv viszonylagos egysége csak akkor őrizhető meg, ha a sztenderd használatát nem tesszük általánosan kötelezővé, illetve elvárttá mindenki számára, beszédhelyzetre való tekintet nélkül. Tehát ha „törvényesítjük” a kisebbségi anyanyelvváltozatot mint a köznapit érintkezés adekvát (legadekvátabb) eszközét...”* (Lanstyák 1998: 240–241). Ennek jelentőségét hangsúlyozza Péntek János is, amikor a helyi változatok *„oktatásban és publikus használatban”* való értékelését szorgalmazza (2002a: 316). A kisebbségi nyelvekkel, nyelvjárásokkal szembeni „felülről” jövő viszonyulás tekintetében is példa értékű lehet a többnyelvű Svájc, valamint Ausztria és Németország (Szabó J. 2000: 109–120, 2004: 159–170, 2004a: 291–298, 2005: 59–70, 2003: 64–75).

A közösség véleményének alakítására nagy hatással lehetnek olyan, a nagyközönségnek szóló munkák széleskörű elterjesztése, ismertetése mint a Cserniczkó István és Göncz Lajos

által írt s a szülőknek, pedagógusoknak szánt, főttebb már említett füzet, valamint a nemrég napvilágot látott, a kárpátaljai szociolingvisztikai kutatások eredményeit bemutató Megtart a szó című kiadvány (Csernicskó–Göncz 2009, Csernicskó szerk. 2010).

Bőven van közös feladatunk, felelősségünk, akár a közoktatásban, akár a felsőoktatásban dolgozunk; akár Magyarországon, akár a határon túl élünk. Fontos közös feladatunk az is, hogy a különböző nyelvváltozatokkal kapcsolatos negatív attitűdök, s az ezekből is adódó nyelvi bizonytalanságok megszüntetését elősegítsük. Felelősségünket csak növeli, hogy tudjuk: minden ilyen természetű változásnak *„elsőként a fejekben kell végbemennie”* (Antalné Szabó 2004: 344–345). Ugyanis e téren az iskola lehetőségei nagyok, sőt talán a legnagyobbak össztársadalmi tekintetben.

Szakirodalom

- Antalné Szabó Ágnes 2003. A szociolingvisztika mint szemlélet, mint tudás, mint pedagógia az iskolában. In Hajdú Mihály–Keszler Borbála szerk. *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 293–297.
- Antalné Szabó Ágnes 2004. Az anyanyelvi nevelés új stratégiái. *Magyar Nyelvőr* 127: 407–428.
- Árpa Zsuzsanna 2007. Nyelvjárási attitűdvizsgálat határon túli egyetemisták körében. In Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 32–36
- Árpa Zsuzsanna 2008. Identitásvizsgálatok kárpátaljai magyar diákok körében (Egy próbagyűjtés eredményei és tanulságai). *Acta Hungarica* 18: 49–54.
- Babbie, Earl 2003. *A társadalomkutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi Kiadó
- Balogh Lajos 1991. A suksükölés. *Kárpáti Igaz Szó*. 1991. november 12. 3. o.
- Balogh Lajos 1992. A regionális nyelvváltozatok és a nyelvi norma. In Kemény Gábor szerk. *Normatudat – nyelvi norma*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 23–30.
- Balogh Lajos 1993. Néhány megjegyzés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. *Magyar Nyelv* 89: 225–229.
- Balogh Lajos 1994. A magyar nyelv Kárpátalján. *Magyar Nyelvőr* 118: 26–38.
- Balogh Lajos 1997. A magyar nyelvjárások és a suksükölés. *Magyar Nyelv* 93: 354–360.
- Bańcerowski Janusz 1998. Néhány gondolat a nyelvi és a kommunikációs normákról. *Magyar Nyelvőr* 122: 129–133.
- Bartha Csilla 1995. Nyelvcseré, nyelvvesztés: szempontok az emigráns kétnyelvűség vizsgálatához. In Kassai Ilona szerk. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 37–47.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Csilla 2002. Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcseré amerikai magyar közösségekben. In Kovács Nóra–Szarka László. *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 111–136.
- Bartha Csilla 2007. Nyelvváltozat- és/vagy nyelvcseré? – Hat magyarországi kisebbségi közösség nyelvi attitűdjeinek összehasonlító elemzése. In Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 95–112.

- Bartha Csilla 2009. Út a többnyelvűség felé? – Nyelvideológiák, attitűdök és nyelvcsere: a kétnyelvűséggel kapcsolatos elképzelések szerepe a kisebbségi nyelvek megőrzésében. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 141–156.
- Bencédy József 1994. A beszélt nyelv és norma. In Kemény Gábor – Kardos Tamás szerk. *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 17–21.
- Beregszászi Anikó 2004. Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In Beregszászi Anikó–Csernicskó István szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint. 77–96.
- Beregszászi Anikó 2009. Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek. In Karmacs Zoltán–Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 20–25.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 1996. A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyarnyelv-tankönyvekben. In Csernicskó István–Várad Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Tankönyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 29–38.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2003. A helyi nyelvváltozatok presztízse, megítélése. In Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 247–250.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2003a. A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In Nádor Orsolya–Szarka László szerk. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 110–122.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004. A magyar nyelv oktatása a kárpátaljai magyar iskolákban: nyelvészeti, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi problémák. In Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?* Ungvár: PoliPrint. 168–173.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004a. A nyelvjárások és a kárpátaljai magyar iskola. In Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?* Ungvár: PoliPrint. 140–154.

- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004b. Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv* 100: 195–203.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004c. Az ukrán nyelv oktatása a kárpátaljai magyar iskolákban: nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi vonatkozások. In Beregszászi Anikó – Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?*. Ungvár, PoliPrint. 97–108.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004d. A kárpátaljai magyarok kétnyelvűsége a gyakorlatban. In Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?*. Ungvár, PoliPrint. 55–70.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004e. Az anyanyelvet nem megőrizni, hanem használni kell! In: Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?* Ungvár: PoliPrint. 24–34.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2006. Nyelvi rétegződés a középiskolában. In: Beregszászi Anikó–Csernicskó István. A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése. Ungvár: PoliPrint. 40–50.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2006a. *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése*. Ungvár, PoliPrint.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2007. A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis*, VI. évfolyam, 1. kötet: 44–62.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2007a. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In Csernicskó István és Márku Anita szerk. *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint. 7–96.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István–Hires Kornélia–Márku Anita 2003. Attitűdök és sztereotípiák: milyennek látjuk magunkat és az ukránokat? In Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 233–242
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István–Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó–Márku Anita 2003. A kárpátaljai magyar középiskolások nyelvhasználatáról. In: Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 179–207.
- Bodó Csanád 2007. A magyar nyelvi vitalitás területisége Moldvában. In Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 123–142.

- Bodó Csanád 2009. „Hamarább, mikor kicsike, oláhul, aztán magyarul” (A nyelvi szocializáció mintái moldvai kétnyelvű beszélőközösségekben). In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 339–348.
- Bokor József 1984. A nyelvjárási tudat és a nyelvi viselkedés kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 80: 339–344.
- Bokor József 2004. Adalékok a kisebbségi nyelvjárások életéhez a Muravidéken. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelhvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Budapest: Tinta Kiadó. 180–184.
- Bokor József 2005. A nyelvi attitűdök vizsgálata Lendván és környékén. In Vörös Ferenc szerk. *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. Budapest–Nyitra–Somorja: Magyar Nyelvtudományi Társaság–Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara–Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum. 15–20.
- Bokor József 2006. Egy muravidéki attitűdvizsgálat és néhány tanulsága. *Magyar Nyelv* 102: 471–478.
- Borbély Anna 1995. Attitűd és nyelvválasztás egy magyarországi román nyelvközösségben. In Kassai Ilona szerk. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 287–297.
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcseré*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya.
- Borbély Anna 2007. Nyelvi attitűdök a magyarországi román és szerb közösségben. In Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 89–94.
- Borbély Anna 2007a. Társadalmi variabilitás és/vagy stílus-variabilitás: a (nVk)₂ nyelvi változó a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú 2. változatában. In Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpózium*. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 53–58.
- Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. 2009. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar.

- Braun Éva 2005. Nyelvhasználat egy kétnyelvű középiskolában. In Huszti Ilona–Koljadzsin Natália szerk. *Nyelv és oktatás a 21. század elején*. Nemzetközi tudományos konferencia gyűjteménye. Ungvár: PoliPrint. 36–39.
- Buchstaller, Isabelle 2006. Social stereotypes, personality traits and regional perception displaced: Attitudes towards the 'new' quotatives in the U. K. *Journal of Sociolinguistics* 10/3. 362–381.
- Chambers, J. K.–Trudgill, Peter 1988. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris
- Czibere Mária 2000. A nyelvi attitűd vizsgálata középiskolások körében. In Borbély Anna szerk. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Élőnyelvi Osztálya. 55–64.
- Czibere Mária 2004. Nyelvi állapotunk középiskolás fokon. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvésztes, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Kiadó. 32–39.
- Csernicskó István 1995. A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség. In Kassai Ilona szerk. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 129–145.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Csernicskó István 2002. A -t végű igék kijelentő módja mint egyetemes változó? *Magyar Nyelv* 98: 313–320.
- Csernicskó István 2003a. Egy hasonlóság a magyarországi és kárpátaljai magyar nyelvhasználat között: a -t végű igék kijelentő módja. In Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 170–179.
- Csernicskó István 2003b. A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben. In Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?*. Ungvár: PoliPrint. 35–42.
- Csernicskó István 2003c. A magyar nyelv Kárpátalján – ahogyan a „valódi beszélők” látják. In Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 221–225.
- Csernicskó István 2004. Valóban különleges-e a (fiatal) nagydobronyai nyelvjárása? In: P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvésztes, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Kiadó. 126–129.

- Csernicskó István 2004a. Egy megoldatlan probléma: az államnyelv oktatása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. In Huszti Ilona szerk. *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*. Ungvár: PoliPrint. 113–123.
- Csernicskó István 2008. Ukrajna összhangra törekszik. Az ukrajnai oktatáspolitikai nyelvi vonatkozásai. *Kisebbségkutatás* 2008/2: 302–315.
- Csernicskó István 2008a. Új szemlélet – régi reflexek. Hogyan tehetjük hatékonyabbá a magyar anyanyelvi nevelést? In Csernicskó István–Kontra Miklós szerk. *Az üveghegyen innen. Anyanyelvátváltatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés*. Ungvár–Beregszász: PoliPrint Kft és II. Rákóczi Ferenc KMF. 105–147.
- Csernicskó István 2008b. „Ide vannak gyökerezve azok a szavak” A szókölcsonzésekről a kárpátaljai magyar hanganyagtár alapján. *Acta Beregsasiensis VII/2*: 7–19.
- Csernicskó István 2008c. Lőrincze Lajos emlékezete Kárpátalján. *Magyar Nyelv* 104: 353–354.
- Csernicskó István 2008d. „Nekünk ez a szép, mert ezt beszéljük”. A saját nyelvátváltatokhoz való viszony a kárpátaljai magyar hanganyagtár alapján. *Együtt* 2008/2: 69–79.
- Csernicskó István 2009. „Szépen, igeragozás szerint beszélnek” – Mi, ti és ők, avagy hogyan látják nyelvátváltataikat a kárpátaljai magyarok. In Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 405–414.
- Csernicskó István 2009a. A szókölcsonzéshez való viszony a kárpátaljai magyar közösségben. In Lanstyák István–Menyhárt József–Szabó Mihály Gizella szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről V*. Dunaszerdahely: Gramma. 11–27.
- Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István szerk. 2010. *Megtart a szó*. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet.
- Csernicskó István és Márku Anita szerk. 2007. *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István–Göncz Lajos 2009. *Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Budapest: Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala.

- Erb Mária 2007. Nyelvi attitűd a tarjáni német közösségben. In Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 57–60.
- Erb Mária 2009. Etnikai heterosztereotípiák a tarjáni német közösségben. In Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 157–166.
- Fejes Andrea 2007. Nyelvi normatudat-vizsgálat két kárpátaljai magyar általános iskolában. In Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 69–74.
- Felde Györgyi 1992. Nyelvérzék és normatudat egy általános iskolai tanulók körében végzett felmérés tükrében. In Kemény Gábor szerk. *Normatudat–nyelvi norma*. Linguistica. Series A. Studia et dissertationes, 8. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 177–191.
- Fodor Dóra 2005 Nyelvi attitűd, nyelvválasztás és nyelvcsera egy aranyosgyéresi kétnyelvű családban. *Kisebbségkutatás* 14/2: 253–263.
- Fodor Katalin–Huszár Ágnes 1998. Magyar nyelvjárások presztízisének rangsora. *Magyar Nyelv* 94: 196–210.
- Fülei-Szántó Endre 1992. Bomló kétnyelvűség. In Kontra Miklós szerk. *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*. Budapest: MTA nyelvtudományi Intézete. 35–45.
- G. Varga Györgyi 1990. Presztízsváltozat, stigmatizált változat. In Balogh Lajos–Kontra Miklós szerk. *Élőnyelvi tanulmányok*. Linguistica. Series A. Studia et dissertationes, 3. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 178–182.
- G. Varga Györgyi 1963. Néhány szó a suksük nyelv mai köznyelvi helyzetéről. *Magyar Nyelv* 59: 221–223.
- Gal, Susan 1990. Mi a nyelvcsera és hogyan történik? In Kontra Miklós szerk. *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 47–59.

- Gasparics Judit 2009. Szövegértés és anyanyelvi kompetencia Lendván, Lentiben és Budapestben. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 487–492.
- Gereben Ferenc 1996. Nyelvhasználati szokások kisebbségi helyzetben (Egy határon túli magyarok körében végzett kérdőíves felmérés adatai alapján). In Csernicskó István–Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 91–97.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gerner Zsuzsanna 2003. *Sprache und Identität in Nadasch/Mecseknádasd. Eine empirische Untersuchung zur Sprachkontaktsituation und Identitätsbildung in der ungarndeutschen Gemeinde Nadasch*. Budapest: ELTE Germanistisches Institut.
- Gombocz Zoltán 1931. Nyelvhelyesség és nyelvtudomány. *Magyar Nyelv* 27: 1–11.
- Gorbacsevs, K. Sz. (Горбачевич, К. С.) 1978. *Нормы современного русского литературного языка*. Москва.
- Gorbacsevs, K. Sz. (Горбачевич, К. С.) 1978a. *Вариантность слова и языковая норма*. Ленинград: Просвещение.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Göncz Lajos 2001. Nyelvi és szociológiai változók összefüggése a Kárpát-medencei magyar beszélőközösségeknél kisebbségi és többségi helyzetben. *Magyar Nyelv* 97: 152–171.
- Göncz Lajos 2004. Újabb adalékok a vajdasági magyar beszélők nyelvhasználati szokásaihoz. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Kiadó. 13–24.
- Grétsy László–Kovalovszky Miklós szerk. 1980: *Nyelvművelő kézikönyv I.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Grétsy László–Kovalovszky Miklós szerk. 1985: *Nyelvművelő kézikönyv II.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Guttmann Miklós 1994. A nyelvi norma és az általános iskolások nyelvhasználatára Nyugat-Dunántúlon. In Kemény Gábor–Kardos Tamás szerk. *A magyar nyelvi norma*

- érvényesülése napjaink nyelvhasználatában.* Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 159–162.
- Guttmann Miklós 1996. A nyelvi környezet és az anyanyelvoktatás. In V. Rajsz Rózsa szerk. *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 108–113.
- Gyuriczáné Bazsika Enikő 2007. Szociolingvisztikai vizsgálatok Kerkakutas község nyelvhasználatában. In Guttmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 95–100.
- Gyuriczáné Bazsika Enikő 2009. Nyelvjárásvesztés – nyelvjárásmegtartás: attitűdvizsgálatok a zalai Kerkakutas községben. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 129–140.
- Heltai János Imre 2007. Vélekedések a magyar nyelv területi változatairól Moldvában. In Guttmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 126–132.
- Heltai János Imre–Tarsoly Eszter 2004. Lehetőségek a moldvai kétnyelvű katolikus közösségek nyelvcseréjének elemzésére. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré.* Budapest: Tinta Kiadó. 118–125.
- Hires Kornélia 2004. A badalói magyar közösség nyelvhasználati és nyelvjárási sajátosságainak vizsgálata. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré.* Budapest: Tinta Kiadó. 130–134.
- Hires Kornélia 2004a. Adalékok azonosságtudatunk néhány kérdéséhez (kárpátaljai magyar és ukrán fiatalok egymásról). In Beregszászi Anikó–Csernicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai nyelvhasználatról.* Ungvár: PoliPrint. 131–142.
- Horváth Katalin 1991. Szebben beszélünk, mint Magyarországon? *Kárpáti Igaz Szó* 1991. november 13. 8. o.
- Horváth Katalin 2007. A kárpátaljai magyar lakosság nyelv- és nyelvváltozat-választása. In Maticsák Sándor szerk. *Nyelv, nemzet, identitás.* A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai I. kötet. Budapest–Debrecen: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság. 41–52.

- Horváth Mátvás 1989. A környezet hatása az újvidéki általános iskolások nyelvhasználatára. *Hungarológiai Közlemények* 21: 459–464.
- Horváth Veronika 1994. A -BA(N) nyelvi változóról. In Kemény Gábor–Kardos Tamás szerk. *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 131–137.
- Hymes, Dell H. 1975. A beszéd néprajza. In Pap Mária–Szépe György szerk. *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Budapest: Gondolat Kiadó. 91–146.
- Ickovics, V. A. (Ицкович, В. А.) 1982. *Очерки синтаксической нормы*. Москва.
- Imre Samu 1963. Hol beszélnek legszebben magyarul? *Magyar Nyelvőr* 87: 279–283.
- Imre Samu 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Juhász Dezső 2001. A magyar nyelvjárások területi egységei. In Kiss Jenő szerk. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris. 262–324.
- Kalcsó Gyula 2003. Inessivusi és illativusi funkciók és ragelőfordulások Tinódi Hoffgreff- és Heltai-féle kiadásában. In Hajdú Mihály–Keszler Borbála szerk. *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, Magyar Nyelvtudományi Társaság. 136–139.
- Kalocsai Karolina 2009. A kontaktushatás jelensége a vajdasági magyarban: azonosságok és különbségek a magyar-magyar és magyar-szerb szülők gyerekeinek nyelvhelyességi ítéleteiben és írásbeli produktions nyelvhasználatában. In Borbély Anna–Vančone Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 383–392.
- Karmacs Zoltán 2003. A magyar nyelv Beregszász hivatalaiban. In Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?*. Ungvár: PoliPrint. 93–100.
- Karmacs Zoltán 2003a. A tiszaújlaki lakosok nyelvválasztási szokásai. In Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 74–82.
- Karmacs Zoltán 2003b. Nyelvválasztási szokások a tiszaújlaki középiskolások körében. *Acta Beregsasiensis* 3. évf. 3. szám. 58–63.
- Karmacs Zoltán 2004. A magyar nyelv használatának lehetőségei Beregszászban és Tiszaújlakon. In Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint. 97–105.

- Karmacsi Zoltán 2009. Nyelvi attitűd: gyengítő és erősítő tényezők Kárpátalján a magyar nyelv esetében. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 415–422.
- Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk. 2009. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint.
- Kassai Ilona 1994. Az -e kérdőszó vándorlása. In Kemény Gábor–Kardos Tamás szerk. *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 125–130.
- Kassai Ilona 1994a. Nyelvi norma és nyelvhasználat viszonyáról az -e kérdőszó mondatbeli helye(i) kapcsán. *Magyar Nyelv* 90: 42–48.
- Kassai Ilona 1998. Csoda-e, ha suksüklünk? In Sándor Klára szerk. *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szeged: JGYF Kiadó. 23–25.
- Kassai Ilona 2004. Az -e kérdőszó és az i kötőszó együttes előfordulásának szörendi megoldásai. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Budapest: Tinta Kiadó. 72–76.
- Kauhanen, Irina 2006. Norms and Sociolinguistic Description. In http://www.linguistics.fi/julkaisut/SKY2006_1. 34–46.
- Kenesei István szerk. 2004. *A nyelv és a nyelvek*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Király Attila 1998. Tudnák én ez mellett mást is mondani. In Sándor Klára szerk. *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szeged: JGYF Kiadó. 189–202.
- Kiss Jenő 1989. A kettősnyelvűségről. *Magyar Nyelv* 85: 406–411.
- Kiss Jenő 1989a. A nyelvről való gondolkodás egyik fejezete: vélekedések a nyelvjárások jövőjéről. *Magyar Nyelvőr* 113: 465–468.
- Kiss Jenő 1991. A nemek és a nyelvjárási nyelvhasználat. *Magyar Nyelv* 87: 86–89.
- Kiss Jenő 1993. Nyelvjárási tanulmányok. In Hajdú Mihály szerk. *A magyar nyelv rétegződése, táji tagolódása I*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 439–451.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 1996. A nyelvi attitűd és a másodlagos nyelvi szocializáció: vizsgálatok nyelvjárási környezetben. *Magyar Nyelv* 92: 138–151.
- Kiss Jenő 1996a. Nyelvjárási és köznyelv: általános iskolások nyelvi tudatosságának vizsgálata nyelvjárási környezetben. *Magyar Nyelv* 92: 403–415.

- Kiss Jenő 1998. Helyes és helytelen. *Magyar Nyelv* 94: 257–269.
- Kiss Jenő 1998a. A nyelvjárásokhoz és a köznyelvhez való viszonyulás: attitűdváltozások a magyar nyelvközösségben. In Zoltán András szerk. *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE BTK Keleti szláv és Balti Filológiai Tanszéke. 315–317.
- Kiss Jenő 1999. Nyelvi intuíción és elfogadhatósági ítéletek. *Magyar Nyelv* 95: 129–137.
- Kiss Jenő 2000. Magyar nyelvjárási beszélők anyanyelvi tetszési indexéhez. *Magyar Nyelvőr* 124: 465–467.
- Kiss Jenő 2002. A nyelvjárások és az anyanyelvi nevelés. *Magyar Nyelvőr* 126: 263–269.
- Kiss Jenő 2002a. Dialektológia és nyelvtudomány: hagyomány és korszerűség. *Magyar Nyelvjárások* 40: 3–20.
- Kiss Jenő 2004. Nyelvjárásművelés. In Balázs Géza szerk. *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője II*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 229–244.
- Kiss Jenő 2005. Népnyelv és népnyelvkutatás. *Magyar Nyelvőr* 129: 397–419.
- Kiss Jenő 2009. A nyelvjárások és a dialektológiaoktatás Kárpát-medencei magyar szakos hallgatók szemével. *Magyar Nyelvőr* 133: 1–14.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris.
- Kiss Zsuzsanna Éva 2009. Többségi nyelvvel kapcsolatos nyelvi ideológiák kisebbségi magyar környezetben Felvidéken, Vajdaságban és Erdélyben. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 507–512.
- Kolláth Anna 2003. (Kontaktus)nyelvjárás és anyanyelvoktatás. Egy készülő „jelenségprognózis” elé. *Magyar Nyelvjárások* 91: 349–354.
- Kolláth Anna 2004. Kontaktusjelenség vagy nyelvhelyességi hiba? Muravidéki nyelvhasználati jelenségek és megítélésük. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2004/4: 13–24.
- Kolláth Anna 2004a. Nyelvi változók lendvai diákok írott nyelvében. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvésztes, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Kiadó. 185–191.
- Kolláth Anna 2009. Mit mivel és miért? Helyettesítéstípusok – a muravidéki ht szavak gyakorisági vizsgálata. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga

- szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 459–466.
- Kontra Miklós 1990. *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Kontra Miklós 1997. Hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban magyarul. *Magyar Nyelv* 93: 224–232.
- Kontra Miklós 1998. Gondolatok a (bVn) és a (bV) nyelvi változokról. In Sándor Klára szerk. *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szeged: JGYF Kiadó. 9–22.
- Kontra Miklós 2003. Felcserélő anyanyelvi nevelés vagy hozzáadó? Papp István igaza. *Magyar Nyelvjárások XLI*: 355–358.
- Kontra Miklós 2009. Mivel korrelálnak a nyelvi előítéletek Budapesten? In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. 2009. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 37–51.
- Kontra Miklós 2010. A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In Kontra Miklós. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet. 65–89.
- Kontra Miklós szerk. 2003a. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. 1998: *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Budapest: Osiris.
- Korompay Klára 1992. Az irányhármasság érvényesülése a helyhatározóragok körében. In Benkő Loránd főszerk. *A magyar nyelv történeti nyelvtana I; II/1–2*, Budapest. 397–400.
- Korompay Klára 1992a. A névszóragok szinonimikája. In Benkő Loránd főszerk. *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1* Budapest. 401–408.
- Kótyuk István 1995. *Anyanyelvünk peremén*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Kótyuk István 2005. *Magyar nyelv 5–12. osztály*. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára. Csernyivci: Bukrek.
- Kovács Magdolna 2009. A finnországi magyarok egy csoportjának identitása és nyelvi attitűdjei. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra:

- MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 359–366.
- Kožik Diana 2004. A nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdvizsgálatok a szlovákiai magyar pedagógusok néhány csoportjában. In Lanstyák István–Menyhárt József szerk. 2004. *Tanulmányok a kétnyelvűségről II.* Pozsony: Kalligram. 93–124.
- Kožik Diana 2006. A szenci ő-ző nyelvjárás. Egy felvidéki magyar nyelvjárásziget többszempontú vizsgálata. Budapest: ELTE BTK, PhD-értekezés.
- Labov, William 1993. A társadalmi folyamatok tükröződése nyelvi szerkezetekben. In Hajdú Mihály szerk. *A magyar nyelv rétegződése, táji tagolódása I.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 187–200.
- Lakatos Katalin 2006 A barkaszi általános iskolások nyelvjárasi attitűdjéről. *Acta Hungarica* 15: 29–40.
- Lakatos Katalin 2006a. A nyelvjárások megítélése kárpátaljai iskolások körében. *Magyar nyelvjárások* 44: 97–104.
- Lakatos Katalin 2007. Az államnyelv használata kárpátaljai iskolások körében. In Benő Attila–Fazakas Emese–Szilágyi N. Sándor szerk. *Nyelvek és nyelvváltozatok.* Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére II. Kolozsvár: Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége Kiadó. 30–38.
- Lakatos Katalin 2007a. Iskolások nyelvjárasi attitűdje a Munkácsi járásban. In Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 293–299.
- Lakatos Katalin 2007b. Kárpátaljai magyar iskolások és pedagógusok nyelvjárasi attitűdjéről. In Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 156–163.
- Lakatos Katalin 2008. Kárpátaljai iskolások a magyar nyelv változatairól. In *Félúton* 2. Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. 53–61. (<http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk06/>)
- Lakatos Katalin 2008a. Nyelvi attitűd a kisebbségi oktatásban. *Acta Hungarica* 18: 160–166.
- Lakatos Katalin 2009. Kárpátaljai pedagógusok és a nyelvjárások (Egy fölmérés tanulságaiból). In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra:

- MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 423–430.
- Lakatos Katalin 2009a. „A nyelvjárás szép hagyomány”. Tanítványaink a nyelvjárásokról. In Karmacs Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 82–88.
- Lakatos Katalin 2009b. Kárpátaljai magyar iskolások vélekedése környezetük anyanyelvhasználatáról. *Magyar Nyelvjárások* 47: 171–179.
- Lanstyák István 1996. Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In Csernicskó István–Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Tankönyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 11–15.
- Lanstyák István 1998. Álom és valóság között (Gondolatok nyelvünk egységéről). In Tolcsvai Nagy Gábor szerk. *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest: Universitas Kiadó. 235–251.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István 2004. Élőnyelvi szövegek fonematikai elvű átírása. In Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?* Ungvár: PoliPrint. 181–185.
- Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lizanyec Petro–Horváth Katalin 1981. A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások* 24: 3–18.
- Lizanec Péter (Лізанець, П. М.) 1994. Українська мова в угоськомовних школах Закарпаття та Угорщині. *Acta Hungarica III*: 125–130.
- Lukács Csilla 2007. A székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási identitástudata. In Váradi Tamás szerk. *I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 80–90.
- Lukács Csilla 2007a. Nyelvjárási attitűdvizsgálat székelyföldi középiskolások körében. In Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 164–167.
- Lukács Csilla 2009. Nyelvjárás és köznyelv: székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási tudatosságának vizsgálata. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–

- Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 331–338.
- Márku Anita 2003. A magyar nyelv Beregszász szolgáltató egységeiben, boltjaiban, éttermeiben és a piacon, valamint az orvosi rendelőben. In Beregszászi Nikó–Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?*. Ungvár: PoliPrint. 100–104.
- Márku Anita 2004. Nyelvjárási eredetű nyelvi változók a kárpátaljai magyar fiatalok nyelvhasználatában. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvésztes, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Kiadó. 135–145.
- Márku Anita 2009. Nyelvválasztási stratégiák a kétnyelvű kárpátaljai fiatalok körében. *Acta Beregsasiensis* VIII. évfolyam, 2. szám. 145–162.
- Mattheier, Klaus J. 1980. *Pragmatik und Soziologie der Dialekte*: Einführung in die kommunikative Dialektologie des Deutschen. Heidelberg: Quelle und Meyer.
- Menyhárt József 2007. Nyelvjárási attitűdvizsgálatok Nyékvárhelyi községben (1999–2006). In Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 168–176.
- Menyhárt József–Presinszky Károly–Sándor Anna 2008. *Bevezetés a szlovákiai magyar nyelvjárások tanulmányozásába*. Egyetemi jegyzet. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem.
- Molnár Anita 2009. Tannyelv, nemzeti identitás és a nyelvek presztízse – egy Kárpátalján végzett kutatás margójára. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 439–446.
- Molnár Anita 2009a. Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében. In Karmacs Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 122–128.
- Molnár Csikós László 1998. A középfok melletti -nál, -nél ragot helyettesítő -tól, -től rag régen és ma. In Sándor Klára szerk. *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szeged: JGYF Kiadó. 229–234.
- Molnár József–Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: PoliPrint.

- Németh Attila 2009. A kódváltásra vonatkozó nyelvi attitűdök a magyarországi németeknél a városi közösség példáján. In Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 181–190.
- Ódry Ágnes 2009. „Mindenképpen az anyanyelve a legfontosabb...”: Kisebbségi magyar pedagógusok és az anyanyelvvel kapcsolatos ideológiák. In Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 501–506.
- Okamoto Mari 2002. Magyar anyanyelvű gimnazisták viszonya nyelvjárásukhoz és a köznyelvhez. *Magyar Nyelv* 98: 342–354.
- Okamoto Mari 2004. A mai magyar gimnazisták köznyelv és nyelvjárás közötti kódválasztása. *Magyar Nyelvjárások* 42: 33–40.
- Orosz Ildikó 2001. *A kárpátaljai magyar érettségizők továbbtanulási szándékairól egy reprezentatív szociológiai felmérés adatai alapján*. UngBereg 2001: 101–108.
- Orosz Ildikó 2004. Anyanyelvi/anyanyelvű oktatás a kárpátaljai magyar szórványban. In Beregszászi Anikó–Csernicskó István szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint. 55–76.
- Orosz Ildikó 2005. *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiség kialakulásának első évtizedében (1989–1999)*. Ungvár: PoliPrint.
- Orosz Ildikó 2007. *Magyarok a Tisza-forrás környékén*. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében. Ungvár: PoliPrint.
- Oszkó Beatrix 1998. Kérdések a nyelvhasználati tudatosság vizsgálatához. In Szabó Géza–Molnár Zoltán szerk. *III. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai. 144–150.
- P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit 2009. Nyelvhasználati változás – attitűdváltozás (Panelvizsgálat az északkeleti nyelvjárási régióban). In Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 53–62.

- P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit 2002. Nyelvi változások az északkeleti régióban a trianoni határ két oldalán. In Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János szerk. *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*. Debrecen–Jyväskylä. 233–248.
- P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit 2003. Attitűdvizsgálat kisebbségi beszélőközösségben. *Magyar Nyelvjárások* 91: 383–391.
- P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit 2003a. „Itt és ott”. Identitástudat és nyelvi összetartozástudat kapcsolatáról. In Hajdú Mihály–Keszler Borbála szerk. *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 509–512.
- Pálmáné Orsós Anna 2007. Nyelvi attitűdök a magyarországi beás közösségben. In Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 79–88.
- Pap Anna Mária 2008. *Nyelvválasztás, nyelvi attitűdök és identitástudat összefüggése magyar-román kétnyelvű közösségekben*. Szociolingvisztikai vizsgálatok három erdélyi városban. Budapest: ELTE BTK. PhD-értekezés.
- Pap Anna Mária 2009. Nyelvválasztási stratégiák Marosvásárhelyen. *Magyar Nyelv* 105: 340–355.
- Pathy Livia 2009. A magyar nyelv szerepe a Felsőöri Kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumban. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 473–476.
- Péntek János 1996. Az oktatás hagyományai, lehetőségei és esélyei a határokon túl. In V. Rajsz Rózsa szerk. *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 33–40.
- Péntek János 1998. A kisebbségi iskolák kétnyelvűsége és kettősnyelvűsége. In Kontra–Saly szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Budapest: Osiris. 299–304.
- Péntek János 2002. Nem örizni: használni kell a nyelvet! In A. Jászó Anna–Bódi Zoltán szerk. *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény*. Budapest: Tinta Kiadó. 267–273.
- Péntek János 2002a. Státus, presztízs, attitűd és a kisebbségi nyelvvaltozatok értékelése. In Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János szerk. *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*. Debrecen–Jyväskylä. 311–316.

- Péntek János 2004. A külső régiók esélyei az új évszázad magyar nyelvi kommunikációjában. In Balázs Géza szerk. *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője II.* Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 213–228.
- Phillipson, Robert–Skutnabb-Kangas, Tove 1997. Nyelvi jogok és jogsértések. *Valóság* 1997/1: 12–30.
- Pintér Tibor 2004. Nyelvcsere, nyelvmegtartás, nyelvcseré Dunaszerdahelyen. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvésztes, nyelvcseré.* Budapest: Tinta Kiadó. 63–71.
- Pléh Csaba 1990. A stigmatizáció és a hiperkorrekció dinamikájáról. In Balogh Lajos–Kontra Miklós szerk. *Élőnyelvi tanulmányok.* Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 55–75.
- Posgay Ildikó 1991. Van-e a magyarban -ban/-ben? In Hajdú Mihály–Kiss Jenő szerk. *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* Budapest: ELTE. 531–533.
- Posgay Ildikó 2002. A nyelvjárások egyéni megítélése. In Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttmann Miklós szerk. *IV. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola. 246–249.
- Posgay Ildikó 2007. Nyelvi „hiba” vagy nyelvjárási jelenség? In Guttmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 211–216.
- Presinszky Károly 2007. *A nagyhindi magyar nyelvjárási és nyelvhasználat.* Budapest: ELTE BTK. PhD-értekezés.
- Presinszky Károly 2007a. Attitűdvizsgálatok Nagyhinden. In Guttmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 215–222.
- Presinszky Károly 2009. Nyelvi attitűdök vizsgálata nyitrai magyar egyetemisták körében. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 241–248.
- Rácz Endre 1987. A mai magyar nyelv változásai. *Magyar Nyelv* 83: 1–7.
- Rajsló Ilona 2004. Nyelvjárásvésztes és attitűdváltás a vajdasági magyar fiatalok körében. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvésztes, nyelvcseré.* Budapest: Tinta Kiadó. 146–152.

- Ryan, Ellen Bouchard 1979. Why do Low-prestige Language Varieties Persist? Howard Giles–Robert N. St. Clair. *Language and Social Psychology*. Baltimore: University Park Press. 145–157.
- Ryan, Ellen Bouchard–Giles, Howard 1982. *Attitudes towards language variation (social and applied contexts)*. The social psychology of language I. London: Edward Arnold.
- Sándor Anna 1998. Alsótagozatosok anyanyelvhasználata kisebbségi helyzetben. *Magyar Nyelv* 94: 351–355.
- Sándor Anna 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Sándor Anna 2001. A nyelvi attitűd kisebbségben. *Magyar Nyelv* 97: 87–95.
- Sándor Anna 2007. A dialektológia és az anyanyelvi oktatás kapcsolatának szükségszerű voltáról. In Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 233–238.
- Sándor Anna 2009. A nyelvjárási attitűd vizsgálata a nyitrai magyar szakos egyetemisták körében. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 231–239.
- Sándor Klára 1995. Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. *Regio* 1995/4: 121–148.
- Sándor Klára–Juliet Langman–Pléh Csaba 1998. Egy magyar „ügynökvizsgálat” tanulságai. *Valóság* 1998/8: 29–40.
- Séra Magdolna 2009. Képzelet és valóság találkozása a kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási döntéseiben. In Karmacs Zoltán–Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 154–157.
- Sieber, Peter–Sitta, Horst 1994. *Mundart und Hochsprache im Unterricht. Orientierungshilfen für Lehrer*. Reihe Studienbücher Sprachlandschaft Band 1. Aarau–Frankfurt am Main–Salzburg: Verlag Sauerländer.
- Strelí Zita Ágnes 2007. A székesfehérvári székelyek és a szlavóniai csángók – avagy mit tudnak a középiskolások a nyelvjárásokról. In Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 244–251.

- Szabó József 2000. Nyelvek és nyelvjárások Svájcban. *Magyar Nyelv* 96: 109–120.
- Szabó József 2003. A dialektológia és az iskolai oktatás kapcsolatának vizsgálata Németországban és Ausztriában. *Magyar Nyelvőr* 127: 64–75.
- Szabó József 2004. Svájc nyelvi helyzete, különös tekintettel a nyelvi kisebbségekre I. *Magyar Nyelv* 100: 159–170.
- Szabó József 2004a. Svájc nyelvi helyzete, különös tekintettel a nyelvi kisebbségekre II. *Magyar Nyelv* 100: 291–298.
- Szabó József 2005. A nyelvjárás és az irodalmi nyelv helyzete és szerepe német Svájcban. *Magyar Nyelvőr* 129: 59–70.
- Szabó Tamás Péter 2006. „...biztos, hogy egy-egy dolgon el-elhümmögtem...” Gimnazisták gondolkodása a nyelvművelés, nyelvtervezés alapkérdéseiről. In Mártonfi Attila–Papp Kornélia–Slíz Mariann szerk. *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Budapest: Argumentum. 205–214.
- Szabó Tamás Péter 2006a. „Idegesít, mert borzalmasan hangzik”. Gimnazisták a nem önvezérelt nyelvi hibajavításról. In *Félúton* 2. Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. 100–109.
- Szabó Tamás Péter 2007. „Ízlésbeli kérdés”? Iskola, régió és család hatása a metanyelvi tudás formálásában. In Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 416–423
- Szabó Tamás Péter 2007a. Fiatalok a nyelv fejlődéséről és fejlesztéséről. *Magyar Nyelv* 103: 461–470.
- Szabó Tamás Péter 2007b. A beszélő metanyelvi tudásának megismerése az anyanyelvi nevelés és a nyelvművelő tevékenység tervezésében. In Sinkovics Balázs szerk. *LingDok 6. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola. 167–188.
- Szabó Tamás Péter 2007c. Problémák és lehetőségek a normatudatosság vizsgálatában. In Váradi Tamás szerk. *I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 171–181.
- Szabó-Gilinger Eszter 2009. Az osztálytermen belüli nyelvhasználat: tanári attitűdök a tanórán. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 519–526.

- Szende Aladár 1988. Nyelvi rétegződés és anyanyelvi nevelés. In Kiss Jenő – Szűts László szerk. *A magyar nyelv rétegződése II.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 923–929.
- Szoták Szilvia 2009. A ht adatbázis örvidéki elemei és gyakoriságuk. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 467–472.
- T. Károlyi Margit–Szabó Géza 2000: Identitás és nyelvhasználat a beregszászi magyar főiskola hallgatói körében. In Borbély Anna szerk. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében.* A 10. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest: MTA Élőnyelvi Osztálya. 105–112.
- T. Károlyi Margit. 2002. A nyelvi tudatosság és attitűd vizsgálata a beregszászi főiskola hallgatóinak különböző csoportjaiban. In P. Lakatos Ilona szerk. *Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásából.* Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó. 135–144.
- Tolcsvay Nagy Gábor 1998. A nyelvi norma. *Magyar Nyelvőr* 122: 201–213.
- Tolcsvay Nagy Gábor 1998a. *A nyelvi norma.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Tóth Sándor János–Hornokné Uhrin Erzsébet 2009. A nyelvtanulás motivációja a szlovák nyelvi kurzusokon. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 175–180.
- Turi Márta 1989. A szituációhoz kötöttség és élőnyelvi szóhasználat. *Hungarológiai Közlemények* 21: 477–483.
- Tuska Tünde 2009. A tótkomlói szlovákok sztereotípiái. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 167–174.
- Uhrin Erzsébet 2007. Magyarországi szlovákok nyelvi attitűdje. In Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 61–69.
- Váradi Tamás–Kontra Miklós 1994. A stigmatizált magyar kijelentő mód társadalmi disztribúciójáról. In Kemény Gábor–Kardos Tamás szerk. *A magyar nyelvi norma*

- érvényesülése napjaink nyelvhasználatában.* Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 115–124.
- Végh József 1959. *Őrségi és hetési nyelvatlasz.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Veress Márta 2000. Attitűdvizsgálat és nyelvhasználat a kolozsvári magyar fiatalok körében. In Borbély Anna szerk. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében.* Budapest: MTA Élőnyelvi Osztálya. 239–245.
- Villó Ildikó 1992. A nyelvi norma meghatározásáról. In Kemény Gábor szerk. *Normatudat – nyelvi norma.* Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 7–22.
- Wardhaugh, Ronald 1995. Szociolingvisztika. Budapest: Osiris – Századvég.
- Zelliger Erzsébet szerk. 2007. *Nyelv, területiség, társadalom.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Zelliger Erzsébet 2007a. Nyelvi kontaktusok egy családban. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré.* Budapest: Tinta Kiadó. 59–62.
- Zelliger Erzsébet 2001. Nyelvi és nyelvhasználati kérdések a felső-ausztriai magyar diaszpórában. *Magyar Nyelv* 97: 171–183.
- Zelliger Erzsébet 2002. Identitástudat az emigrációban. In Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János szerk. *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet.* Debrecen–Jyväskylä. 383–389.
- Zilahi Lajos 1984. Népnyelv, nyelvjárás a tanórán. *Magyar Nyelvjárások* 26: 69–82.
- Zsirmunszkij, V. M. 1993. A nyelv társadalmi differenciálódásának problémája. In Hajdú Mihály szerk. *A magyar nyelv rétegződése, táji tagolódása I.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 201–218.

Mellékletek

1. Ábrák jegyzéke

A tanulókra vonatkozó adatok (N=1490)

1. ábra. Az adatközlők lakóhelyük típusa szerinti megoszlása (falu, város, városi típusú település szerinti bontásban) 27
 2. ábra. Az adatközlők lakóhelyük típusa szerinti megoszlása (falu, város szerinti bontásban) 28
 3. ábra. Az adatközlők iskolájuk típusa szerinti megoszlása 28
 4. ábra. Az adatközlők magyar nyelvből szerzett érdemjegyük szerinti megoszlása 28
 5. ábra. Az adatközlők anyanyelve és nemzetisége saját bevallásuk szerint 29
- Az adatközlők lakóhelyének típusa szerinti megoszlás**
6. ábra. A magyaron kívül milyen nyelven beszélsz? 31
 7. ábra. Ukrán nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? 32
 8. ábra. Magyar nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? 32
 9. ábra. Melyik nyelvet használod gyakrabban? 33
 10. ábra. Ha valaki csak magyarul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 38
 11. ábra. Ha valaki csak ukránul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 39
 12. ábra. Előfordult már, hogy kellemetlen élményben volt részed, amiért magyarul beszéltél? 39
 13. ábra. Szerinted melyik nyelv szebb? 41
- Az adatközlők iskolájának típusa szerinti megoszlás**
14. ábra. A magyaron kívül milyen nyelven beszélsz? 42
 15. ábra. Ukrán nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? 42
 16. ábra. Magyar nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? 43
 17. ábra. Melyik nyelvet használod gyakrabban? 43
 18. ábra. Ha valaki csak magyarul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 48
 19. ábra. Ha valaki csak ukránul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 58
 20. ábra. Előfordult már, hogy kellemetlen élményben volt részed, amiért magyarul beszéltél? 49
 21. ábra. Szerinted melyik nyelv szebb? 50
- Az adatközlők magyar nyelvből szerzett érdemjegye szerinti megoszlás**
22. ábra. A magyaron kívül milyen nyelven beszélsz? 50
 23. ábra. Ukrán nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? 51
 24. ábra. Magyar nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd? 51
 25. ábra. Melyik nyelvet használod gyakrabban? 52
 26. ábra. Az alábbi személyekkel csak magyarul beszélők megoszlása 52
 27. ábra. Ha valaki csak magyarul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 54
 28. ábra. Ha valaki csak ukránul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 54
 29. ábra. Előfordult már, hogy kellemetlen élményben volt részed, amiért magyarul beszéltél? 55
 30. ábra. Melyik nyelv szebb? 55
 31. ábra. Az adott helyzetben csak magyarul beszélők megoszlása 57
- Az adatközlők lakóhelyének típusa szerinti megoszlás**
32. ábra. Véleményed szerint hol beszélnek a legszebben magyarul? 61
 33. ábra. Van különbség a te településed és a szomszéd település magyar beszéde között? 62
 34. ábra. Volt már rá példa, hogy beszéde alapján felismerted, honnan való egy ember? 63
 35. ábra. Kárpátalján hol beszélnek szebben magyarul? 64
 36. ábra. Véleményed szerint az idősebbek vagy a fiatalok beszéde szebb? 65

37. ábra. Sorolj olyan kifejezéseket, amiket nálatok inkább már csak az idősebbek használnak! 66
38. ábra. Saját településed magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? 66
39. ábra. Véleményed szerint 30-40 év múlva is így fognak beszélni nálatok? 67
40. ábra. A szomszéd település magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? 67
41. ábra. A nyelvhasználatot csúfoló mondókákra vonatkozó adatok 68
42. ábra. Előfordult már, hogy gúnyoltak beszéded miatt? 69
43. ábra. Előfordult már, hogy dicsértek beszéded miatt? 69
- Az adatközlők iskolájának típusa szerinti megoszlás**
44. ábra. Tudsz olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon? 70
45. ábra. Véleményed szerint hol beszélnek a legszebben magyarul? 71
46. ábra. Van különbség a te településed és a szomszéd település magyar beszéde között? 71
47. ábra. Volt már rá példa, hogy beszéde alapján felismerted, honnan való egy ember? 72
48. ábra. Kárpátalján hol beszélnek szebben magyarul? 72
49. ábra. Véleményed szerint az idősebbek vagy a fiatalok beszéde szebb? 73
50. ábra. Sorolj olyan kifejezéseket, amiket nálatok inkább már csak az idősebbek használnak! 73
51. ábra. Saját településed magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? 74
52. ábra. Véleményed szerint 30-40 év múlva is így fognak beszélni nálatok? 74
53. ábra. A szomszéd település magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? 75
54. ábra. Ismersz olyan mondókákat vagy fordulatokat, amikkel ti csúfoljátok a szomszéd település lakóinak beszédét? 75
55. ábra. Előfordult már, hogy gúnyoltak beszéded miatt? 76
56. ábra. Előfordult már, hogy dicsértek beszéded miatt? 76
- Az adatközlők magyar nyelvből szerzett érdemjegye szerinti megoszlás**
57. ábra. Tudsz olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon? 76
58. ábra. Véleményed szerint hol beszélnek a legszebben magyarul? 77
59. ábra. Van különbség a te településed és a szomszéd település magyar beszéde között? 77
60. ábra. Volt már rá példa, hogy beszéde alapján felismerted, honnan való egy ember? 78
61. ábra. Kárpátalján hol beszélnek szebben magyarul? 78
62. ábra. Véleményed szerint az idősebbek vagy a fiatalok beszéde szebb? 79
63. ábra. Sorolj olyan kifejezéseket, amiket nálatok inkább már csak az idősebbek használnak! 79
64. ábra. Saját településed magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? 80
65. ábra. Véleményed szerint 30-40 év múlva is így fognak beszélni nálatok? 80
66. ábra. A szomszéd település magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? 81
67. ábra. Ismersz olyan mondókákat vagy fordulatokat, amikkel a szomszéd település lakói a ti településetek magyar beszédét csúfolják? 81
68. ábra. Ismersz olyan mondókákat vagy fordulatokat, amikkel ti csúfoljátok a szomszéd település lakóinak beszédét? 81
69. ábra. Előfordult már, hogy gúnyoltak beszéded miatt? 82
70. ábra. Előfordult már, hogy dicsértek beszéded miatt? 82
71. ábra. Az Előfordult már, hogy dicsértek beszéded miatt? és a Saját településed magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? kérdések összefüggései 84
- Az adatközlők lakóhelyének típusa szerinti megoszlás**
72. ábra. A te településeden beszélnek valamilyen nyelvjárást? 88

73. ábra. Te beszélsz nyelvjárásban? 89
 74. ábra. A szomszéd település magyar lakói beszélnek nyelvjárásban? 89
 75. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátalján, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 90
 76. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Magyarországon, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 91
 77. ábra. Hogyan vélekedsz azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol nyelvjárásban beszélnek? 91
 78. ábra. Te mindig minden helyzetben egyformán beszélsz? 93
 79. ábra. Mennyire értesz egyet a következő állítással, mennyire tartod igaznak? 97
 80. ábra. Sajnáltnád, ha kivesznének a nyelvjárások? 99

Az adatközlők iskolájának típusa szerinti megoszlás

81. ábra. A te településeden beszélnek valamilyen nyelvjárást? 101
 82. ábra. Te beszélsz nyelvjárásban? 101
 83. ábra. A szomszéd település magyar lakói beszélnek nyelvjárásban? 101
 84. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátalján, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 102
 85. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Magyarországon, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 102
 86. ábra. Hogyan vélekedsz azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol nyelvjárásban beszélnek? 103
 87. ábra. Te mindig minden helyzetben egyformán beszélsz? 103
 88. ábra. Mennyire értesz egyet a következő állítással, mennyire tartod igaznak? 107
 89. ábra. Sajnáltnád, ha kivesznének a nyelvjárások? 108

Az adatközlők magyar nyelvből szerzett érdemjegye szerinti megoszlás

90. ábra. A te településeden beszélnek valamilyen nyelvjárást? 108
 91. ábra. Te beszélsz nyelvjárásban? 109
 92. ábra. A szomszéd település magyar lakói beszélnek nyelvjárásban? 109
 93. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátalján, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 110
 94. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Magyarországon, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 110
 95. ábra. Hogyan vélekedsz azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol nyelvjárásban beszélnek? 111
 96. ábra. Te mindig minden helyzetben egyformán beszélsz? 111
 97. ábra. Mennyire értesz egyet a következő állítással, mennyire tartod igaznak? 114
 98. ábra. Sajnáltnád, ha kivesznének a nyelvjárások? 115
 99. ábra. A nyelvjárási beszédet az adott helyzetben elfogadhatatlannak tartók aránya 117

Az adatközlők lakóhelyének típusa szerinti megoszlás

100. ábra. A -t végű igék kijelentő módja 122
 101. ábra. Az -sz-t végű igék kijelentő módja 122
 102. ábra. Hiperkorrekció a -t végű igék felszólító módjában 123
 103. ábra. Hiperkorrekció a -sz-t végű igék felszólító módjában 124
 104. ábra. A -b/V inessivusi funkcióban 125
 105. ábra. A -b/V illativusi funkcióban (hiperkorrekt raghasználat) 126
 106. ábra. Nákozás 127
 107. ábra. Az -e kérdőszó szórendi helye 128
 108. ábra. A *kell* állítmány jövő ideje 128
 109. ábra. A -nál/-nél helyhatározórag a -hoz/-hez/-höz helyett 129
 110. ábra. A -tól/-től hasonlító funkcióban 130

Az adatközlők iskolájának típusa szerinti megoszlás

111. ábra. A -t végű igék kijelentő módja 131
 112. ábra. Az -sz-t végű igék kijelentő módja 132
 113. ábra. Hiperkorrekció a -t végű igék felszólító módjában 132

114. ábra. Hiperkorrekció a *-sz/-t* végű igék felszólító módjában 133
 115. ábra. A *-b/V* inessivusi funkcióban 133
 116. ábra. A *-b/V/n* illativusi funkcióban (hiperkorrekt raghasználat) 134
 117. ábra. Nákozás 134
 118. ábra. Az *-e* kérdőszó szórendi helye 135
 119. ábra. A *kell* állítmány jövő ideje 135
 120. ábra. A *-nál/-nél* helyhatározórag a *-hoz/-hez/-höz* helyett 136
 121. ábra. A *-tól/-től* hasonlító funkcióban 136
Az adatközlők magyar nyelvből szerzett érdemjegye szerinti megoszlás
 122. ábra. A standard válaszok alakulása a mondatjavító feladatnál 137
 123. ábra. A standard válaszok alakulása a mondat-kiegészítő feladatoknál 138
 124. ábra. A standard válaszok alakulása a mondatválasztó feladatoknál 138
 125. ábra. A vizsgált nyelvi jelenségek nem köznyelvi formában történő használatának különböző feladattípusok szerinti megoszlása 139
 126. ábra. Az adott kontaktusjelenségeket javítatlanul hagyók aránya 141

A pedagógusokra vonatkozó adatok (N=150)

127. ábra. Az adatközlők megoszlása járásonként 146
 128. ábra. Az adatközlők megoszlása lakóhelyük típusa szerint 147
 129. ábra. Az adatközlők megoszlása iskolatípusonként 147
 130. ábra. Az adatközlők megoszlása a tanított tárgyak jellege szerint 147
 131. ábra. A magukat magyar anyanyelvűnek, illetve magyar nemzetiségűnek vallók aránya 148
 132. ábra. A magyarországi látogatások gyakoriságának alakulása 148
 133. ábra. A magyaron kívül milyen nyelven beszél? 149
 134. ábra. Ukrán, illetve magyar nyelvtudását hányasra értékelné egy ötfokú skálán? 149
 135. ábra. Melyik nyelvváltozatot használja gyakrabban munkahelyén/munkahelyén kívül? 150
 136. ábra. Az Ismer olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátján másképp mondanak, mint Magyarországon? kérdésre kapott válaszok megoszlása a tanított tárgyak jellegét tekintve 150
 137. ábra. Véleménye szerint hol beszélnek a legszebben magyarul? 152
 138. ábra. Saját települése magyar beszéde szép, csúnya vagy olyan, mint más magyarul beszélőké? 152
 139. ábra. Véleménye szerint 30–40 év múlva is így fognak beszélni önöknél? 153
 140. ábra. Mit jelent az ön számára a nyelvjárási beszéd? 154
 141. ábra. Az Ön beszél valamilyen nyelvjárást? kérdésre kapott válaszok megoszlása a lakóhely típusa szerint 155
 142. ábra. Hogyan vélekedik azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol nyelvjárásban beszélnek? 157
 143. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátján, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 158
 144. ábra. A Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Magyarországon, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? kérdésre kapott válaszok megoszlása a tanított tárgyak jellege szerint 159
 145. ábra. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátján/Magyarországon, könnyen boldogul, lehetnek nehézségei vagy nehezen boldogul? 160
 146. ábra. A nyelvjárási beszédet az adott helyen nagyon zavarónak, elfogadhatatlannak tartók aránya 162
 147. ábra. Az Előfordult, hogy kijavította tanítványát nyelvjárási beszéde miatt? kérdésre kapott válaszok megoszlása a tanított tárgyak jellege szerint 162
 148. ábra. Sajnálná, ha kivesszék a nyelvjárások? 164
 149. ábra. Mennyire ért egyet a következő állításokkal, mennyire tartja igaznak? 165
 150. ábra. Mennyire ért egyet a következő állításokkal, mennyire tartja igaznak? 166

2. Táblázatok jegyzéke

A tanulókra vonatkozó adatok (N=1490)

1. táblázat. A vizsgálatban részt vevő iskolák típusonkénti megoszlása 27
2. táblázat. A tanulók szüleinek iskolai végzettség szerinti megoszlása 29

Az adatközlők lakóhelyének típusa szerinti megoszlás

3. táblázat. Milyen nyelven beszélsz édesanyáddal? 33
4. táblázat. Milyen nyelven beszélsz édesapáddal? 34
5. táblázat. Milyen nyelven beszélsz nagyszüleiddel? 34
6. táblázat. Milyen nyelven beszélsz papotokkal? 35
7. táblázat. Milyen nyelven beszélsz a szomszédokkal? 35
8. táblázat. Milyen nyelven beszélsz barátaiddal? 36
9. táblázat. Milyen nyelven beszélsz iskolatársaiddal? 36
10. táblázat. Milyen nyelven beszélsz tanáraiddal? 37
11. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az orvossal? 37
12. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az üzletben az eladóval? 38

Az adatközlők iskolájának típusa szerinti megoszlás

13. táblázat. Milyen nyelven beszélsz édesanyáddal? 44
14. táblázat. Milyen nyelven beszélsz édesapáddal? 44
15. táblázat. Milyen nyelven beszélsz nagyszüleiddel? 44
16. táblázat. Milyen nyelven beszélsz papotokkal? 45
17. táblázat. Milyen nyelven beszélsz a szomszédaiddal? 45
18. táblázat. Milyen nyelven beszélsz barátaiddal? 45
19. táblázat. Milyen nyelven beszélsz iskolatársaiddal? 46
20. táblázat. Milyen nyelven beszélsz tanáraiddal? 46
21. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az orvossal? 47
22. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az üzletben az eladóval? 47

Az adatközlők magyar nyelvből szerzett érdemjegye szerinti megoszlás

23. táblázat. Milyen nyelven beszélsz a barátaiddal? 53
24. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az orvossal? 53
25. táblázat. Milyen nyelven beszélsz az üzletben az eladóval? 53
26. táblázat. A szülők anyanyelve és végzettsége közötti összefüggés 59

Az adatközlők lakóhelyének típusa szerinti megoszlás

27. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a családban? 94
28. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet baráti körben? 94
29. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet az iskolában? 95
30. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet az üzletben? 95
31. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet nyilvános beszédben? 96
32. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a templomban? 96
33. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a televízióban, rádióban? 97

Az adatközlők iskolájának típusa szerinti megoszlás

34. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a családban? 104
35. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet baráti körben? 104
36. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet az iskolában? 105
37. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet az üzletben? 105
38. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet nyilvános beszédben? 105
39. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet a templomban? 106
40. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet a televízióban, rádióban? 106

Az adatközlők magyar nyelvből szerzett érdemjegye szerinti megoszlás

41. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet a családban? 112
42. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet baráti körben? 112
43. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet az iskolában? 112
44. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet az üzletben? 113
45. táblázat. Mennyire érded zavarónak a nyelvjárási beszédet nyilvános beszédben? 113

46. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a templomban? 113

47. táblázat. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet a televízióban, rádióban? 114

A pedagógusokra vonatkozó adatok (N=150)

48. táblázat. Mennyire érzi zavarónak a nyelvjárási beszédet az alábbi helyeken? 161

3. A köznyelvi normatudatra vonatkozó feladatok megoldásainak megoszlása a tanulók iskolájának típusa szerint

MJ= mondatjavító feladattípus

MK= mondat-kiegészítő feladattípus

MV= mondatválasztó feladattípus

A -t végű igék kijelentő módja

101. feladat (MJ)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	50,9%	47,2%	1,9%
Városi iskola	47,8%	46,6%	5,6%
Felvételiztető iskola	79,1%	18,6%	2,3%
Összesen	53,3%	43,8%	3%

$\chi^2=66,138$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

201. feladat (MK)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	84,0%	12,4%	3,7%
Városi iskola	77,3%	12,3%	10,4%
Felvételiztető iskola	88,4%	9,9%	1,7%
Összesen	82,6%	12,1%	5,3%

$\chi^2=32,027$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)

301. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	79,5%	15,9%	4,5%
Városi iskola	72,0%	15,2%	12,8%
Felvételiztető iskola	94,2%	4,7%	1,2%
Összesen	79,1%	14,4%	6,4%

$\chi^2=59,136$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

Az -sz-t végű igék kijelentő módja

102. feladat (MJ)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	40,8%	57,2%	2%
Városi iskola	35,0%	58,7%	6,3%
Felvételiztető iskola	64,0%	34,3%	1,7%
Összesen	41,9%	55,0%	3,2%

$\chi^2=57,909$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

202. feladat (MK)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	77,1%	19,0%	3,9%
Városi iskola	74,2%	14,7%	11,1%
Felvételiztető iskola	89,5%	9,9%	0,6%
Összesen	77,7%	16,8%	5,5%

$\chi^2=48,039$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)

302. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	62,6%	32,9%	4,5%
Városi iskola	61,1%	25,6%	13,3%
Felvételiztető iskola	79,1%	19,2%	1,7%
Összesen	64,1%	29,3%	6,6%

 $\chi^2=58,495$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)
Hiperkorrekció a -t végű igék felszólító módjában**103. feladat (MJ)**

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	58,5%	39,5%	2%
Városi iskola	53,4%	40,6%	6%
Felvételiztető iskola	82,6%	15,1%	2,3%
Összesen	59,9%	37,0%	3,2%

 $\chi^2=58,373$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)
203. feladat (MK)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	79,6%	16,7%	3,7%
Városi iskola	73,9%	15,5%	10,6%
Felvételiztető iskola	92,4%	5,8%	1,7%
Összesen	79,5%	15,1%	5,4%

 $\chi^2=47,154$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)
303. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	82,7%	12,5%	4,8%
Városi iskola	80,4%	5,6%	14,0%
Felvételiztető iskola	93,0%	5,2%	1,7%
Összesen	83,3%	9,7%	7,0%

 $\chi^2=62,978$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)
Hiperkorrekció a -szt végű igék felszólító módjában**104. feladat (MJ)**

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	52,7%	45,2%	2,1%
Városi iskola	51,7%	42,3%	6,0%
Felvételiztető iskola	80,8%	17,4%	1,7%
Összesen	55,6%	41,2%	3,2%

 $\chi^2=64,639$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

204. feladat (MK)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	77,2%	19,5%	3,3%
Városi iskola	72,0%	16,2%	11,8%
Felvételiztető iskola	89,5%	9,9%	0,6%
Összesen	77,2%	17,4%	5,4%

 $\chi^2=59,654$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)
303. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	70,5%	25,0%	4,5%
Városi iskola	69,3%	16,7%	14,0%
Felvételiztető iskola	88,4%	9,3%	2,3%
Összesen	72,2%	20,9%	6,9%

 $\chi^2=71,790$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)
A -bV inessivusi funkcióban**107. feladat (MJ)**

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	45,4%	51,7%	3,0%
Városi iskola	40,6%	51,2%	8,2%
Felvételiztető iskola	67,4%	30,2%	2,3%
Összesen	46,6%	49,1%	4,4%

 $\chi^2=53,250$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)
206. feladat (MK)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	86,3%	10,3%	3,4%
Városi iskola	81,9%	6,0%	12,1%
Felvételiztető iskola	95,9%	3,5%	,6%
Összesen	86,2%	8,3%	5,5%

 $\chi^2=61,553$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)
307. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	79,9%	15,4%	4,8%
Városi iskola	71,5%	14,5%	14,0%
Felvételiztető iskola	92,4%	5,8%	1,7%
Összesen	79,0%	14,0%	7,0%

 $\chi^2=58,947$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

A -bVn illativusi funkcióban (hiperkorrekt raghasználat)

108. feladat (MJ)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	62,7%	33,8%	3,4%
Városi iskola	57,5%	34,8%	7,7%
Felvételiztető iskola	82,6%	15,7%	1,7%
Összesen	63,6%	32,0%	4,4%

$\chi^2=43,536$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

207. feladat (MK)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	91,6%	5,0%	3,4%
Városi iskola	84,3%	3,4%	12,3%
Felvételiztető iskola	98,8%	0,6%	0,6%
Összesen	90,4%	4,0%	5,6%

$\chi^2=59,702$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)

308. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	84,6%	10,7%	4,6%
Városi iskola	77,8%	8,5%	13,8%
Felvételiztető iskola	95,9%	2,3%	1,7%
Összesen	84,0%	9,1%	6,8%

$\chi^2=58,239$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

Nákozás

105. feladat (MJ)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	84,7%	12,7%	2,5%
Városi iskola	77,5%	15,9%	6,5%
Felvételiztető iskola	85,5%	12,2%	2,3%
Összesen	82,8%	13,6%	3,6%

$\chi^2=17,675$, $df=4$, $p<0,001$ (MJ)

205. feladat (MK)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	57,0%	39,5%	3,5%
Városi iskola	53,1%	35,3%	11,6%
Felvételiztető iskola	77,9%	20,3%	1,7%
Összesen	58,3%	36,1%	5,6%

$\chi^2=66,459$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)

305. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	59,1%	36,4%	4,5%
Városi iskola	55,1%	31,9%	13,0%
Felvételiztető iskola	72,7%	25,6%	1,7%
Összesen	59,5%	33,9%	6,6%

$\chi^2=50,230$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

Az -e kérdőszó szórendi helye

106. feladat (MJ)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	61,1%	35,8%	3,1%
Városi iskola	40,3%	52,2%	7,5%
Felvételiztető iskola	78,5%	19,8%	1,7%
Összesen	57,3%	38,5%	4,2%

$\chi^2=89,791$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

306. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	77,4%	17,9%	4,6%
Városi iskola	71,0%	16,2%	12,8%
Felvételiztető iskola	89,0%	9,3%	1,7%
Összesen	77,0%	16,4%	6,6%

$\chi^2=47,316$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

A kell állítmány jövő ideje

109. feladat (MJ)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	40,5%	56,5%	3,0%
Városi iskola	30,9%	60,6%	8,5%
Felvételiztető iskola	59,9%	37,8%	2,3%
Összesen	40,1%	55,5%	4,4%

$\chi^2=58,504$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

309. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	62,2%	33,0%	4,9%
Városi iskola	52,7%	33,6%	13,8%
Felvételiztető iskola	71,5%	25,6%	2,9%
Összesen	60,6%	32,3%	7,1%

$\chi^2=47,253$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

A -nál/-nél helyhatározórag a -hoz/-hez/-höz helyett

110. feladat (MJ)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	46,3%	50,6%	3,1%
Városi iskola	53,1%	38,6%	8,2%
Felvételiztető iskola	64,5%	33,7%	1,7%
Összesen	50,3%	45,3%	4,4%

$\chi^2=45,119$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)

310. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	46,7%	48,7%	4,6%
Városi iskola	58,2%	27,5%	14,3%
Felvételiztető iskola	64,0%	34,3%	1,7%
Összesen	51,9%	41,1%	7,0%

 $\chi^2=90,957$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)
A -tól/-től hasonlító funkcióban**111. feladat (MJ)**

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	23,1%	74,0%	2,9%
Városi iskola	22,0%	69,3%	8,7%
Felvételiztető iskola	40,7%	55,8%	3,5%
Összesen	24,8%	70,6%	4,6%

 $\chi^2=48,329$, $df=4$, $p<0,000$ (MJ)
208. feladat (MK)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	62,4%	34,0%	3,7%
Városi iskola	59,2%	28,3%	12,6%
Felvételiztető iskola	57,6%	41,3%	1,2%
Összesen	60,9%	33,2%	5,8%

 $\chi^2=53,311$, $df=4$, $p<0,000$ (MK)
311. feladat (MV)

Iskolatípus	Köznyelvi válasz	Nem köznyelvi válasz	Nem válaszolt
Falusi iskola	61,9%	33,5%	4,5%
Városi iskola	63,5%	22,5%	14,0%
Felvételiztető iskola	69,8%	28,5%	1,7%
Összesen	63,3%	29,9%	6,8%

 $\chi^2=57,768$, $df=4$, $p<0,000$ (MV)

4. A kutatópontokról

A következőkben azokról a településekről közlök információkat, amelyek iskolája/iskolái részt vettek a felmérésben. Közlöm a település latin betűs hivatalos megnevezését, a 2001-es népszámlálás adatai szerinti (Molnár–Molnár D. 2005) állandó lakosainak számát, s ehhez viszonyítva a magyarság arányát. Félkövér betűvel jelölöm a városi típusú településeket, félkövér dőlt betűkkel a városokat.

Település megnevezése	Járás	Lakossága	Magyarok aránya
Aknaszlatina (Szolotvino)	Técsői járás	8 956	24,5%
Barkaszó (Barkaszovo)	Munkácsi járás	2 236	64,9%
Bátyu (Batyovo)	Beregszászi járás	3 023	62,7%
Beregszász (Berehovo)	Beregszászi járás	26 050	49,1%
Bótrágy (Batragy)	Beregszászi járás	1 846	70,6%
Csap (Csop)	Ungvári járás	8 870	39,4%
Tiszacsoma (Csoma)	Beregszászi járás	916	88,1%
Csongor (Csomonin)	Munkácsi járás	2 265	93,4%
Dercen (Dercen)	Munkácsi járás	2 793	97,6%
Eszeny (Eszeny)	Ungvári járás	1 677	95,8%
Feketerdő (Csornotisziv)	Nagyszőlősi járás	2 232	32%
Forgolány (Forholany)	Nagyszőlősi járás	890	96,7%
Gát (Haty)	Beregszászi járás	3 122	82%
Makkosjánosi (Janosi)	Beregszászi járás	2 030	81,6%
Homok (Holmok)	Ungvári járás	1 179	36,5%
Kisgejőc (Mali Hejivci)	Ungvári járás	760	91,6%
Mezőkaszony (Koszony)	Beregszászi járás	2 338	89,3%
Vári (Vari)	Beregszászi járás	3 147	81,1%
Munkács (Mukacsvevo)	Munkácsi járás	81 637	8,5%
Nagybereg (Veliki Berehi)	Beregszászi járás	2 540	78,9%
Nagydobrony (Velika Dobrony)	Ungvári járás	5 607	90,5%
Nagymuzsaly (Muzsijevo)	Beregszászi járás	2 086	82,2%
Nagypalád (Velika Palagy)	Nagyszőlősi járás	1 824	97,2%
Nagyszőlős (Vinohravgiv)	Nagyszőlősi járás	25 383	14,3%
Nevetlenfalu (Nevetlenfolu)	Nagyszőlősi járás	1 632	85,8%
Tiszapéterfalva (Pijterfolvo)	Nagyszőlősi járás	2 016	96,1%
Rafajnaújfalú (Rafajново)	Beregszászi járás	974	96,1%
Beregrákos (Rakos)	Munkácsi járás	3 280	45,5%
Rát (Ratovci)	Ungvári járás	1 325	63,5%
Salánk (Salanki)	Nagyszőlősi járás	3 110	88%
Sislóc (Sislivci)	Ungvári járás	339	59,9%
Szőlősgyula (Gyula)	Nagyszőlősi járás	1 421	95,7%
Szürte (Szjurte)	Ungvári járás	1 898	65,3%
Técső (Tyacsiv)	Técsői járás	9 519	24,2%
Tiszaújlak (Vilok)	Nagyszőlősi járás	3 422	81%
Ungvár (Uzshorod)	Ungvári járás	115 568	6,9%
Visk (Visk)	Husztai járás	8 142	45,4%

5. Interjúrészletek

A következőkben egy tanulóval, illetve egy pedagógussal készített interjú lejegyzett részletét közlöm. A lejegyzésnél a Lanstyák István által összeállított, s az ...itt mennyit ér a szó? című kiadványban is közzétett útmutatót vettem figyelembe (Lanstyák 2004: 181 – 185).

1. Az interjú 2008. május 15-én készült salánkon, egy kilencedik osztályos tanulóval.

Az interjút készítette és lejegyezte: Lakatos Katalin.

– És a magyar nyelv oktatásban, hogy gondolod, hasznosabb lenne, ha a kommunikációra helyeződne a hangsúly vagy inkább ő ez a grammatika?

– Hát a nyelvhasználatra. Mert így most akkor legalább ezáltal fennmaradnának, mint itt is van a nyelvjárás. Mi i betűsön beszélünk inkább, hogy szíp, kenyír. A mellettünk lévő település meg ë (.), ë betűsön.

– És szerinted melyik szebb?

– Nekem az i [nevetés].

– Hát a sajátod.

– A saját.

– Van itt esetleg valamilyen csufolódó vagy mondás +/-?

– Ránk azt szokták mondani, hogy silánkiak.

– Tehát az ízés miatt.

– Meg úgy szokták mondani, például a szomszédba, hogy megyünk Silánkra fridni, utána meg cseresznyit enni buszva. Mer mi ilyen –va +/- Nem azt mondjuk, hogy -val, -vel, hanem -va: buszva, vonatva, késve, villáva. Így.

– Az idősebbek vagy a fiatalok beszéde szebb? Van itt nagy különbség?

– Nagy különbség van, mer már mi, így a fiatalok inkább a mostani nyelvre +/-, hogy má így szokták mondani, hogy ízé (.), mán átmentünk, na (..) nem jó szavakat, rossz szavakat. Az idősebbek beszéde sokkal szebb. Ők még régiesen mondják aaa (.), akár ugye a szavakat, a mondatokat ki. Mi meg má azért, na ugy át (.) átmentünk inkább má ilyen öö, mostani nyelvre. Amit így egymás közt beszélünk inkább. Mondjuk a faluba, mondjuk így az idősebbek, akikhez így ki szoktam ülni, vagy valami, így a lócára, kinn vagyok velök ...+ Nálunk nem azt mondják, hogy pad, hanem lóca. Ott is, ööö (.) az idősebbek olyan régiesen beszélnek. De mondjuk én értem mind a kettőt, mind a kettőt beszélem. Beszílem. Meg ezt is szokták mondani nálunk, hogy beszílem, meg vót. Ez volt.

– És +/- Tehát akkor azt mondod, mind a kettőt ismered és beszéled is. Tehát valahol ezt használad, valahol azt?

– Igen, mert meg tudom különböztetni (.) Ha most így iskolába vagyok, akkor ilyen iiskolailag, illedelmesen beszélnek. Ha pedig otthon vagyok, akkor, így ilyen közegben, így a nagyszülőkkel vagy esetleg így a szomszéd öregekkel, akkor (..) na hát átváltak arra, amit ők használnak, s akkor így, öö na így jobban megértjük egymást.

– És ezt máson is megfigyeled? Vagy ezt csak +/-

– Nem. Másan is meg lehet figyelni, de inkább az idősebbek körébe szoktam megfigyelni. Így a fiatalabbak, azok csak öö ahogy, ahogy jön. Én, mondjuk én hozzászoktam, mer így, na, idősök között is vagyok sokszor, és naa, ott hozzászoktam, hogy ők hogy mondják a szavakat, hogy beszélnek. S így könnyebb velük.

– Volt már olyan, hogy elmentél valahová, és felismerték a beszéded alapján, hogy honnan jöttél?

– Engem már öö, kérdezték. Mondjuk össze lehet +/- Mer mi +/-, ö Visken is ilyen kicsit i betűsön beszélnek, és hát, azt mondták, hogy talán viski vagy. Hát mondom, nem viski, salánki. De ott is i betűsön beszélnek. Mondjuk én felismertem többet, mer mondom a ő szomszéd település ë betűsön, a nagydobronyiak a betűsön beszélnek, a viskiek, azok megint i betűsön, a técsőiek pedig ë, ë. Ugyhogy, na fel +... Így azért már, fel tudom azért én is ismerni.

– És felfedezel külömséget +... Nem tudom, voltál-e esetleg Magyarországon valamilyen táborokban.

– Persze, persze. És, na engemet ott szóltak meg. Ezért. Mer volt a kérdőívben is, hogy sérelem ért-e. Igen, ért. Mert ott véletlenül, hát, már nem úgy pont alkalmazkodtam azokhoz a gyerekekhez. Na, hát mondtam úgy, mint nálunk, hogy itt votam meg valami. S akkor ő, hát megszóltak, hogy te most hogy beszélsz, hogy mondtad ezeket. Hát igen. Van olyan, magától jött, spontán.

– S ez kellemetlenül érintett? Milyen érzést keltett?

– Hát akkor egy kicsit őö, hogy mondjam ő, ők, na +... Nem butának, hanem tudatlannak gondoltam őket, hogy mondjuk ő, hát ők nem tudják, hogy akkor vannak nyelvjárások, különböző nyelvjárások. Hát ha ők nem hallottak róla (.), akkor sajnálom. Mondjuk, én +... Az ő bajuk [nevetés]. Ha én tudok megszólalni úgy [nevetés], akkor, na hát. De utána is én, direkt így. Akkor má csak direktből is úgy beszéltem, hogy idegesítem őket.

– Hát akkor te büszke vagy erre.

– Igen, igen. Ismerek egy nyelvjárást és tudok vele beszélni.

– Ugye sokan mondják azt, hogy ma má nem nagyon beszélnek nyelvjárásban. Ez igaz szerinted?

– Hát így a fíjtalok körében nagyon igaz. Igaz, mert nem használják. Nem, nem (.) őö sokan nem ismerik, nem is tudják, hogy mi is az pontosan, a nyelvjárás. De (..) inkább csak az idősebbek körében ez elterjedt. Még ők, még, még abba nőttek fel, és ők azt használják

– Szerinted hol beszélnek a legszebben magyarul?

– Nem Magyarországon. Nekem a Magyarország nem tetszik, inkább a Kárpátalján. Nem tudom, ott olyan +... Túlságba olyan +... Nem mondjuk +... Mer mi úgy mondjuk, hogy jó, azok meg jo, jo. Nagyon +... (.) Nem tudom. Nekem mondjuk Kárpátalján tetszik: mondom Visken, így ni, amiket én is ismerek, így a nyelvjárások. Na nekem inkább így Kárpátalján tetszik. Ott, mondom, ők nem ismerik annyira a nyelvjárást, vagy akikkel én így voltam egy táborban, nem ismerték. És +... Na, nem tudom. Mondjuk nekem az ukránból volt őö elég rossz helyzetem, mert őö elmentem egy őö üzletbe vásárolni, és mikor kértem a kenyeret, nem ukránul kértem, hanem magyarul. És akkor aaaz eladóőő, ő ukrán volt. Én azért értem az ukránt. Csak na, azért nehézkesen válaszolok vissza, vagy hogy mondjam, nem jó a végződés. S megértettem, hogy hogy mondta. Hogy őőő „Beszélj ukránul, ha má ukrán+// őő Ukrájában élsz, ha ukrán kenyeret eszel, akkor tanulj meg ukránul! Nem adok.” Szóval megkaptam. S mikor meg má ukránul kértem, akkor [elhalkul] má ideadtam. Szóval vannak+// a magyarok meg az ukránok közt nagyon nagy megkülönböztetések vannak. Ugyanugy volt ez az orvosi rendelőben: addig nem fogadott az orvos, amig ukránul nem kértem. Ez itt, Nagyszőlősen.

2. Az interjú 2009. október 21-én készült a Barkaszi Közepiskola egyik magyartanárával, aki közel 40 éve dolgozik pedagógusként. Az interjút készítette és lejegyezte: Lakatos Katalin.

– Mi a véleménye néanine az új ukrainai érettségi rendszerről?

– Hát nagyon igazságtalannak tartom. Közhely már lassan, de (...) magyar nemzetiségű, s magyar iskolában tanuló gyerekeket nagyon hátrányosan érinti. S ebből csak akkor lesz kiút, gondolom én, ha továbbra is anyanyelven érettségizhetnek a tanulók. Mert nem érettségizik, nem tud tovább tanulni. Tehát ezzel kész, el van vágva minden lehetőség [sóhaj] afelé, hogy egyetemi vagy főiskolai végzettséget szerezzen a tanuló.

– S hogy gondolja, ez őö valamilyen szempontból hatással van a magyar nyelv presztízisére, helyzetére itt Kárpátalján?

– Nagyon is, nagyon is. Mert ha a szülő nem fogja magyar tannyelvű iskolába adni a gyereket +//(...), ez egy olyan hullám, vagy nem is tudom, mint egy láncreakció (.), hogy évről-évre egyre kevesebb gyerek fog magyar tannyelvű osztályba tanulni. Nem lesz rá igény, hogy magyarul tanuljon, akkor elvesz a magyar kultúra (.), meg elvesz a maga a nemzet is. (..) Ez ilyen egyszerű. (...) Ha ezt a folyamatot most nem fogjuk tudni leállítani (.), gondolom a pedagógusoknak, az egyháznak nagyon nagy szerepe van ebben, akkor lassan elveszünk. Kész. Nincs tovább, mert nem lesz iskola, nem lesz,

ahol a gyerek fejlődjön, igény se lesz rá. Meg hát az emberi közöny. Az a, az a legborzasztóbb dolog itt (...) Mer az viszont már demagógia, hogy csak az ukrán iskolával fog továbbjutni. Hát nem lesz mindenki egyetemi tanár, se miniszter, aki ukrán iskolába tanul. Ennyi.

– S hogy gondolja, mit tehet manapság egy kárpátaljai pedagógus?

– Próbálja meggyőzni a szülőt, (...) mondjuk egy ilyen példával, hogy a falu vezetői közül mindenki magyar iskolát végzett. És mégis sok mindent el tudtak érni. Tehát lehetett belőle polgármester, lehet belőle akár egyetemi tanár is, (...) orvos. Tehát bármi, bármi a világban, mert megtanulta azt a nyelvet, elsajátította abba a nyelvi közegbe, ahova bekerült. Mert meg akarta tanulni. De meg is volt rá a lehetősége, hogy megtanulja. Ma meg, még ha akarna, se tudna a gyerek megtanulni, mer a tankönyvek eleve nem nemzetiségi iskolák számára íródnak, hanem az anyanyelven beszélő gyerekek számára íródnak. Még a kollégáknak is probléma az ukrán szöveg lefordítása, mert tökéletesen az ukrán irodalmi nyelvet aa (.) kárpátaljai pedagógus se beszéli. Az ukránul tanító ukrán filológus se tudja tökéletesen az ukrán irodalmi nyelvet.

– néni beszél valamilyen nyelvjárásban?

– Beregi nyelvjárásban, igen.

– És adódott ebből valamikor kellemetlensége, vagy hogy emlékszik, mikor tudatosult ez nényben először?

– Az egyetemen. Az egyetemen, de nem azért, mert rám szóltak. Én úgy éreztem, hogy én tökéletesen beszélek magyarul. Sőt. (...) A suksükölést azt nem használtam, arra legalábbis úgy emlékszem. Régen volt. De sok olyan +/- Hát a diftongusokat viszont igen. Az ó^u mg az ó^o, +/- Meg gyakran ma is, de igyekszem a gyerekek előtt ezt elkerülni.

– De van olyan helyzet, amikor használja?

– Van. Persze, de nem tudatos. Ez csak úgy (.), úgy jön. Hát a mindennapi beszédben.

– S említette, hogy javítja a tanítványait. Milyen módon teszi ezt?

– Megdicsérem, hogy milyen szépen beszél. De elmondom, hogy van ennek irodalmi változata is, és törekedjen arra, hogy iskolában ezt használja.

– S az ön környezetében, a településen az emberek beszélnek nyelvjárásban?

– Igen.

– És hogy látja, tudatában vannak ennek a gyerekek vagy márra a felnőtt lakosság körében is, hogy nyelvjárás az, amin, amit beszélnek?

– En azt hiszem, hogy a gyerekek igen, a gyerekek igen. Azok, akiknek fontos ez, hogy szépen beszéljenek, meg +/-, ugyanakkor ne is szégyelljék azt, hogy ők nyelvjárásba beszélnek. A felnőttekről ezt +/-, Ez társadalmi rétege válogatja.

– És kik beszélnek nyelvjárásban, hogy látja néni? Vagy kiket érdekel ez?

– Hát hogy érdekel-e? Azt hiszem, hogy aa értelmiségnek (.) aaa filológusi részét, és ezzel be is fejeztem. Én nem hiszem, hogy másat ez érdekelne.

– De kik azok, akik inkább nyelvjárásban beszélnek?

– Akik nyelvjárásba beszélnek, én azt hiszem, akik (.) ööö fizikai munkával foglalkoznak. Tehát nem az értelmiség.

– Ühöm.

– Az értelmiség, az gondolom törekszik arra, hogy irodalmi nyelven beszéljen.

– néni szerint mi a (.) nyelvjárás szerepe, mit tart a funkciójának? (.) Mi a nyelvjárás, miként tekint rá?

– A szín. A szín a mindennapokba. Mert a nyelvjárás a mi múltunk, a nyelvjárás. Igaz? Ez teszi széppé meg érdekessé a mi beszédünket. Viszont meg van az a hátránya, hogy minden öö (.) tájéknak megvan a saját nyelvjárása. Ahhoz kell az irodalmi nyelvet ismerni. És nem árt, ha megismerjük öö (.) annak a (.) tájnak is aa nyelvjárását. De ez az irodalmi nyelv legyen a, az összekötő kapocs a nyelvjárások között. Mert milyen érdekes az, ha tudjuk, hogy mit jelent a pityóka, meg tudjuk a kolompírt, meg a kolompej, ilyen ööö ilyen kifejezéssel is öö használ +/-, vagy hallottam már a burgonyát. Meg törökbuza. Maga a szó milyen érdekes. Igaz? És ez teszi színessé a nyelvet. Meg ez vagyunk mi, a nyelvjárás. És meg kell, hogy maradjon! De a +/- Úgy kell, megmaradni, hogy aaz irodalmi nyelvet is tudjuk. Tehát színessé, szerintem a nyelvjárás teszi a beszédünket.

- 2. Ukrán nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd?** 5 – nagyon jól tudok ukránul
4
3
2
1 – egyáltalán nem tudok ukránul

- 3. Magyar nyelvtudásodat az alábbi skálán hányasra értékelnéd?** 5 – nagyon jól tudok magyarul
4
3
2
1 – egyáltalán nem tudok magyarul

4. Milyen nyelven beszélsz az alábbi személyekkel? Tegyé! X-et a megfelelő helyre, helyekre!

	Magyarul	Ukránul	Oroszul	Egyéb nyelven
Édesanyáddal				
Édesapáddal				
Nagyszüleiddel				
Szomszédokkal				
Barátaiddal				
Iskolatársaiddal				
Tanáraiddal				
Orvossal				
Üzletben az eladóval				
Papotokkal				

5. Melyik nyelvet használod gyakrabban?

- 1) magyart 2) ukránt 3) orosz 4) egyebet,.....

6. Szerinted melyik nyelv szebb?

- 1) magyar 2) ukrán 3) orosz 4) egyéb,...

7. Véleményed szerint, ha valaki csak ukránul tud Kárpátalján,

- 1) könnyen boldogul 2) lehetnek nehézségei 3) nehezen boldogul

8. Ha valaki csak magyarul tud,

- 1) könnyen boldogul 2) lehetnek nehézségei 3) nehezen boldogul

9. Előfordult már, hogy kellemetlen élményben volt részed, amiért magyarul beszéltél?

- 1) igen 2) nem

igen, röviden meséld el, kik, milyen indokkal.....

.....

C

10. Véleményed szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?

1) Budapesten	4) Kárpátalján (Ukrajna)
2) Magyarországon, vidéki városokban	5) Erdélyben (Románia)
3) Magyarországon, falvakban	6) Felvidéken (Szlovákia)
7) a Vajdaságban (volt Jugoszlávia)	9) Muravidéken (Szlovénia)
8) Burgenlandban (Ausztria)	10) egyéb helyen,.....

11. Tudsz olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon?

- 1) nem 2) igen, pl:.....

12. Kárpátalján hol beszélnek szebben magyarul?

- 1) falvakban, pl:..... 2) városokban, pl:.....

13. Van különbség a te településed és a szomszéd település magyar beszéde között?

1) nincs 2) van, pl:.....

14. Volt már rá példa, hogy beszéde alapján felismerted, honnan való egy ember? Miből jöttél rá?

1) nem 2) igen, pl. amikor.....

15. Véleményed szerint az idősebbek vagy a fiatalok beszéde szebb?

- 1) az idősebbeké, mert.....
2) a fiataloké, mert.....
3) nincs különbség, egyforma

16. Sorolj olyan kifejezéseket, amiket nálatok inkább már csak az idősebbek (pl: nagyszüleid) használnak!

17. Saját településed magyar beszéde 1) szép 2) csúnya 3) olyan, mint más magyarul beszélőké

18. Véleményed szerint 30-40 év múlva is így fognak beszélni nálatok? 1) igen 2) nem

19. A szomszéd település magyar beszéde 1) szép 2) csúnya 3) olyan, mint más magyarul beszélőké

20. Előfordult már, hogy gúnyoltak beszéded miatt?

1) igen 2) nem
Ha igen, röviden meséld el, kik, milyen indokkal.....

21. Előfordult már, hogy dicsérték beszéded miatt?

1) igen 2) nem
Ha igen, röviden meséld el, kik, milyen indokkal.....

22. Ismersz olyan mondókákat, fordulatokat, amikkel a szomszéd település lakói a ti településetek magyar beszédét csúfolják? 1) nem 2) igen, pl:.....

23. Ismersz olyan mondókákat vagy fordulatokat, amikkel ti csúfoljátok a szomszéd település lakóinak beszédét?

1) nem 2) igen, pl:.....

24. Mit nevezünk nyelvjárásnak (tájszólásnak vagy tájszólásnak) ?.....

25. A te településeden beszélnek valamilyen nyelvjárást?

1) igen 2) nem

26. Te beszélsz nyelvjárársban?

1) igen 2) nem

27. Te mindig minden helyzetben egyformán beszélsz?

1) igen 2) nem
Ha nem, mitől függ beszédmodod?.....

28. A szomszéd település magyar lakói beszélnek nyelvjárársban? 1) igen 2) nem

29. Tudsz olyan szavakat, kifejezéseket, amiket a szomszéd településen másképp mondanak, mint nálatok?

1) nem 2) igen, pl:.....

30. Hogyan vélekedsz azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol nyelvjárársban beszélnek?

- 1) helyesnek tartom, mert.....
2) elfogadhatónak tartom, mert.....
3) nem tartom helyesnek, mert.....

31. Ha valaki csak nyelvjárársban beszél Kárpátalján

1) könnyen boldogul 2) lehetnek nehézségei 3) nehezen boldogul

32. Ha valaki csak nyelvjárársban beszél Magyarországon

1) könnyen boldogul

2) lehetnek nehézségei

3) nehezen boldogul

Megjegyzések:.....
.....
.....
.....

Köszönöm, hogy őszinte válaszaidal segítetted munkámat.

Születési dátumod:

év

hó

nap

KÉRDŐÍV (2.)

Ennek a kérdőívnek a segítségével a kárpátaljai fiatalok nyelvhasználatát, a nyelvről való vélekedését vizsgálom. A válaszokat bizalmasan kezelem, illetéktelen kezekbe nem kerül. Őszinte válaszaidal nagy segítségemre lehetsz.

Dátum:.....

Helyszín:.....

Osztály:.....

Nem: 1) nő 2) férfi

Születési hely:.....

Lakhely:.....

33. Mennyire érzed zavarónak a nyelvjárási beszédet az alábbi helyeken? Tegyel X-et a megfelelő helyre!

	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom
Családban			
Baráti körben			
Iskolában			
Üzletben			
Nyilvános beszédben			
Templomban			
Televízióban, rádióban			

34. Sajnálád, ha kivesznének a nyelvjárások?

- 1) igen, mert.....
2) nem, mert.....

35. Mennyire értesz egyet a következő állításokkal, mennyire tartod igaznak? (5 – teljesen, 1- egyáltalán nem)

a) Ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban	1	2	3	4	5
b) A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése	1	2	3	4	5
c) Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása	1	2	3	4	5
d) A nyelvjárás a köznyelv romlott változata	1	2	3	4	5
e) A nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat	1	2	3	4	5
f) A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen	1	2	3	4	5
g) Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is	1	2	3	4	5
h) Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul	1	2	3	4	5

D

36. Helyesnek tartod-e az alábbi mondatokat, vagy találsz benne nyelvtani szempontból kifogásolható szót, szavakat?

101. A tűzoltók életük árán is eloltsák a tüzet.
1) helyes 2) jobb így:.....
102. Miklós félt, hogy elszalassza az utolsó lehetőséget.
1) helyes 2) jobb így:.....
103. A barátom leghőbb vágya, hogy látja a tengert.
1) helyes 2) jobb így:.....
104. Nem akarom, hogy édesanyám lefagyaszttja az összes gyümölcsöt.
1) helyes 2) jobb így:.....
105. Nagyon szívesen úsznák a Tiszában.
1) helyes 2) jobb így:.....
106. Azt szeretném kérdezni, nem-e láttad Annát?
1) helyes 2) jobb így:.....
107. A sok fának köszönhetően az erdőbe friss a levegő.
1) helyes 2) jobb így:.....
108. Amint a szobában léptem, elhallgatott a társaság.
1) helyes 2) jobb így:.....
109. Holnap el kell lesz (kellesz) mennem orvoshoz.
1) helyes 2) jobb így:.....
110. Nyáron sokszor utaztam nagymamámnál.
1) helyes 2) jobb így:.....
111. A mi településünk sokkal nagyobb a szomszéd falutól
1) helyes 2) jobb így:.....
112. Tegnap becsengtettem a vasútra, hogy megkérdezzem az új menetrendet.
1) helyes 2) jobb így:.....
113. A kasszánál mindig nagy a sor.
1) helyes 2) jobb így:.....
114. Uzsonnára mindig bulocskát eszem.
1) helyes 2) jobb így:.....
115. Nem szeretem a mentolos fogpasztát.
1) helyes 2) jobb így:.....
116. Édesanyám kiíratta a kedvenc hetilapomat.
1) helyes 2) jobb így:.....

37. Egészítsd ki a mondatot az odaillő szóval, végződéssel!

201. A jó gazda éppen most *váloga*..... az almát. (*átválogat*)
202. A tanár soha nem *hala*..... a számonkérést. (*elhalaszt*)
203. Sanyi azért utazott haza, hogy *meqlátoga*..... nagyszüleit. (*meqlátogat*)
204. Nagymamám nem engedi, hogy én *daga*..... a kenyérnek való tészát. (*dagaszt*)
205. Ha tehetném, egész éjszaka *olvas*..... (*olvas*)
206. A beteg embereket *kórház*..... kezelik. (*kórház*)
207. A tíz éves gyerekek már járnak *iskolá*..... (*iskola*)
208. A bátyám öt évvel idősebb *Laci*..... (*Laci*)

38. Mondanivalónkat többféleképpen fogalmazhatjuk meg. Az alábbi mondatpárok közül melyiket tartod jobbnak? Karikázd be!

301. a) Holnap kijavítjuk a dolgozatokat. b) Holnap kijavítsuk a dolgozatokat.
302. a) A tanulók nehezen választják ki a megfelelőt. b) A tanulók nehezen válasszák ki a megfelelőt.
303. a) Azt akarom, hogy látják a produkciómát. b) Azt akarom, hogy lássák a produkciómát.
304. a) A tanárnő megkért, osszam ki a füzeteket. b) A tanárnő megkért, osztjam ki a füzeteket.
305. a) Jó lenne, ha újra kézilabdázhatnák. b) Jó lenne, ha újra kézilabdázhatnék.

306. a) Nem-e akarsz velünk jönni? b) Nem akarsz-e velünk jönni?
 307. a) Elefántot is láttunk az állatkertben. b) Elefántot is láttunk az állatkertbe.
 308. a) A kishúgom nem szeret óvodába járni. b) A kishúgom nem szeret óvodában járni.
 309. a) El kell lesz (kellesz) mennem a könyvtárba. b) El kell majd mennem a könyvtárba.
 310. a) Holnap mindenképp elmegyek hozzátok. b) Holnap mindenképp elmegyek nálatok.
 311. a) Évát jobban szeretem Maritól. b) Évát jobban szeretem Marinál.

Köszönöm, hogy őszinte válaszaiddal segítetted munkámat.

b) Pedagógusoknak szánt kérdőív

Kérdőív

Ennek a kérdőívnek a segítségével a kárpátaljai magyar pedagógusok nyelvről, nyelvjárásokról való vélekedését vizsgálom. A válaszokat bizalmasan kezelem, feldolgozásuk statisztikai módszerrel történik. Őszinte válaszaival nagy segítségemre lehet.

Neme: 1) nő 2) férfi Születési éve:.....
 Születési helye:..... Állandó lakhelye:.....
 Ideiglenes lakhelye:.....
 Azon települések neve, ahol egy évnél tovább élt, dolgozott.....
 Jelenlegi munkahelyének neve.....
 Munkahelyi beosztása (milyen szakos).....
 Milyen osztályokban tanít?.....

Anyanyelve: 1) magyar 2) ukrán Nemzetisége: 1) magyar 2) ukrán
 3) orosz 4) egyéb,..... 3) orosz 4) egyéb,.....

Hol járt általános iskolába, milyen tannyelvűbe?.....
 Hol járt középiskolába, milyen nyelven végezte?.....
 További iskolái:
 neve
 tannyelve.....
 székhelye.....

Édesanyja iskolai végzettsége: 1) alapfokú (általános iskola)
 2) középfokú (középiskola, szakközépiskola, technikum, tanítóképző)
 3) felsőfokú (főiskola, egyetem)

Születési helye:.....

Anyanyelve: 1) magyar 2) ukrán Nemzetisége: 1) magyar 2) ukrán
 3) orosz 4) egyéb,..... 3) orosz 4) egyéb,.....

Édesapja iskolai végzettsége: 1) alapfokú (általános iskola)
 2) középfokú (középiskola, szakközépiskola, technikum, tanítóképző)
 3) felsőfokú (főiskola, egyetem)

Születési helye:.....

Anyanyelve: 1) magyar
3) orosz 2) ukrán
4) egyéb,.....

Nemzetisége: 1) magyar
3) orosz 2) ukrán
4) egyéb,.....

Jár-e ön Magyarországra? 1) nagyon gyakran, hetente
3) ritkán, évente 2) elég gyakran, havonta
4) alig járók

1. A magyaron kívül milyen nyelven beszél? 1) ukránul 2) oroszul 3) ukránul és oroszul
4) egyéb nyelven,..... 5) egyikén sem

2. Ukrán nyelvtudását az alábbi skálán hányasra értékelné?
5 – nagyon jól tudok ukránul
4 – jól tudok ukránul
3 – közepesen tudok ukránul
2 – csak egy kicsit tudok ukránul
1 – egyáltalán nem tudok ukránul

3. Magyar nyelvtudását az alábbi skálán hányasra értékelné?
5 – nagyon jól tudok magyarul
4 – jól tudok magyarul
3 – közepesen tudok magyarul
2 – csak egy kicsit tudok magyarul
1 – egyáltalán nem tudok magyarul

4. Munkahelyén melyik nyelvváltozatot használja gyakrabban?
1) magyar köznyelvet 2) nyelvjárást 3) mindkettőt egyforma arányban

5. Munkahelyén kívül melyik nyelvváltozatot használja gyakrabban?
1) magyar köznyelvet 2) nyelvjárást 3) mindkettőt egyforma arányban

6. Véleménye szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?
1) Budapesten 4) Kárpátalján (Ukrajna)
2) Magyarországon, vidéki városokban 5) Erdélyben (Románia)
3) Magyarországon, falvakban 6) Felvidéken (Szlovákia)
7) a Vajdaságban (volt Jugoszlávia) 9) Muravidéken (Szlovénia)
8) Burgenlandban (Ausztria) 10) egyéb helyen,.....

7. Ismer olyan szavakat, fordulatokat, amiket nálunk, Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon?
1) nem 2) igen, pl:.....

8. Saját települése magyar beszéde 1) szép 2) csúnya
3) olyan, mint más magyarul beszélők

9. Véleménye szerint 30-40 év múlva is így fognak beszélni önöknél? 1) igen 2) nem

10. Ön szerint mit nevezünk nyelvjárásnak (tájszólásnak)?.....
.....
.....
.....

11. Az ön településén beszélnek valamilyen nyelvjárást? 1) igen 2) nem
Ha igen, mik a jellegzetességei?.....

12. Azon a településen, ahol dolgozik, beszélnek valamilyen nyelvjárásban? 1) igen 2) nem

13. Ön beszél valamilyen nyelvjárást? 1) igen 2) nem

14. Ha igen, hol használja? 1) csak családi, baráti körben 2) csak munkahelyen
3) mindenhol

15. Hogyan vélekedik azokról az emberekről, akik mindig és mindenhol nyelvjárásban beszélnek?

- 1) jónak tartom, mert.....
2) elfogadhatónak tartom, mert.....
3) nem tartom jónak, mert.....

16. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Kárpátalján

- 1) könnyen boldogul, mert.....
2) lehetnek nehézségei, mert.....
3) nehezen boldogul, mert.....

17. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél Magyarországon

- 1) könnyen boldogul, mert.....
2) lehetnek nehézségei, mert.....
3) nehezen boldogul, mert.....

18. Mennyire érzi zavarónak a nyelvjárási beszédet az alábbi helyeken? Tegyen X-et a megfelelő helyre!

	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom
Családban			
Baráti körben			
Iskolában, szüneten			
Iskolában, tanórán			
Üzletben			
Nyilvános, közéleti beszédben			
Templomban			
Televízióban, rádióban			

19. Előfordult, hogy kijavította tanítványát nyelvjárási beszéde miatt? 1) igen 2) nem
Ha igen, mivel indokolta?.....

20. Sajnálna, ha kivesznének a nyelvjárások?

- 1) igen, mert.....
.....
2) nem, mert.....
.....

21. Mit jelent az ön számára a nyelvjárási beszéd? Egyszerre többet is jelölhet!

- 1) kommunikációs eszköz
2) kiirtandó, haszontalan régiség
3) megőrzendő hagyomány
4) identitáskifejező eszköz (kisebb közösséghez való tartozás kifejezője)

22. Mennyire ért egyet a következő állításokkal, mennyire tartja igaznak? (5 – teljesen, 1- egyáltalán nem)

a) Ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban	1	2	3	4	5
b) A pedagógusok feladata, hogy a nyelvjárási beszéd helyett a köznyelvet sajátíttassák el a tanulókkal	1	2	3	4	5
c) Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul	1	2	3	4	5
d) Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása	1	2	3	4	5
e) A nyelvjárás a köznyelv romlott változata	1	2	3	4	5
f) Az iskolában csak köznyelven kell beszélni	1	2	3	4	5
g) A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen	1	2	3	4	5
h) Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is	1	2	3	4	5
i) Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul	1	2	3	4	5
j) A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése	1	2	3	4	5
k) A nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat	1	2	3	4	5
l) A pedagógus feladata, hogy a köznyelv oktatása mellett a nyelvjárások értékeire is felhívja a tanulók figyelmét	1	2	3	4	5

Megjegyzések:.....
.....
.....
.....

Köszönöm, hogy őszinte válaszaival segítette munkámat.